

BIA-P.23.1 / 2 - 1

คู่มือมนุษย์

โดย

พุทธทาสภิกขุ

ชุดลลอปทม อันดับ ๑

ศรัทธาบริจาต

ของนางสุภาพ เลชะกุล และคุณแม่ลำเนียง

และนายโสภี พันธุ์สิงห์ กัณฑ์ณะ

อุทิศนา

ลยธรรมะมัลย์	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ	
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพทททรงประสงค์ ๗	
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง	
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศขสถาพร ๗	
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร	
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลุสเตรจนาจาน ๗	
จะทกขทนทงคณัน	พิฆาตกนบมีประมาณ	
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ๗	
บรรชทพระพทองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม	
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพ้นภัย ๗	
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย	
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทวทงบถพี ๗	

พ.ท.

๒๕๒๓

คู่มือมนุษย์

โดย

พุทธทาสภิกขุ

ศรัทธาบริจาค

ของ นางสุภาพ เลชะกุล และคุณแม่สำเนียง
และ นายโสภี พันธุ์สิงห์ กับคณะ

ชุดลอยปทุม อันดับ ๑

[illegible][illegible]

การรู้จักธรรม คือการรู้ตัวละไว้เป็นอิสระอย่างถูกต้อง คน
ไม่หลุดพ้นในสิ่งใด แม้ไม่มีความโลภหรือกลัว ก็ยังติดอยู่
กับสิ่งใดอย่างหนึ่งอยู่. ไม่ควรจะมีความสุขขันธ์ใด ๆ ย่อม
ไม่เว้นที่ใดแห่งใด ความหลุดพ้น สำหรับผู้รู้ธรรมอย่างแท้-
จริง. ความเห็นแก่ตัว ย่อมเกิดไม่ได้ เพราะเหตุนี้. ความรัก
เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีได้โดยง่าย แม้จะมีความเห็นต่าง
กันก็ควรกัน หากเอาใจไปรัก. ผู้ประพฤตธรรม ย่อม
รู้จักมีสุข เมื่อรู้ตัวว่าตนได้ประพฤตธรรม หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความโกรธแค้นใจใน
สิ่งใด ๆ ทำให้รู้ตัวเป็นสุข. ไม่ควรมีความสุขอันเป็นมายา
คือ สุขจากลาภจากเงินทอง หรือ สุขจากลูกหลาน กาย และ
จิตใจเป็นทุกข์จากลาภจากเงินทองนั้น เสียแล้ว.

ธรรมะ คือสิ่งที่เรารู้จักมีขึ้นอยู่อย่างถูกต้อง รู้จักมีสิ่ง
แปลคือมีขึ้น และสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
ทราบดีชัด ได้ประพฤตอย่างถูกต้อง มีฐานะอย่าง
ถูกต้อง คือเป็นไปเพื่อ สันติสุขส่วนบุคคล และ สันติภาพ
ของส่วนรวม โดยส่วนเดียว, ไม่ขัดแย้งกันทุกประการ จึงแก้
ได้. แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และพญานาคก็ทำอย่างนี้, ไม่เห็น
ความสำคัญใด ๆ หรือเห็นแก่เงิน แม้แต่หมอยาเดียว. คือ
ที่เรียกว่า งาม, ใจดี, หรือ ชอบใจใคร่ชอบใจ ย่อมมี
แก่ผู้ประพฤตธรรม. ข้อนี้ หมายถึงความว่า งาม ไม่มีความ
หรือความทุกข์ใด ๆ, มีแต่ สวรรค์ มีแต่แต่ความสุข
แก่ผู้ประพฤตธรรม มีแต่สิ่งดี ๆ เท่านั้น.

เรา มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับการพิจารณา เพื่อให้
รู้จักสิ่งทั้งปวง อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง เมื่อมีสิ่งใดอยู่ได้
อย่างสงบสุข มีใช้ มีทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับไว้เป็น
สื่อ ให้เราทราบเป็นกลางของใจแล้ว คนใดเห็นมันนั้น ในเมื่อมัน
เป็นกันอยู่ โดยมากในใจมักจะมี ซึ่ง กัดบั่นขาด ขรุขระ.
เราบังคับใจของเราไม่ได้ ก็จริง แต่เราสามารถควบคุม
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้สัมผัสโลก แต่ในลักษณะที่
จะไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่เราได้ โดยอาศัยธรรมะ นั่นเอง. ที่
คนในใจ ทำได้เช่นนั้น โลกนี้ ก็เป็น โลกที่สงบงาม อยู่อยู่
สืบ หรือเป็น โลกของพระนิรันดร์ที่เราได้พบ นั้นหมายความว่า
คน เหนือ เป็น โลก ที่ สัมผัส ไม่ ล้อล่ ขรุขระ.

ทางจิต ของ โลก บัดนี้ มีอยู่ทางเดียวที่ ไท่หนัก
คือ เดินไปตามทางธรรม. การขจัดให้ถูกตามได้เดินไปตาม
ทางธรรม ย่อมเป็นกุศลอันใหญ่หลวง และสูงส่ง. ขอให้
การคิดการพิจารณาของธรรมะ นั้นเคยแพร่ไป ลงสู่ใจ ประ-
โยชน์เต็ม ตามความประสงค์ นับแต่ผู้ที่ยังหลับใหล และ
ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมเถิด. หันใจมาหา
ไม่ว่า คน ในที่นี้ หรือที่อื่น เป็นอย่างนี้.

พุทธทาส โอภาส

ไมกพพดาธารม, โซดา
๑ มกราคม ๒๕๒๖

๑

ท่านชอบพุทธศาสนาในเหลี่ยมไหน

ถ้าเราเปิดดูหนังสือทุกเล่มที่เขียนกันในสมัยปัจจุบัน
อันว่าด้วย ต้นเหตุของการเกิดศาสนาแล้ว ก็จะเห็นว่าเขาเขียน
ไว้เหมือนกัน คือตรงกันที่ว่า คนป่าดั้งเดิมกลัวฟ้าผ่าฟ้าร้อง
กลัวความมืด กลัวพายุ กลัวสิ่งต่างๆ ที่อยู่เหนือความเข้าใจหรือ
ความต้านทานของคนป่าเหล่านั้น และวิธีที่จะหลบหลีกอันตราย
ก็คือ ต้องแสดงอาการยอมแพ้ หมอบราบอ่อนนอบนุชา แล้ว
แต่คนฉลาดที่สุดในสมัยนั้นเห็นว่าจะต้องทำ ตามที่ตนนี้กว่าสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์หรือผีเหล่านั้นจะชอบใจ นี่นับว่า ศาสนาเกิดขึ้นมา
ในโลกด้วยอำนาจของความกลัว และมีการปฏิบัติไปตามความ
กลัว.

1

ความกลัวของคนชั้นหลังๆ เลื่อนสูงขึ้นมาถึงกลัว
ความทุกข์ ชนิดที่อำนาจทางวัตถุช่วยเหลือไม่ได้ เช่น ความเกิด

แก่ เจ็บ ตาย ความหม่นหมองมีคัมภีร์ เพราะอำนาจของความ
 อยากร ความโกรธ ความหลงผิด ซึ่งแม้คนจะมีอำนาจหรือมีเงิน
 ทองสักเท่าไร ก็ไม่สามารถจะระงับอาการอันโหดร้ายของความ
 ทุกข์เหล่านั้นได้ ; ประเทศอินเดียเป็นประเทศเจริญด้วยนักคิด
 นักค้นคว้า ผู้มีสติปัญญาทั้งหลาย จึงมีผู้ละทิ้งการไหว้บรรดาสิ่ง
 ศักดิ์สิทธิ์ มาเป็นการค้นหาวิธีเอาชนะความเกิดแก่เจ็บตาย หรือ
 เอาชนะความอยาก ความโกรธ ความหลงผิดให้ได้. นี่นับ
 ว่าเป็น บ่อเกิดของศาสนาที่สูงขึ้นไปในทางปัญญา ในที่สุด
 ก็ได้พบวิชาที่เอาชนะความเกิดแก่เจ็บตาย หรือชนะกิเลสต่างๆ
 ได้.

2

สำหรับพระพุทธศาสนา ก็มีมูลมาจากความกลัวแบบ
 หลังนี้เหมือนกัน : พระพุทธเจ้า เป็นผู้พบวิธีที่จะเอาชนะสิ่ง
 ที่คนกลัวได้เต็มตามความประสงค์ และเกิดวิธีปฏิบัติเพื่อความ
 คบทุกข์ชนิดที่เรียกว่า พุทธศาสนา. พุทธศาสนาแปลว่า
 ศาสนาของผู้รู้ เพราะ พุทธะ แปลว่าผู้รู้ คือรู้ความจริงของ
 สิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จึงสามารถปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงได้
 ถูกต้อง เพราะฉะนั้น พุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาที่อาศัย
 สติปัญญา; หรืออาศัยวิชาความรู้ถูกต้อง เพื่อทำลาย
 ความทุกข์ และต้นเหตุของความทุกข์เหล่านั้น.

3

การทำพิธีทอง เพื่อบูชาบวงสรวง อ้อนวอนบรรดา
สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ไม่ใช่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่รับเข้ามาไว้ใน
ศาสนาของพระองค์เลย เพราะเป็นสิ่งที่น่าขบขันน่าหัวเราะ
และถือเอาเป็นที่พึ่งอันแท้จริงไม่ได้; พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ
การกระทำเช่นนั้นโดยสิ้นเชิง. 4

มีคำกล่าวในพระพุทธศาสนาว่า “ความรู้ ความฉลาด
และความสามารถ ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์นั้นแหละเป็น
ตัวคุณที่ดี อยู่ในตัวมันเองแล้ว ดวงดาวในท้องฟ้าจะทำ
อะไรได้ : ประโยชน์ที่ควรจะได้ก็จะผ่านพ้นคนใจๆ ที่มัวแต่
นั่งคำนวณดวงดาวในท้องฟ้าไปเสียสิ้น” ดังนี้; และว่า
“ถ้าน้ำศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำคงคา ฯลฯ จะทำให้คนหมดบาป/
หมดทุกข์ได้แล้ว พวกเต่าปูปลา หรือหอยที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำ
หรือสระศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็จะต้องหมดบาปหมดทุกข์ไปด้วยน้ำ
นั้นเหมือนกัน”; หรือ “ถ้าหากว่าคนจะพ้นทุกข์ได้ด้วย
การบวงสรวงบูชาอ้อนวอนเอาๆ แล้ว ในโลกนี้ก็จะไม่มีใคร
มีความทุกข์เลย เพราะว่าใครๆ ต่างก็บูชาอ้อนวอนเป็น”. 5

โดยเหตุที่ยังมีคนที่มีความทุกข์ทั้งที่ได้ทำการไหว้บูชา
หรือทำพิธีทองต่างๆ อยู่ จึงถือว่าไม่เป็นหนทางที่จะเอาตัวรอด

ได้ ฉะนั้น เราจะต้องพิจารณาโดยละเอียดลออ ให้รู้ให้เข้าใจว่า
อะไรเป็นอะไร แล้วปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ให้ถูกต้อง. 6

พุทธศาสนาไม่ประสงค์การคาดคะเน หรือทำอะไร
ที่เรียกกันว่าเผื่อจะเป็นอย่างนั้นเผื่อจะเป็นอย่างนี้ : เราจะทำไป
ตรงๆ ตามที่มองเห็นด้วยปัญญาของตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อคน
อื่น. แม้จะมีคนอื่นมาบอกให้ ก็ไม่ได้หมายความว่าต้อง
เชื่อเขาทันที : เราจะต้องฟัง และพิจารณาจนเห็นจริงว่าเป็น
สิ่งที่เป็นไปได้ แล้วจึงจะเชื่อ และพยายามทำให้ปรากฏผลด้วย
ตนเอง. 7

ศาสนาเหมือนกับของหลายเหลี่ยม : รูปเหลี่ยมหนึ่ง
มันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง รูปอีกเหลี่ยมหนึ่งมันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง,
แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะถือหลักการคิดในแนวไหน ก็จะได้เห็นศาสนา
เดียวในลักษณะที่แตกต่างกันได้; แม้พุทธศาสนาก็ตกอยู่ใน
ลักษณะเช่นนี้. 8

คนเราย่อมเชื่อความนึกความเห็นของตัว เพราะฉะนั้น
ความจริงหรือสัจจะสำหรับคนหนึ่งๆ นั้น มันอยู่ตรงที่ว่าเขา
เข้าใจและมองเห็นเท่าไรเท่านั้นเอง; สิ่งที่เรียกว่า “ความ
จริง” ของแต่ละคนจึงไม่เหมือนกัน. คนเราเข้าถึงปัญหา

หนึ่งๆ ได้ค้นลึกกว่ากัน หรือด้วยลักษณะที่ต่างกัน และด้วยสติปัญญาที่ต่างกัน. สิ่งใดที่อยู่เหนือสติปัญญาความรู้ความเข้าใจของตน หรือตนยังไม่เข้าใจ คนนั้นก็ไม่ได้ถือว่าเป็นความจริงของเขา. ถ้าเขาจะพลอยว่าจริงไปตามผู้อื่น เขาก็รู้สึกอยู่แก่ใจว่าไม่เป็นความแท้ความจริงของเขาเลย. 9

ความจริงของคนหนึ่งๆ นั้น จะเดินคืบหน้าได้เสมอตามสติปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นทุกๆ วัน จนกว่าจะถึงความจริงขั้นสุดท้าย. คนเรามีการศึกษามาต่างกัน และมีหลักพินิจพิจารณาสำหรับจะเชื่อต่าง ๆ กัน ฉะนั้น ถ้าเอาสติปัญญาที่ต่างกันมาดูพุทธศาสนาก็จะเกิดความคิดเห็นต่างกันไป; ทั้งนี้เพราะว่าพุทธศาสนาก็มีอะไร ๆ ครอบทุกอย่างที่จะให้คนดู. 10

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พุทธศาสนาก็คือวิธีปฏิบัติ เพื่อเอาตัวรอดจากความทุกข์ โดยการทำให้รู้ความจริงว่า อะไรเป็นอะไร ตามที่พระพุทธเจ้าท่านทรงทำได้ก่อนและได้ทรงสอนไว้. แต่กัมภีร์ทางศาสนานั้นย่อมมีอะไร ๆ เพิ่มขึ้นได้ ทุกโอกาสที่คนชั้นหลังเขาจะเพิ่มลงไปได้. พระไตรปิฎกของเราก็ตกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกัน : คนชั้นหลัง ๆ เพิ่มเติมข้อความเข้าไปตามความเห็นว่าเป็นสำหรับคนชั้น ๆ เพื่อจะช่วยให้คนมีศรัทธา

มากขึ้น หรือกลับาปรักบุญมากขึ้น ซึ่งอาจจะมากเกินไปจนกระทั่งเกิดการเมานบุญกันใหญ่.

11

แม้แต่พิธีรีตองต่าง ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็พลอยถูกนับเข้าเป็นพุทธศาสนาไปด้วยอย่างน่าสมเพช เช่น การจัดสำรับคาวหวานผลหมากรากไม้ เพื่อเชนวิญญานของพระพุทธเจ้า อย่างที่เรียกว่าถวายข้าวพระเป็นต้น. มันเป็นเรื่องที่มีไม่ได้ตามหลักของพุทธศาสนา แต่พุทธบริษัทบางพวกเข้าใจว่าเป็นพุทธศาสนา และได้สอนกันถือกันอย่างเคร่งครัด.

12

พิธีรีตองต่าง ๆ ทำนองนี้ ได้เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นมากมายจนหุ้มห่อของจริง หรือความมุ่งหมายเดิมให้สาบสูญไป. ขอยกตัวอย่างเช่นในเรื่องการบวชนาค ก็เกิดมีพิธีทำขวัญนาค เชื้อเชิญแขกมาเลี้ยงดูกันอย่างเมามายเอิกเกริก ทำพิธีทั้งที่วัดและที่บ้าน บวชไม่กี่วันก็สึกมา แล้วกลายเป็นคนเกลียดชังยิ่งไปกว่าเดิมก็มี. นี่ขอให้กตัญญูเถิดว่า สิ่งที่ไม่เคยมีในครั้งพุทธกาลก็ได้มีขึ้น.

13

การบวชสมัยพระพุทธเจ้านั้นหมายความว่า บุคคลใดที่ได้อนุญาตจากบิดามารดาแล้ว ก็ปลื้มทั่วจากบ้านจากเรือน

เป็นคนที่ทางบ้านตัดบุญทิ้งได้ ไปอยู่กับพระพุทธเจ้าและ
 พระสงฆ์ โอกาสเหมาะสมเมื่อไรท่านก็บวชให้ โดยมีได้พบเห็น
 บิณฑบาตภาวนาที่นั่นเลย จนตลอดชีวิตก็ยังมี; แม้บางรายจะ
 กลับมาเยี่ยมบิดามารดาบ้าง ก็ต่อโอกาสหลังซึ่งเหมาะสม แต่ก็มี
 น้อยเหลือเกิน. ในพุทธศาสนามีระเบียบว่า มาบ้านได้ก็ต่อ
 เมื่อมีเหตุผลสมควร และพึงทราบไว้ด้วยว่าพวกที่บวชนั้นไม่ได้
 เวียนมาบ้าน ไม่ได้บวชในที่ต่อหน้าบิดามารดา ไม่ได้ฉลองกัน
 เป็นการใหญ่แล้วไม่กี่วันก็สึก สึกแล้วก็ไม่มีอะไรดีขึ้นไปกว่าเดิม
 อย่างที่เป็นกันอยู่เวลานี้.

14

เราหลงเรียกการทำขวัญนาคและการทำพิธีต่าง ๆ ตลอด
 ถึงการฉลองอะไร ๆ เหล่านั้นว่าเป็นพุทธศาสนา แล้วก็นิยมทำกัน
 อย่างยิ่ง จะหมกเปื้อนของทรัพย์สินของคนหรือของคนอื่นเท่าไรก็ไม่ว่า.
 พุทธศาสนาใหม่ๆ อย่างนี้ เกิดมีมากมายแทบจะทั่วไปทุกแห่ง.
 ธรรมะหรือของจริงที่เคยมีมาแต่ก่อนนั้น ถูกหุ้มห่อโดยพิธี
 รีดทองจนมืด เกิดมุงหมายผิดเป็นอย่างอื่นไป เช่นการบวชก็
 กลายเป็นเรื่องสำหรับแก้หน้าเด็กหนุ่มๆ ที่ถูกหาว่าเป็นคนดิบ
 หาเมียยกอะไรเหล่านั้น เป็นต้น. ในบางถิ่นบางแห่ง ถือเป็น
 โอกาสสำหรับรวบรวมเงินที่มีผู้นำมาช่วย เป็นการหาทางร่ำรวย
 เสียคราวหนึ่ง ถึงอย่างนั้นเขาก็เรียกว่าเป็นพุทธศาสนา : ใคร

ไปทำนิติเตียนเข้า ก็จะถูกหาว่าไม่รู้จักพุทธศาสนา หรือทำลาย
ศาสนา.

15

ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง เช่น กฐิน : พระพุทธรองค์
ทรงมุ่งหมายจะให้ภิกษุทำจีวรเป็นด้วยตนเองด้วยกันทุกรูป และ
ให้พร้อมเพรียงกันทำด้วยมือของตัวเองในเวลาอันรวดเร็ว. ถ้า
ผ้าที่ช่วยทำนั้นมีผืนเดียว ก็มอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของภิกษุองค์
ใดองค์หนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าของ แต่เป็นภิกษุซึ่ง
หมู่สงฆ์เห็นว่ามีความสมควรจะใช้จีวรนั้นได้ หรือขาดแคลน
ผ้าจะใช้สอย ให้เป็นผู้ใช้สอยจีวรผืนนั้นได้ในนามของสงฆ์
ทั้งหมด.

16

**พระองค์ทรงมุ่งหมายจะให้พระทุกรูปหมดความถือ
เนื้อถือตัว** ไม่ว่าจะเป็นพระผู้น้อย สมภารเจ้าวัดหรือผู้ใหญ่มี
ศักดิ์มีเกียรติอะไรก็ตาม ต้องลดตัวลงมาเป็นกุฎก้นหมัดในวันนั้น
เพื่อจะมารวมกันกะผ้าตัดผ้าเย็บผ้า ต้มแกงไม้ทำสีย้อมผ้า และ
อะไร ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะให้จีวรนั้นสำเร็จได้ในวันนั้น เพราะ
เป็นการรวบรวมเอาเศษผ้ามาต่อกันเข้าเป็นจีวร. พระพุทธเจ้า
ท่านทรงมุ่งหมาย ให้สิ่งที่เรียกว่ากฐินเป็นอย่างนั้น คือไม่ต้อง
เกี่ยวกับฆราวาสเลยก็ได้ แต่เกี่ยวกฐินกลายเป็นเรื่องมีไว้สำหรับ

ประกอบพิธีหุงหาเงิน เอ็กเกริกเซาสนุกสนานพักผ่อน
หย่อนใจโดยไม่ได้รับผลสมความมุ่งหมายอันแท้จริง แต่กลับใช้
เวลามาก เปลืองเงินมาก ยุ่งยากมาก จนกลายเป็นโอกาสสำหรับ
ทำสำมะเลเทเมา คือไปทอดกฐินเพื่อกินเหล้ากินปลาเล่นไพ่เซา
กันอย่างสนุกสนาน หรือไม่ก็มุ่งหน้าหาเงินกันเท่านั้น. 17

พุทธศาสนา “^๕เนืองอก” ทำนองนี้ มีขึ้นใหม่ ๆ
มากมายหลายร้อยอย่างโดยไม่ต้องระบุชื่อ เพราะมากจนระบุ
ไม่ไหว แต่อยากจะทำให้ชื่อว่า “พุทธศาสนา^๕เนืองอก” : เป็น
เนื้อร้ายชนิดหนึ่งซึ่งงอกขึ้น ๆ จนปิดบังห่อหุ้มเนื้อดีหรือแก่นแท้
ของพุทธศาสนาให้ค่อย ๆ ลบเลือนไป ; ด้วยเหตุฉะนั้นแหละ
สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธศาสนา ๆ จึงมีเพิ่มขึ้นมากมายหลายประเภท
จากตัวแท้ของศาสนาที่มีอยู่ดั้งเดิม เกิดเป็นนิกายใหญ่และนิกาย
ย่อย ๆ อีกทั้ง ๒๐ - ๓๐ นิกาย ที่กลายเป็น นิกายตันตระ ซึ่ง
เนื่องกับคามารมณ์ไปก็มี จำเป็นที่เราจะต้องแยกแยะให้รู้จักตัว
พุทธศาสนาเดิมแท้ไว้เสมอ จะได้ไม่หลงมกมายยึดถือเปลือกที่หุ้ม
ภายนอก หรือติดแน่นในพิธีรีตองต่าง ๆ จนเป็นการประพฤติดิต
จากความมุ่งหมายเดิมที่ถูกต้องยิ่งขึ้น. 18

เราควรยึดกายวาจาบริสุทธิ์ ให้เป็นที่ตั้งของจิตบริสุทธิ์
เพื่อให้เกิดปัญญาว่าอะไรถูก แล้วประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น.

อย่าได้ถือว่าถ้าเขาว่าเป็นพุทธศาสนาแล้วก็เป็นพุทธศาสนา. ^๕เนือง
งอกนั้นได้งอกมาแล้วนับตั้งแต่วันหลังจากพระพุทธเจ้าปริ-
นิพพาน และยังงอกเรื่อย ๆ มา กระจายไปทุกทิศทุกทางจนถึง
กระทั่งบัดนี้ ^๕เลยมีเนืองอกก้อนโต ๆ อย่างมากมาย. 19

พวกเราเองจะไปอ้างเอา “พุทธศาสนาเนืองอก” มา
ถือว่าเป็นพุทธศาสนาไม่ได้; ^๕หรือ คนในศาสนาอื่นจะนำ^๕
ก้อนเนืองอก เหล่านี้ ^๕ซึ่งมีอยู่อย่างน่าบัดสีอย่างน่าละอาย ^๕ว่าเป็น
พุทธศาสนา ก็ไม่ถูกเหมือนกัน คือไม่เป็นการยุติธรรม เพราะ
สิ่งนั้นไม่ใช่พุทธศาสนา แต่เป็น “เนืองอก”. พวกเราที่จะช่วย
กันจรรโลงพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่พึ่งแก่คนทั้งหลาย หรือ
เพื่อประโยชน์แก่ตัวเราเองก็ตาม จะต้องรู้จักจับฉวยให้ถูกตัวแท้
ของพุทธศาสนา ไม่ไปถูกชิ้นเนื้อร้ายเนืองอกทั้งที่กล่าวมาแล้ว. 20

แม้พุทธศาสนาตัวแท้ก็น่าจะมีหลายแง่หลายมุม ที่จะทำให้
เกิดการจับฉวยเอาไม่ถูกความหมายแท้ของพระพุทธศาสนาก็ได้. 21

ถ้ามองดูด้วยสายตาของนักศีลธรรม ก็จะเห็นว่าพุทธ-
ศาสนาเป็นศาสนาแห่งศีลธรรม (Morals) เพราะมีกล่าวถึงบุญ
บาป ความซื่อตรง ดีชั่ว ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคี
ความเป็นคนที่เปิดเผยตัวเอง และอะไรต่าง ๆ อีกมากมาย ล้วนแต่

มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งนั้น; แม้ชาวต่างประเทศก็มองดูกันใน
ส่วนนี้อยู่มาก หรือว่าชอบพุทธศาสนาเพราะเหตุนี้ก็มีอยู่มาก. 22

พุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง สูงขึ้นไปเป็นสัจธรรม
(Truth) คือ กล่าวถึงความจริงที่ลึกซึ่งเร้นลับนอกเหนือไปกว่าที่
คนธรรมดาสามัญจะเห็นได้. ส่วนนี้ก็ได้แก่ความรู้เรื่องความ
ว่างเปล่าของสรรพสิ่งทั้งปวง (สญญาตา), เรื่องความไม่เที่ยง
(อนิจจัง), ความทุกข์ (ทุกขัง), ความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา);
หรือเรื่องการเบียดเบียนทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็น
อย่างไร ความดับสนิทของทุกข์เป็นอย่างไร และวิธีปฏิบัติให้ถึง
ความดับทุกข์เป็นอย่างไร ในฐานะเป็นความจริงอันเด็ดขาด
ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ (อวิยสัจ) ซึ่งทุกคนควรจะทราบดี นี้เรียกว่า
พุทธศาสนาในฐานะเป็นสัจธรรม. 23

พุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนา (Religion) คือ
ส่วนที่เป็นตัวระเบียบปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ศีล สมาธิ บัณฑิต กระทั่ง
ผลที่เกิดขึ้นคือการหลุดพ้น, และบัณฑิตที่รู้เห็นความหลุดพ้นว่า
เมื่อใครปฏิบัติแล้ว จะหลุดพ้นไปจากความทุกข์ได้จริง. นี้เรียกว่า
พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา. 24

เรายังมีพุทธศาสนาในเหลี่ยม ที่เป็นจิตวิทยา
(Psychology), เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกภาคสุกตทัตถ์ กล่าว

บรรยายถึงลักษณะของจิตไว้กว้างขวางอย่างน่าอัศจรรย์ที่สุด เป็น
 หิ้งงันและสนใจแก่นักศึกษาทางจิตแม้แห่งยุคปัจจุบัน เป็น
 ความรู้ทางจิตวิทยาที่จะอวดได้ว่าแยบคาย หรือลึกลึกกว่าความรู้
 จิตวิทยาของโลกปัจจุบันไปเสียอีก. 25

พุทธศาสนายังมีแหลอมความรู้ซึ่งจัดได้ว่าเป็น
ปรัชญา (Philosophy) คือสิ่งที่ทดลองไม่ได้ ยังต้องอาศัยการ
 คำนึงคำนวณไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลแห่งการคำนึงคำนวณ
 ระบอบหนึ่ง. แต่ถ้าเห็นแจ้งประจักษ์ได้ด้วยตา หรือด้วย
 การพิสูจน์ทดลองตามทางวัตถุ หรือแม้เห็นชัดด้วย “ตาใน” คือ
 ญาณจักขุก์ตาม เรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ได้. ความรู้
 อันลึกซึ้ง เช่นเรื่องสุญญตา ย่อมเป็นปรัชญาสำหรับผู้ที่ยังไม่
 บรรลุตรรรมไปพลางก่อน; แต่จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ทันที
 สำหรับผู้ที่บรรลุตรรรมแล้ว เช่น พระอรหันต์; เพราะท่านได้
 เห็นแจ้งประจักษ์แล้วด้วยจิตใจของท่านเอง ไม่ต้องคำนึงคำนวณ
 ตามเหตุผล. 26

หลักพระพุทธศาสนาบางประเภท ก็เป็นวิทยา-
ศาสตร์ โดยส่วนเดียว เพราะพิสูจน์ได้ชัดแจ้งด้วยความรู้สึกลงใจ
 ของผู้มีสติปัญญา : โดยเฉพาะอย่างเรื่องอริยสัจจ์เป็นต้น ถ้า

ผู้ใดมีสติปัญญาสนใจศึกษาค้นคว้าแล้ว จะมีเหตุผลแสดงอยู่ใน
ลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีคัมภีร์เป็นปรัชญาเหมือนอย่าง
บางเรื่อง. 27

สำหรับบุคคลผู้บูชาวัฒนธรรม ก็จะมีคัมภีร์คำสั่งสอน
ใน พระพุทธศาสนาหลายข้อที่ตรงกับหลักวัฒนธรรมสากล.
และมีคำสอนอีกมาก ที่เป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธโดยเฉพาะ
ซึ่งดีกว่าสูงกว่าวัฒนธรรมสากลอย่างมากมาย. 28

แม้พุทธศาสนาส่วนที่เป็นตรรกวิทยา (Logic) ซึ่ง
เป็นศาสตร์ที่โยกโคลงที่สุด ก็มีมากด้วยเหมือนกัน โดยเฉพาะ
ในพวกพระอภิธรรมปิฎกบางคัมภีร์ เช่น คัมภีร์กถาวัตถุ
เป็นต้น. 29

แต่อย่างไรก็ตาม อยากขอยืนยันว่า พุทธศาสนาเหลื่อม
ซึ่งชาวพุทธจะต้องสนใจที่สุด นั่นคือ เหลื่อมที่เบ็นศาสนา
ซึ่งหมายถึงวิธปฏิบัติโดยรวบรัดเพื่อให้รู้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็น
อะไร จนถอนความยึดถือหลงใหลต่าง ๆ ออกเสียจากสิ่งทั้งปวงได้.
การกระทำเช่นนี้เรียกว่าเรา เข้าถึงตัวพระพุทธศาสนา ในฐานะ
เป็นพุทธศาสนา : มีผลดียิ่งไปกว่าที่จะถือเป็นเพียงศีลธรรม
ชั้นพื้นฐานและสัจธรรม อันเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งอย่างเดียวไม่

ปฏิบัติอะไร, และเป็นผลดีกว่าที่จะถือเป็นปรัชญา ที่มีไว้คิด
ไว้นึกไว้เพียงกันอย่างสนุก ๆ แล้วไม่ละกิเลสอะไรได้; หรือ
ดีกว่าที่จะถือเป็นเพียงวัฒนธรรม สำหรับการประพฤติที่ดีงาม
ก็น่าเลื่อมใสในทางสังคมแต่อย่างเดียว. 30

อย่างน้อยที่สุด เราทั้งหลายควรถือ พุทธศาสนาใน
ฐานะเป็นศิลป (Art) ซึ่งในที่นี้หมายถึงศิลปแห่งการครองชีพ
ถือเป็นการกระทำที่แยบคายสุขุม ในการที่จะมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์
ให้มีความสุขน่าเลื่อมใสน่าบูชา เป็นที่จับอกจับใจแก่คนทั้งหลาย
จนคนอื่นพอใจทำตามเราด้วยความสมัครใจ ไม่ต้องแค้นเคืองกัน :
เราจะมี ความงดงามเบื้องต้น ด้วยศิลปะวิสุทธิ; มี ความงดงาม
ในท่ามกลาง ด้วยการมีจิตใจสงบเย็น เหมาะสมที่จะทำงานทาง
ก้ำกึ่ง; มี ความงดงามในเบื้องปลาย ด้วยการสมบูรณ์
ด้วยปัญญา คือรู้แจ้งสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จนไม่มี
ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะสิ่งทั้งหลาย. 31

เมื่อใครมีชีวิตอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการ เช่นนี้แล้ว
ถือว่าเป็นผู้มีศิลปแห่งการดำรงชีวิตอย่างสูงสุด. ชาวตะวันตก
หันมาสนใจพุทธศาสนาในฐานะเป็นศิลปแห่งชีวิต โดยนัยนี้เป็น
อันมาก และกล่าวขวัญกันมากกว่าแง่อื่น ๆ. 32

การที่เราเข้าถึงตัวแท้ของพระพุทธศาสนา จนถึงกับนำ
มาใช้เป็นแบบแห่งการครองชีวิตได้นั้น มันทำให้เกิด ความ
บันเทิงเรีงร้นตามทางของธรรมะ ไม่เหงาหงอย ไม่เบื่อหน่าย
หรือหวาดกลัว ทั้งที่เกรงกันอยู่ว่าถ้าละกิเลสกันเสียแล้ว ชีวิตนี้
จะแห้งแล้งไม่มีรสชาติอะไรเลย หรือปราศจากค้นหาต่าง ๆ โดย
สิ้นเชิงแล้ว คนเราจะทำอะไรไม่ได้หรือไม่คิดทำอะไรอย่างนี้
เป็นต้น แต่โดยที่แท้แล้ว ผู้ที่ดำรงชีวิตถูกต้องตามศิลปแห่ง
การครองชีวิตของพระพุทธศาสนานี้ คือ ผู้มีชัยชนะอยู่
เหนือสิ่งทั้งปวงที่เข้ามาแวดล้อมตน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ บุคคล
สิ่งของ หรืออะไรก็ตาม จะเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ทางใจก็ตาม ย่อมจะเข้ามาในฐานะผู้แพ้ ไม่อาจทำให้เกิดความ
มีคมวิ สกปรก เราอ่อนให้แก่ผู้นั้นได้. อากาการกิริยาที่เป็น
ฝ่ายชนะอารมณ์ทั้งปวงนี้ ย่อมเป็นที่บันเทิงเรีงร้นอย่างแท้จริง ;
และนี่แหละ ข้อที่ควรถือเป็น ศิลปะในพระพุทธศาสนา. 33

ธรรมะในพระพุทธศาสนา จะให้ความเพลิดเพลิน
แก่จิตใจที่ต้องการธรรมะ นับได้ว่าเป็นอาหารจำเป็นอย่างหนึ่ง
เหมือนกัน. คนที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ยังต้องการอาหาร
ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แสวงหากันไปตามวิสัยปุถุชนนั้นก็

ถูกแล้ว แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ลึกและไม่ต้องการอาหารอย่างนั้น
 สิ่งนี้คือวิญญาณซึ่งเป็นอิสระหรือบริสุทธิ์ ต้องการความบันเทิง
 เริงรื่น คืออาหารทางธรรมะ นับตั้งแต่ความยินดีปรีดาที่รู้สึกว่
 ตนได้ทำอะไรอย่างถูกต้อง เป็นที่พอใจของผู้ทั้งหลาย, มีความ
 สงบระงับในใจชนิดที่กิเลสสามารถบงกชไม่ได้, มีความเห็นแจ่มแจ้ง
 รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร ไม่ทะเยอทะยานในสิ่งใด,
 มีอาการเหมือนกับนั่งลงได้ ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมาเหมือนคนทั้งหลาย
 ชนิดที่ท่านให้คำเปรียบไว้ว่า “กลางคืนเป็นคว้น กลางวันเป็น
 ไฟ”.

34

“กลางคืนเป็นคว้น” นั้น หมายถึงการนอนไม่หลับ
 กระสับกระส่ายมือก่ายหน้าผาก กิจจะแสวงหาอย่างนั้นอย่างนี้
 กิจจะกระทำเพื่อให้ได้เงิน ได้ลาภหรือสิ่งต่างๆ ที่ตนปรารถนา
 อันเป็นคว้นกลุ้มอยู่ในใจ เพราะมันยังมีค่าลุดไปไหนไม่สะดวก
 ต้องทนนอนอึดคว้นอยู่.

35

ครั้นถึงเวลารุ่งขึ้น ก็ออกวิ่งว่อนไปตามความต้องการ
 ของ “คว้น” ที่อึดไว้เมื่อคืน นี้เรียกว่า “กลางวันเป็นไฟ”,
 เป็นอาการของจิตใจที่ไม่ได้รับความสงบ ไม่ได้รับอาหารทาง
 ธรรม เป็นการหิวกระหายไปตามอำนาจของกิเลสและตัณหา :
 “กลางคืนอึดคว้น” ร้อนกลุ้มอยู่แล้วตลอดคืน ; “กลางวันยัง

เป็นไฟ” คือทั้งร้อนทั้งไหม้อะไรไปในตัวเสร็จตลอดทั้งวัน
แล้วจะหาความสงบเยือกเย็นอย่างไรได้.

36

ถ้าคนเราต้อง “กลางคืนอัคควินกลางวันเป็นไฟ”
ไปจนตลอดชีวิต ถึงวันตายแล้ว จะเป็นอย่างไรบ้าง ขอให้ลอง
กិតตุ. เขาเกิดมาทนทุกข์ทรมานจนตลอดชีวิต คือนับตั้งแต่
เกิดจนกระทั่งเข้าโลงไปทีเดียว โดยไม่มีสติปัญญาที่จะระงับดับไฟ
ดับควินนั้นเสียได้. เขาจะต้องอาศัยสติปัญญาของบุคคลประเภท
พระพุทธเจ้า สำหรับช่วยแก้ไขเบาบางลงตามส่วน. เมื่อเขา
ได้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกต้องตามความเป็นจริงมากขึ้นเท่าไร
ควินหรือไฟก็จะลดน้อยลงเท่านั้น.

37

ทั้งหมดคนเป็นการชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าพุทธศาสนา
นั้นมีลักษณะหลายเหลี่ยมหลายมุม เหมือนกับภูเขาลูกเดียว
มองจากทิศต่าง ๆ กัน ก็เห็นรูปต่าง ๆ กัน ได้ประโยชน์ต่าง ๆ กัน
แล้วแต่ใครจะมองอย่างไร. แม้พระพุทธศาสนาจะมีมูลมาจาก
ความกลัว ก็ไม่ใช่ความกลัวที่โง่เขลาของคนป่าคนเถื่อน
จนถึงกับนั่งไหวรูปเคารพ หรือไหวสิ่งที่มีปรากฏการณ์
แปลก ๆ; แต่เป็นความกลัวชนิดที่สูงด้วยสติปัญญา คือกลัว
ว่าจะไม่ได้รอดพ้นไปจากการบีบคั้นของความคิด แก่ เจ็บ ตาย
หรือความทุกข์ทั้งหลายที่เรามองเห็น ๆ กันอยู่.

38

พุทธศาสนาตัวแท้ไม่ใช่หนังสือไม่ใช่คันกัร ไม่ใช่
 เสียงบอกเล่าตามพระไตรปิฎก หรือตัวพิธีรีตองต่างๆ ซึ่งไม่ใช่
 ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ตัวแท้ต้องเป็น **ตัวการปฏิบัติด้วย**
กายวาจาใจ ชนิดที่จะทำลายกิเลสให้ร่อยหรอหรือสิ้นไปใน
 ที่สุด : ไม่จำเป็นต้องเนื่องด้วยหนังสือด้วยตำรา ไม่ต้องอาศัย
 พิธีรีตองหรือสิ่งภายนอกเช่นผีสงเทวดา แต่ต้องเนื่องด้วยกาย
 วาจาใจโดยตรง ก็จะต้องบากบั่นกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นจนเกิด
 ความรู้แจ้งใส สามารถทำอะไรให้ถูกต้องได้ด้วยตนเอง ไม่มี
 ความทุกข์เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นจนอวสาน. นี่แหละคือตัวแท้ของ
 พระพุทธศาสนาในส่วนที่เราจะต้องเข้าใจให้ได้. อย่าได้ไป
 หลงใหลยึดเอาเนืองอกที่หุ้มห่อพระพุทธศาสนา มาถือเอาว่าเป็น
 ตัวพระพุทธศาสนากันเลย.

พุทธศาสนามุ่งชี้อะไรเป็นอะไร

คำว่า “ศาสนา” มีความหมายกว้างกว่า “ศีลธรรม”. ศีลธรรมหมายถึงข้อปฏิบัติเกี่ยวกับประโยชน์สุขในขั้นพื้นฐานทั่วไป; และมีอยู่ตรงกันแทบทุกศาสนา. ศาสนาหมายถึงระเบียบปฏิบัติในขั้นสูง ผิดแปลกแตกต่างกันไปเฉพาะศาสนาหนึ่ง ๆ ที่เดียว. ศีลธรรมทำให้เป็นคนดี มีการปฏิบัติไม่เบียดเบียนตนหรือคนอื่นตามหลักสังคมทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อได้ปฏิบัติครบถ้วนตามนั้นแล้วคนก็ยังไม่พ้นทุกข์ที่มาจากการเกิดแก่เจ็บตาย ยังไม่พ้นจากการเบียดเบียนของกิเลส อำนาจของศีลธรรมได้สิ้นสุดลงเสียก่อนที่จะกำจัดโลภะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นสุดไปได้ และไม่สามารถกำจัดความทุกข์อันเกิดจากการเกิด แก่ เจ็บ ตายได้. 40

ส่วนขอบเขตของศาสนานั้นยังไปไกลต่อไปอีก, โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ย่อมมุ่งหมายโดยตรงที่จะกำจัดกิเลสโดยสิ้นเชิง

หรือกับทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการเกิดแก่เจ็บตายให้สิ้นไป. นี่
ชี้ให้เห็นว่าศาสนากับศีลธรรมนั้นต่างกันอย่างไร, พุทธศาสนา
ได้ไปไกลกว่าศีลธรรมสากลของโลกทั่ว ๆ ไปอย่างไร; เมื่อ
เข้าใจได้ดังนี้แล้ว เราจะได้สนใจกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะ. 41

พุทธศาสนา คือวิชารวมทั้งระเบียบปฏิบัติ สำหรับ
จะให้เราทำอะไรเป็นอะไร. ขอให้เข้าใจในคำจำกัดความนี้ให้
มากเป็นพิเศษ เพื่อประโยชน์ที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้โดยเร็ว
และโดยง่าย. 42

ท่านทั้งหลายลองพิจารณาว่า ท่านรู้จักอะไรเป็นอะไร
กันหรือเปล่า. แม้จะรู้ว่าตัวเองเป็นอะไร, ชีวิต การงาน
หน้าที่ อาชีพ เงินทองข้าวของเกียรติยศชื่อเสียงคืออะไรก็ตาม
ใครกล้ายืนยันว่ารู้ถึงที่สุดบ้าง. **ถ้าเรารู้ว่าอะไรเป็นอะไร
จริงๆ แล้ว เราย่อมไม่ปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวง.** เมื่อปฏิบัติ
ถูกแล้วก็แน่นอนแน่นอนว่าความทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้. เกียวนั้น
เรายังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร เราจึงปฏิบัติผิดไม่มากนักน้อย; ความ
ทุกข์ก็เกิดขึ้นตามส่วน. การปฏิบัติหลักของพระพุทธศาสนาก็
คือปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่า สิ่งทั้งปวงคืออะไร; เมื่อรู้แจ้งแท้จริง
ก็ย่อมหมายถึงการบรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือถึงขั้นตถุ
เพราะความรู้ันนั้นเองเป็นตัวทำลายกิเลสไปในตัว. 43

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรจริงๆ แล้ว ความเบื่อหน่าย
 กลายความอยาก และความหลุดพ้นทุกข์ ย่อมจะเกิดขึ้นเอง
 โดยอัตโนมัติ : เราทำความเพียรปฏิบัติแต่ขั้นที่ยังไม่รู้อะไร
 เป็นอะไรกันเท่านั้น โดยเฉพาะก็ในขั้นที่ยังไม่รู้ว่สิ่งทั้งหลายนั้น
 ไม่เที่ยงไม่ใช่ตัวตน. ขณะนี้เราไม่รู้ว่ชีวิตหรือสิ่งทั้งปวงที่เรา
 กำลังหลงรักใคร่ยินดีนี้ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงหลงรัก
 ยินดีติดพันยึดถือในสิ่งเหล่านั้น. ครั้นรู้จริงตามวิธีของพระพุทธ-
 ศาสนาคือมองเห็นชัดว่ สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่
 ตัวตน ไม่มีอะไรน่าผูกมัดตัวเราเข้าไปกับสิ่งนั้นๆ จริงๆ แล้วจิต
 ก็จะเกิดความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งเหล่านั้น ขึ้นมา
 ทันที.

44

ขอยืนยันในคำจำกัดความข้อนี้ว่ เป็นคำจำกัดความ
 ที่เพียงพอ และเหมาะสมสำหรับท่านทั้งหลายจะเอาไปใช้สำหรับ
 ดำเนินการปฏิบัติของตน; เพราะเหตุว่หลักคำสอนของพระ-
 พุทธเจ้าทั้งพระไตรปิฎก ก็ล้วนแต่เป็นการบ่งระบุให้รู้ว่ **อะไร**
เป็นอะไร เท่านั้นเอง เช่นหลักเรื่องอริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งจะ
 นำมาเปรียบกับคำจำกัดความดังกล่าว เพื่อคว่จะลงรอยกันได้
 เพียงใด.

45

อริยสัจข้อที่ ๑ แสดงว่าสิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์. นี่ก็คือบอกตรง ๆ ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรนั่นเอง. สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ใจ แต่คนทั้งหลายไม่รู้ไม่เห็น ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นความทุกข์ จึงได้มีความอยากในสิ่งเหล่านั้น. ถ้ารู้ว่ามันเป็นทุกข์ ไม่น่าอยากและไม่น่ายึดถือ ไม่น่าผูกพันตัวเอง เข้ากับสิ่งใดแล้ว เขาก็คงจะไม่อยาก. 46

อริยสัจข้อที่ ๒ แสดงว่าความอยากด้วยอวิชชาอันเป็นเหตุของความทุกข์. คนทั้งหลายก็ยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ว่าความอยากนี้แหละ เป็นตัวเหตุของความทุกข์ใจ จึงได้พากันอยากนั้นอยากนี้ร้อยแปดพันประการ เพราะไม่รู้ว่าจะความอยากด้วยอำนาจอวิชชาอันคืออะไร. 47

อริยสัจข้อที่ ๓ แสดงว่านิโรธหรือนิพพานคือการดับความอยากเสียให้สิ้น เป็นความไม่มีทุกข์. คนทั้งหลายยังไม่รู้จักกันใหญ่ ทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งที่อาจลุดึงได้ในที่ทั่ว ๆ ไป คือพบได้ตรงที่ความอยากมันดับลงไปนั่นเอง. นี่คือนิรู่ว่าอะไรเป็นอะไร จึงไม่มีใครปรารถนาที่จะดับความอยาก ไม่ปรารถนา นิพพาน เพราะไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นนิพพาน. 48

ที่นี้ก็มาถึง **อริยสัจข้อที่ ๔** ที่เรียกว่ามรรค อันได้แก่วิธีดับความอยากนั้น ๆ เสีย. ไม่มีผู้ใดเข้าใจว่าการทำอย่างนี้

เป็นวิธีดับความอยาก ไม่มีใครสนใจเรื่องอริยมรรคอันมีองค์
๘ ประการซึ่งดับความอยากเสียได้; ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นที่พึง
แก่ตนเอง, อะไรควรชวนขายอย่างยิ่ง, จึงไม่สนใจกับ
เรื่องอริยมรรคของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่เลิศประเสริฐที่สุด
ในบรรดาวิชาความรู้ของมนุษย์เราในโลกนี้. นี่แหละ คือการ
ไม่รู้อะไร อย่างน่าหวาดเสียว.

49

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าเรื่อง อริยสัจ ๔ ประการ นั้นคือ
ความรู้ที่บอกให้เห็นชัดว่า อะไรเป็นอะไรอย่างครบถ้วน นั้น
เอง : เรื่องความอยากนั้นบอกให้รู้ว่า เมื่อไปเล่นกับมันจึงเป็น
ความทุกข์ใจขึ้นมา เราก็กังขืนไปเล่นกับความอยากจนเต็มไปด้วย
ความทุกข์. นี่แหละเป็นความโง่เขลาไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรตาม
ที่เป็นจริง จึงปฏิบัติผิดทุกอย่าง; จะมีถูกบ้างก็เล็กน้อยเกินไป
และมักจะถูกตามความหมายของคนที่มีกิเลสตัณหา ซึ่งถือกันว่า
ถ้าได้อะไรมาตรงตามความต้องการของตนแล้ว ก็จัดว่าเป็นการ
ปฏิบัติถูก. อย่างนี้ทางธรรมไม่ถือว่าถูกเลย.

50

ที่ห้องเอาหลักทางบาลีที่เรียกว่าหัวใจของพระพุทธ-
ศาสนา หรือคาถาของพระอัสสชิมาพิจารณากัน : เมื่อพระ
อัสสชิได้มาพบกับพระสารีบุตรก่อนได้บวช, พระสารีบุตรได้

ถามถึงใจความของพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่อย่างไรโดยย่อที่สุด.
 พระอัสสชิได้ตอบว่า “สิ่งเหล่าใดเกิดมาเพราะมีเหตุทำให้เกิด
 พระตถาคตเจ้าแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งแสดงความ
 ดับสิ้นเชิงของสิ่งเหล่านั้นเพราะหมดเหตุ : พระมหาสมณเจ้า
 ตรัสอย่างนี้”^๕ นี่คือการบอกว่า สิ่งทั้งปวงมีเหตุปรุงแต่งขึ้นมา
 มันดับไม่ได้จนกว่าจะดับเหตุเสียก่อน. นี่เป็นการชี้ให้รู้ว่าอย่า
 ไปเห็นอะไรเป็นตัวตนที่ถาวร เพราะมีแต่สิ่งที่เกิดจากเหตุและ
 งอกงามต่อไปตามอำนาจของเหตุ และจะดับไปเพราะสิ้นเหตุ
 เพราะฉะนั้น ปราภฏการณทั้งหลายในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นผลผลิต
 ของสิ่งที่เป็นเหตุ เป็นความเลื่อนไหลไปไม่หยุด เพราะอำนาจของ
 ธรรมชาติที่มีลักษณะไม่หยุดปรุง สิ่งต่างๆ จึงปรุงแต่งกันไม่หยุด
 และเปลี่ยนแปลงไม่หยุด.

51

พระพุทธศาสนาบอกให้เราเห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน
 มีแต่การปรุงแต่งกันไปและมีความทุกข์รวมอยู่ในนั้นด้วย;
 เพราะความไม่มีอิสระ จึงต้องเป็นไปตามอำนาจของเหตุ. จะ
 ไม่มีความทุกข์ก็ต่อเมื่อหยุด, จะหยุดได้ก็เมื่อดับเหตุเพื่อไม่ให้มี
 การปรุง. ข้อนี้เป็น การบอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างลึกซึ้งที่สุด
 เท่าที่ผู้มีสติปัญญาจะบอกได้ นับว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนาจริง ๆ.

การบอกนั้นก็บอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นแต่เรื่องของมายา อย่าไปหลงยึดถือจนชอบหรือชังมันเข้า. เมื่อทำใจให้เป็นอิสระได้จริงๆ แล้ว นั่นแหละคือการออกมาเสียได้จากอำนาจแห่งเหตุ เป็นการดับเหตุเสียได้ จะไม่ทุกข์เพราะความชอบหรือความชังอีกต่อไป.

52

อีกทางหนึ่งนั้น อยากจะชี้ให้สังเกตถึง วัตถุประสงค แห่งการออกผนวชของพระพุทธเจ้า ว่าท่านออกผนวชโดยความประสงค์อย่างใด. พระพุทธภานิตที่ตรัสถึงข้อนี้มีอยู่อย่างชัดเจนว่าพระองค์ออกผนวชเพื่อแสวงหาว่า “อะไรเป็นกุศล” คำว่า “กุศล” ของพระองค์ ในที่นี้ หมายถึงความฉลาด หมายถึงความรู้ที่ถูกต้องที่สุด โดยเฉพาะก็คือรู้ว่า อะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความไม่มีทุกข์ อะไรเป็นวิธีให้ถึงความไม่มีทุกข์, เพราะถ้ารู้อย่างถูกต้องสิ้นเชิงจริงๆ แล้ว ก็คือความฉลาดหรือความรู้ดีที่สุด; ฉะนั้น ความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์นั้นแหละ คือ ศัพพุตศาสนา. 53

เรื่อง ไตรลักษณ์ ก็เป็นหลักสำคัญอีกแนวหนึ่ง มีหัวข้อสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นหลักที่เราต้องรู้; ถ้าไม่รู้ก็เรียกว่าไม่รู้จักพุทธศาสนา. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

นี่คือ การประกาศความจริงออกไปว่า “สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงไม่เพียง
สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน”. 54

ที่ว่าเป็น อนิจจัง ก็คือสิ่งทั้งปวงเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ
ไม่มีอะไรเป็นตัวเองที่หยุดอยู่แม้ชั่วขณะ. ที่ว่าเป็น ทุกขัง นั้น
หมายถึงว่าสิ่งทั้งปวงมีลักษณะความทนทุกข์ทรมาณอยู่ในตัวของ
มันเอง มีลักษณะดูแล้วน่าขังน่าเบื่อหน่าย น่าระอาอยู่ในตัวของ
มันเองทั้งนั้น. และที่ว่าเป็น อนัตตานั้น ก็คือการบอกให้รู้ว่า
บรรดาสิ่งทั้งปวงไม่มีอะไรที่เราควรจะเข้าไปยึดมั่นด้วยจิตใจว่า
เป็นตัวเราหรือเป็นของเรา, ถ้าไปยึดถือก็ต้องเป็นทุกข์; และ
บอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นยิ่งกว่าไฟ เพราะว่าไฟลุกโผลง ๆ อยู่
เราเห็นเราก็ดูไม่เข้าใกล้ แต่สิ่งทั้งปวงนั้นมันเป็นไฟที่มองไม่เห็น
เราจึงเข้าไปกอดกองไฟกันด้วยความสมักรใจ แล้วก็ไปทุกข์อยู่
ตลอดกาล. นี่คือการบอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไรโดยนัยแห่ง
ไตรลักษณ์ เป็นการชี้ให้เห็นชัดว่า พุทธศาสนาคือวิชา หรือ
ระเบียบปฏิบัติ ที่ทำให้เรารู้ได้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่า
มันเอง. 55

เมื่อได้กล่าวถึงหลักที่ว่า เราต้องรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็น
อะไรและต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงต่อกฎธรรมชาติของสิ่ง

ทั้งปวงทั้งนี้แล้ว หลักในพระบาลีก็มีอีกพวกหนึ่ง เรียกว่า โอวาท-
ปาฏิโมกข์ แปลว่า คำสอนที่เป็นประธานของคำสอนทั้งหมด;
มีอยู่ ๓ ข้อสั้น ๆ คือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้เต็มที
และทำจิตใจให้สะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง นี่เป็นหลัก
สำหรับปฏิบัติ.

56

เมื่อรูว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ของตัว ยึดถือ
ไม่ได้ และไปหลงไหลตัวยึดไม่ได้ เราก็ต้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวง
ให้ถูกต้อง ด้วยความระมัดระวัง คือเว้นจากการทำชั่วหมายถึง
การละโมภโลภลามด้วยกิเลส ไม่ไปลงทุนด้วยการฝืนศีลธรรม
ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อไปทำความชั่ว. อีกทางหนึ่งนั้น
ให้ทำแต่ความดีตามแต่ที่บัณฑิตสมมติตกลงกันว่าเป็นความดี.
แต่ทั้งสองชั้นนี้เป็นเพียง ชั้นศีลธรรม. ข้อที่สามที่ว่าทำจิตให้
บริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองโดยประการทั้งปวงนั้น นั้น
แหละ เป็น ตัวพุทธศาสนาโดยตรง หมายความว่าทำให้ใจเป็น
อิสระ ถ้ายังไม่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งทั้งปวงแล้ว
จะเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ จิตจะเป็นอิสระก็ต้องมา
จากความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรถึงที่สุด ถ้ายังไม่รู้ก็มักไปหลงรักหรือ
หลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นอิสระ

แต่อย่างไร คนเรามีความรู้สึกอยู่สองอย่างเท่านั้น คือความพอใจ กับไม่พอใจ (อภิขณาและโหมนัส).

57

คนเราคงเป็นทาสของอารมณ์ ไม่เป็นอิสระแก่ตัวเองเลย เพราะไม่รู้ว่ารมณ์หรือสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรนั่นเอง. ความพอใจมีลักษณะที่จะรวบอะไร ๆ เข้ามาหาตัว; ความไม่พอใจมีลักษณะที่จะผลักไสอะไร ๆ ออกไปเสียจากตัว. ถ้ายังมีความรู้สึกสองอย่างนี้อยู่ ก็หมายความว่าจิตใจยังไม่เป็นอิสระ เพราะยังหลงรักหลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ จึงไม่มีทางที่จะบริสุทธิ์ปราศจากความครอบงำของสิ่งทั้งปวงได้. โดยเหตุนี้เอง หลักพระพุทธศาสนาในขั้นสูงสุดนี้ จึงปฏิเสธการยึดถือสิ่งที่น่ารักน่าชัง; ปฏิเสธเลยขึ้นไปถึงกับไม่หลงติดทั้งในความดีและความชั่ว จิตจึงจะเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง และบริสุทธิ์อยู่เหนืออารมณ์ต่าง ๆ.

58

ศาสนาอื่นนิยมกันเพียงให้เว้นจากความชั่ว และให้ยึดถือในความดี ให้หลงยึดผูกพันในความดี จนถึงยอดของความดี คือพระผู้เป็นเจ้า. พุทธศาสนายังไปไกลกว่านั้นมาก คือไม่ยอมผูกพันตัวเองกับสิ่งใดเลย. การผูกพันในความดีนั้น ก็จัดว่าเป็นการปฏิบัติถูกในระยะต้นหรือระยะกลาง เมื่อเรายังทำ

อะไรให้สูงไปกว่านั้นไม่ได้เท่านั้นเอง. ในระยะแรกเราเว้นจากความชั่ว ในระยะถัดมาเราก็ทำความดีให้เต็มที่; ส่วนในระยะสูงนั้น เราทำจิตใจให้ลอยสูงเหนือการครอบงำของทั้งความดีและความชั่ว.

59

การที่ผูกพันตัวอยู่ภายใต้ผลของความดี ยังไม่ใช่การพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง; เพราะคนชั่วก็จะมีตามทุกข์ตามประสาของคนชั่ว คนดีก็ต้องมีทุกข์ไปตามประสาของคนดี. ถึงเป็นมนุษย์ดีก็มีความทุกข์อย่างมนุษย์ที่ดี จะตัวอย่างเทวาก็มีความทุกข์อย่างเทวาก็เป็นพรหมก็มีความทุกข์อย่างพรหม. จะไม่มีความทุกข์เลยก็ต่อเมื่อขึ้นไปให้พ้นให้สูงเหนือจากสิ่งทีเรียกว่าความดี กลายเป็นโลกุตตระ (โลกของพระอรียเจ้า) คือเป็นพระอรียเจ้าเสียเอง. ถ้าขึ้นถึงที่สุดก็เรียกว่าเป็น พระอรหันต์.

60

ที่นี้ คำว่าพุทธศาสนานั้น แปลว่าอะไร? พุทธ แปลว่าพระพุทเจ้า. พระพุทเจ้าแปลว่า ผู้รู้. พุทธศาสนาก็แปลว่า ศาสนาของผู้รู้. พุทธศาสนิกก็แปลว่าผู้ปฏิบัติตามศาสนาของผู้รู้. ที่ว่ารู้นั้นหมายถึงรู้อะไร? คือรู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาก็คือศาสนาที่ทำให้

รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นศาสนาเกี่ยวกับความรู้จริง เราจะต้องปฏิบัติจนเราได้รู้เอง. เมื่อรู้ถึงที่สุดแล้วไม่ต้องกลัว กิเลสตัณหาต่างๆ จะถูกความรู้นั้นทำลายสิ้นไป. ความไม่รู้ (อวิชชา) ก็จะดับไปทันทีในเมื่อความรู้ได้เกิดขึ้นมา ฉะนั้นข้อปฏิบัติต่างๆ จึงมีไว้เพื่อให้วิชาเกิด.

61

ท่านทั้งหลายปักใจมั่นในทางที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้น. ขอแต่ให้เป็นความรู้ที่ถูกต้อง รู้ด้วยความเห็นแจ้งจริงๆ. อย่ารู้อย่างโลกๆ รู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ซึ่งไปหลงสิ่งที่ไม่คว่าดี หลงสิ่งซึ่งเป็นที่เกิดของความทุกข์ว่าไม่เกิดความทุกข์ ตั้งนี้เป็นต้น. ขอให้พยายามดูกันในเรื่องความทุกข์นั้นให้มากที่สุด ก็ค่อยๆ รู้ไปตามลำดับนั้น และจะเป็นการรู้จักพุทธศาสนาที่ถูกต้องพระพุทธศาสนาแท้ๆ.

62

ถ้าศึกษาพุทธศาสนาโดยวิธีนี้แล้ว แม้คนตัดฟันขายที่ไม่รู้หนังสือก็จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนาได้ ในขณะที่เปรียญหลายประโยคที่วนอยู่กับพระไตรปิฎก แต่ถ้าไม่ดูกันในเรื่องนี้ก็ไม่อาจเข้าถึงพุทธศาสนาได้เลย. พวกเราที่มีสติปัญญาอยู่บ้างน่าจะสามารพพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้รู้ตามที่เป็นจริงได้ ฉะนั้นเมื่อถูกความทุกข์อะไรเข้าแก่ตัวเองแล้ว ก็จะต้องศึกษาสิ่งนั้นให้

เข้าใจแจ่มแจ้งว่ามันเป็นอย่างไรมั่น. ความทุกข์ที่เกิดขึ้นและกำลังเผาเราให้เราร้อนอยู่นั้น มันคืออะไร เป็นอย่างไร มาจากไหน.

63

ถ้าทุกคนตั้งสติคอยเฝ้ากำหนดพิจารณาความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่ตน ในลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว ก็จะเป็นทางให้เข้าถึงพุทธศาสนาได้ดีที่สุด ดีกว่าการที่จะเรียนเอาจากพระไตรปิฎกอย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว. การที่ใครจะมัวแต่ศึกษาพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก ในแง่ของภาษาหรือวรรณคดีนั้น จะไม่มีทางรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ทั้ง ๆ ที่พระไตรปิฎกก็เต็มไปด้วยคำบรรยายว่า สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ เขาฟังอย่างนกแก้วนกขุนทอง พูดตามที่จำไว้ได้ แต่ไม่สามารถที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย เว้นไว้แต่ว่าเขาจะได้อำนาจพิจารณาให้เห็นเป็นเรื่องจริงของชีวิตจิตใจ เข้าถึงตัวจริงของกิเลส ของความทุกข์ ของธรรมชาติ หรือของสิ่งทั้งปวงซึ่งมาเกี่ยวข้องกับตัวเขา นั้นแหละจึงจะเข้าถึงพระพุทธศาสนาที่แท้ได้.

64

คนที่ไม่เคยเห็นเคยฟังพระไตรปิฎกเลย แต่เคยพิจารณาอย่างละเอียดลออทุกครั้งทุกคราวที่ความทุกข์เกิดขึ้นแผดเผาจิตใจของตน นั้นแหละเรียกว่าเขากำลังเรียนพระไตรปิฎกโดยตรงและ

อย่างถูกต้อง ก็ยิ่งกว่าคนที่กำลังเปิดเล่มพระไตรปิฎกออกอ่าน เพราะว่าพวกที่กำลังลบกล่าเล่มพระไตรปิฎกอยู่ทุก ๆ วัน แต่แล้วไม่รู้จักอมฤตธรรมคำสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก เขาก็คล้ายกับการที่เรามีตัวเอง ใช้ตัวเอง ปฏิบัติตัวเอง ทำอะไรเกี่ยวกับตัวเอง อยู่ทุกวัน แต่แล้วก็ไม่รู้จักรู้ตัวเอง ไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตัวเองให้ลุล่วงไปได้ ยังคงมีความทุกข์ยังคงมีติดหาที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วัน ตามอายุที่เพิ่มขึ้น. นี่เพราะไม่รู้จักตัวเราอย่างเดียวเท่านั้น. 65

ชีวิตจิตใจที่สวມอยู่กับตัวเราๆ ก็ยังไม่รู้จัก การที่จะไปรู้พระไตรปิฎก รู้สิ่งลึกลับที่ซ่อนอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น มันยุ่งยากไปกว่าเป็นไหนๆ เพราะฉะนั้น จงหันมาศึกษาพุทธศาสนา หรือรู้จักตัวพุทธศาสนากัน ด้วยการศึกษจากตัวจริง คือจากสิ่งทั้งปวง ซึ่งรวมทั้งร่างกายและจิตใจนี้เอง จากชีวิตซึ่งกำลังหมุนอยู่ในวงกลมของความอยาก กระทำตามความอยาก แล้วก็เกิดผลอย่างนั้นอย่างนั้น^{๕๕} มาหล่อเลี้ยงเจตนาที่อยาก จึงทำสืบต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารหรือทะเลแห่งความทุกข์ เพราะความที่ไม่รู้อะไรเป็นอะไรข้อเดียวเท่านั้นเอง. 66

สรุปความว่า พุทธศาสนา คือวิชาและระเบียบปฏิบัติ
 เพื่อให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร. เมื่อเรารู้ว่า อะไรเป็นอะไร
 ถูกต้องจริง ๆ แล้ว ไม่ต้องมีใครมาสอนเราหรือมาแนะนำเรา
 เราต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ถูกต้องได้ด้วยตนเอง แล้วกิเลสก็จะ
 หดไปเอง เราเป็นอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งขึ้นมาทันที เราจะ
 ปฏิบัติอะไรไม่ผิดขึ้นมาทันที เราจะรู้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควร
 จะได้ หรือที่ชอบเรียกกันว่ามรรคผลนิพพาน นี้ได้ด้วยตนเอง
 เพราะการที่เรามีความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรโดยถูกต้องถึงที่สุดอย่าง
 แท้จริงเท่านั้น.

๓

ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง (ไตรลักษณ์)

บทนี้จะกล่าวถึงข้อที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประกอบ
อยู่ด้วยลักษณะอันเรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือลักษณะ ๓ ประการ
กล่าวคือ ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา. 68

อนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยง ; หมายความว่าสิ่งทั้งหลาย
มีลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป ไม่มีความคงที่ตายตัว. **ทุกขัง**
แปลว่าเป็นทุกข์ ; มีความหมายว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะ
ที่เป็นทุกข์มอมครุแล้วน่าสังเวชใจ นำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้มี
ความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ. **อนัตตา** แปลว่าไม่ใช่
ตัวตน หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความหมายแห่งความ
เป็นตัวเป็นตน ไม่มีลักษณะอันใดที่จะทำให้เราถือได้ว่ามันเป็น
ของเรา. ถ้าเราเห็นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนถูกต้องแล้ว ความ
รู้สึกที่ว่าไม่มีตัวไม่มีตนจะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง. แต่ที่เรา

ไปหลงเห็นว่าเป็นตัวเป็นคนนั้น เพราะความไม่รู้อย่างถูกต้อง
นั่นเอง. 69

ขอให้ทราบว่า ลักษณะสามัญ ๓ ประการนี้ พระ-
พุทธเจ้าทรงสั่งสอนมากกว่าคำสั่งสอนอื่น ๆ. บรรดาคำสั่ง
สอนทั้งหลายจะนำมารวบยอดอยู่ที่การเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
นี่ทั้งนั้น บางทีก็กล่าวตรง ๆ บางทีก็พูดด้วยโวหารอย่างอื่น
แต่ใจความมุ่งแสดงความจริงอย่างเดียวกัน. 70

เรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น เคยมีสอน
กันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้งเหมือนของ
พระองค์. เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน มีการสอนมาแล้วแต่
ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด; ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้
วิธีดับทุกข์ที่สมบูรณ์จริง ๆ ได้ เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่าง
เพียงพอเท่ากับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า. ส่วน เรื่องความ
ไม่ใช่ตัวใช่คนนั้น มีสอนในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ข้อนี้
เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าผู้ที่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้น
จึงจะรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวคนไม่ใช่ของตน เหตุนี้จึง
มีสอนแต่โดยพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้
ถึงที่สุดจริงๆ. 71

คำสั่งสอนเรื่องลักษณะ ๓ ประการนี้ มีวิธีที่จะ
 ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เห็นแจ้งมากมายหลายวิธีด้วยกัน. ถ้า
 ปฏิบัติจนเห็นแจ้งแล้ว เราจะพบว่าข้อสังเกตข้อหนึ่ง คือต้อง
 เป็นการเห็นจนรู้สึกว่ามีอะไรที่น่ายึดถือ ไม่มีอะไรที่อยาก
 จะเอา จะมี จะเป็น ซึ่งสรุปสั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่
 มีอะไรที่น่าเป็น” เมื่อท่านมองเห็นว่าความมีความเป็นอย่าง
 ไฉนก็ตาม เป็นความหลอกลวง เป็นมายา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น
 ทั้หมดทั้งสิ้นจริง ๆ ดังนี้แล้ว นั้นแหละคือการเห็นอนิจจังทุกขัง
 อนัตตาอย่างถูกต้อง. ส่วนคนที่ท่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 อยู่ทั้งเข้าเย็นหลายร้อยหลายพันครั้งมาแล้ว ไม่อาจเห็นก็ได้ เพราะ
 ไม่ใช่วิธีที่จะเห็นได้ด้วยการฟัง หรือด้วยการท่อง. 72

การคำนึงเอาตามหลักเหตุผล นั้น ไม่ใช่ “การเห็น
 แจ้ง” อย่างที่เรียกว่า “เห็นธรรม” การเห็นธรรมไม่อาจ
 จะเห็นได้ด้วยการคิดไปตามเหตุผล แต่ต้องเห็นแจ้งด้วยความ
 รู้สึกในใจแท้จริง เช่นพิจารณาเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำความเจ็บปวด
 ให้แก่ตน ซึ่งเข้าไปหลงอย่างสาสม อาศัยการที่ได้กระทบจริง ๆ
 เกิดเป็นความรู้สึกแก่จิตใจขึ้นมาจริง ๆ จนเมื่อหน่ายเกิดความ
 สลัดสังเวชขึ้นมาอย่างนี้ จึงจะเรียกว่าเห็นธรรมหรือเห็นแจ้ง. 73

การเห็นแจ้งทำนองนี้อาจเลื่อนสูงขึ้นไปตามลำดับ จน
 ภาวะถึงเรื่องสุดท้าย ที่ทำให้ปล่อยวางสิ่งทั้งปวงได้ ส่วนผู้ที่
 ท่องอนิจจังทุกขังอนัตตา หรือพิจารณาอยู่ทั้งวันทั้งคืน แต่ถ้า
 ไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อสิ่งทั้งปวง ก็ไม่ยอมเอาอะไร
 ไม่อยากเป็นอะไร ไม่อยากยึดถือในอะไรแล้ว ก็เรียกว่ายังไม่
 เห็นอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงสรุปการเห็นความไม่เที่ยง ความ
 เป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน ลงไว้ที่คำว่า “เห็นจนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรน่าเอาหรือน่าเป็น”.

74

พุทธศาสนามีคำอยู่คำหนึ่งเป็น คำรวบยอด ก็คำว่า
 “สุญญตา” ซึ่งแปลว่า ความเป็นของว่าง ก็ว่างจากความ
 หมายแห่งความเป็นตัวตน : ว่างจากสาระที่เราควรเข้าไปยึดถือ
 ด้วยกำลังใจทั้งหมดทั้งสิ้นของเรา. การเพ่งพิจารณาให้เห็น
 ว่าสิ่งทั้งปวงว่างจากสาระที่เราควรเข้ายึดถืออันนี้ เป็นตัวศาสนาโดย
 แท้ เป็นหัวใจของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา. เมื่อรู้แจ้ง
 ว่าทุกสิ่งทุกอย่างว่างจากตัวตนแล้ว ก็เรียกว่ารู้พุทธศาสนาถึง
 ที่สุด.

75

คำว่า “ว่างจากตัวตน” คำเดียว ก็เป็นการเพียงพอที่
 รวบรวมเอาคำว่าอนิจจังทุกขังอนัตตามาไว้ด้วยเสร็จ. เมื่อมัน

ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีส่วนไหนที่ยืนถาวร ก็เรียก
ได้ว่าว่างเหมือนกัน. เมื่อเต็มไปด้วยลักษณะที่ดูแล้วน่าสังเวชใจ
ก็แปลว่า ว่างจากส่วนที่เราควรจะเข้าไปยึดถือเอา. เมื่อเรา
พิจารณาเห็นว่าไม่มีลักษณะไหนที่จะคงทนเป็นตัวตนของมันเองได้
เป็นเพียงธรรมชาติที่ผันแปรไปตามกฎของธรรมชาติอันไม่ควร
เรียกว่าเป็นตัวของมันเองทั้งนี้ ก็เรียกว่า ว่างจากตัวตนได้. 76

ถ้าบุคคลใดเห็นความว่างของสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็จะเกิด
ความรู้สึก “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” ในสิ่งต่างๆ ขึ้นมาทันที.
ความรู้สึกไม่อยากเอาไม่อยากเป็นนี้แหละ มีอำนาจเพียงพอที่จะ
คุ้มครองคนเรา ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของกิเลส หรือของอารมณ์
ทุกชนิด. บุคคลชนิดนี้ไม่สามารถทำความชั่วต่อไป ไม่หลง
ไหลพันพัวติดอยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเอนเอียงไป ไปตามสิ่งยั
ยวนใจใด ๆ เขาย่อมมีจิตใจเป็นอิสระอยู่เสมอและไม่มี ความ
ทุกข์. 77

คำว่า “ไม่มีอะไรน่าเอาน่าเป็น” นี้ เป็นสำนวน
โวหารอยู่สักหน่อย. คำว่า “เอา” และ “เป็น” ในที่นี้
หมายความว่า การเอาหรือเป็นด้วยจิตใจหลงไหล ด้วยจิตใจยึด
ถือ ด้วยจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้นจริงๆ มิได้หมายความว่าคนเราจะ

อยู่ได้โดยไม่มีอะไรเป็นอะไรเสียเลย. ตามปกติคนเราจะต้อง
 เอาอะไรอยู่เป็นประจำ เช่นจะต้องมีทรัพย์สินสมบัติมีบุตรภรรยา
 เรียกว่าไร่นา จะต้องเป็นคนดี เป็นผู้แพ้เป็นผู้ชนะหรือเป็น
 ผู้ถูกเอาเปรียบเป็นต้น จะต้องมีความเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งอยู่
 เสมอ แต่แล้วทำไมพุทธศาสนาจึงมาสอนให้เราพิจารณาในทางที่
 จะไม่เอาไม่เป็น.

78

ข้อนี้หมายความว่า พุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่า การเอา
 การเป็นนั้นเป็นแต่เรื่องสมมติอย่างโลก ๆ อย่างหนึ่ง และเป็นไป
 ด้วยอำนาจของความรู้ (อวิชชา) นั้นเอง เพราะเมื่อทุกคน
 ด้วยความจริงขั้นที่เด็ดขาดที่สุด ซึ่งเรียกว่าขั้นปรมาตมแล้ว คนเรา
 จะเอาอะไรไม่ได้เลย เป็นอะไรไม่ได้เลย เพราะเหตุใด เพราะ
 เหตุว่าทั้งคนที่จะเอาและสิ่งที่ถูกเอานั้นมันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่
 ของใครด้วยกันทั้งนั้น แต่คนที่ไม่รู้เช่นนั้น ย่อมจะต้องมีความ
 รู้สึกว่า “เราเอา” “เรามี” “เราเป็น” เป็นธรรมดา นี่เป็น
 สิ่งที่ย่วยไม่ได้.

79

ความรู้สึกว่าเอาว่าเป็นนั่นเอง ได้ทำให้เกิดมีความ
 หักใจหรือความทุกข์ขึ้นมา การเอาการเป็น ก็เป็นความอยาก
 อย่างหนึ่ง คืออยากไม่ให้สิ่งที่ตนกำลังเอากำลังเป็นอยู่นั้นสูญหาย

หลุดลอยไป ความทุกข์เกิดมาจากความอยากมี อยากเป็น อันรวม
เรียกสั้น ๆ ว่าความอยาก ซึ่งเรียกโดยภาษาบาลีว่า “ตัณหา”. 80

การที่อยากก็เพราะไม่รู้ว่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ เป็นสิ่ง
ที่ไม่ควรอยาก มันเป็นความเข้าใจผิดคิดตามสัญชาตญาณ เกิด
มาตั้งแต่เด็ก ๆ ก็รู้จักอยาก แล้วก็เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา
ซึ่งตรงตามที่ยากก็มี ไม่ตรงก็มี. ถ้าได้ผลตามที่ยากก็เกิด
อยากให้มากขึ้นไปอีก ถ้าไม่ได้ผลตามที่ยากก็ต้องค้นรันทำ
อย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป จนกว่าจะได้ผลตรงตามที่ยาก. เมื่อ
ทำลงไปมันก็ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เวียนเป็นวงกลมของกิเลส
- การกระทำ - ผล (วิบาก) อยู่อย่างนี้ เรียกว่าวัฏฏสงสาร. 81

คำว่าวัฏฏสงสาร นั้นอย่าเพิ่งไปเข้าใจว่า เป็นเรื่อง
การวนเวียนชาติโน้น ชาตินี้ ชาติโน้นแต่อย่างเดียว ที่แท้จริงกว่า
นั้นเป็นเรื่องการวนเวียนของของ ๓ สิ่ง คือ ความอยาก - การ
กระทำตามความอยาก - ผลอย่างใดอย่างหนึ่งมาจากการกระทำนั้น
- แล้วไม่สามารถหยุดความอยากต่ออีกได้ - เลยต้องอยากอย่างใด
อย่างหนึ่งต่อไปแล้วก็กระทำอีก - ได้ผลมาอีก - เลยส่งเสริมความ
อยากอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปอีก เป็นวงกลมอยู่อย่างนี้ไม่มีที่
สิ้นสุด. ท่านเรียกว่าวัฏฏะหรือวัฏฏสงสาร เพราะเป็นวงกลม
ที่เวียนวน ไม่มีการสิ้นสุดลงได้.

คนเราต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในวงกลม^๕เอง ถ้า
ใครหลุดออกไปจากวงกลม^๕ได้ ก็เป็นอันว่าพ้นไปจาก
ความทุกข์ทุกอย่างโดยแน่นอน (นิพพาน) 83

ไม่ว่ากระยาจกเขี้ยวใจ เศรษฐี มหาษัตริย์ จักรพรรดิ
เทวดา พรหม หรือจะเป็นอะไรก็ตามที่ ล้วนแต่ตกอยู่ในวงกลม^๕
ทั้งนั้น จะต้องมีความทุกข์ทรมานชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งเหมาะสม
กับความอยากของเขา ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าในวัฏฏสงสารนี้เต็มไปด้วย
ความทุกข์ทรมานอันใหญ่หลวง. **ศีลธรรมหรือจริยธรรม**
นั้นไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้เลย เราจึงต้องพึ่งตัวแท้ของ
พุทธศาสนาที่เป็นหลักธรรมชั้นสูงให้แก้ไขในเรื่องนี้โดยเฉพาะ
ทีเดียว. . ทั้งหมดนี้เราเห็นได้ว่าความทุกข์^๕นั้นมาจากความ
อยาก สมดังที่พระพุทธเจ้าท่านจัดความอยากไว้ในเรื่องอริยสัจ
ข้อที่สอง ในฐานะเป็นมูลเหตุให้เกิดความทุกข์ต่าง ๆ โดยตรง. 84

ความอยากมีอยู่ ๓ อย่าง อย่างแรกเรียกว่า **กาม-**
ตัณหา อยากในสิ่งที่รักใคร่พอใจ จะเป็นรูป เสียง กลิ่น รส
สัมผัส อะไรก็ได้. อย่างที่สองเรียกว่า **ภวตัณหา** คือความ
อยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ตนอยากจะเป็น. อย่างที่สาม
เรียกว่า **วิภวตัณหา** คือความอยากไม่ให้มีอย่างนั้นไม่ให้เป็น

อย่างนี้. หลักเกณฑ์นี้กล้าทำให้ใครพิสูจน์หรือแย้งอย่างไรก็ได้
ว่ายังมีความอยากอะไรอีกบ้าง นอกเหนือไปกว่า ๓ อย่าง
ที่กล่าวมานี้.

85

ท่านทั้งหลายจะมองเห็นได้ว่า เมื่อมีความอยากที่ไหน
ก็มีความร้อนใจที่นั่น และเมื่อต้องกระทำตามความอยาก ก็ย่อม
มีความสุขตามส่วนของการกระทำ; ได้ผลมาแล้วก็หยุดอยาก
ไม่ได้ยังอยากต่อไป ต้องมีความร้อนใจต่อไปอีก เพราะยังไม่เป็น
อิสระจากความอยาก ยังต้องเป็นทาสของความอยาก, เหตุฉะนั้น
จึงกล่าวว่า คนชั่วทำชั่วเพราะอยากทำชั่ว มันก็มีความสุขไปตาม
ประสาคนชั่ว คนดีอยากทำความดี ก็ต้องมีความสุขอีกแบบหนึ่ง
ตามประสาของคนดี.

86

แต่ข้อนี้ อย่าเพิ่งเข้าใจว่าเป็นการสั่งสอนให้เลิก
จากการทำความดี เฉพาะในที่นี้ประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า ความ
ทุกข์นั้นมิอยู่หลายระดับ ละเอียทจนคนธรรมดาเข้าใจไม่ได้ ต้อง
ฟังพาทย์สวดติเบตของบุคคลประเภทพระพุทธรเจ้า ซึ่งชี้ให้เห็น
ว่าเราจะพ้นความทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยลำพังเพียงการกระทำ
ความดีอย่างเดียวเท่านั้นยังไม่พอ ยังจะต้องทำบางสิ่งที่ยิ่งหรือ
เหนือไปกว่าการทำความดี ซึ่งได้แก่การทำจิตให้หลุดพ้นไปจาก

การเป็นบ่าวเป็นทาสของความอยากทุกชนิดนั้นเอง. นี่เป็น
ใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่มีทางแพ้ศาสนาใด ๆ
ในโลก อันจะไม่อาจเข้ามาเทียบสู้หรือเคียงคู่ได้ในส่วนนี้ จึงเป็น
สิ่งที่ต้องจำไว้ให้แม่นยำ. 87

เอาชนะความอยากทั้ง ๓ อย่าง ที่กล่าวแล้วได้
นั้นแหละ จึงจะเป็นความพ้นจากความทุกข์ หรือหมด
ความทุกข์โดยประการทั้งปวง. 88

เราจะกำจัด หรือดับระงับ หรือตัดรากเงาของความ
อยากให้หมดสิ้นเชิงได้อย่างไร? คำตอบก็คือว่าให้พิจารณา
เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน จินตม
เห็นว่าไม่มีอะไรที่น่าอยากนั่นเอง. มันมีอะไรบ้างที่น่าเอน่า
เป็น ซึ่งเมื่อเอาหรือเป็นเข้าแล้ว จะไม่โยนความทุกข์ชนิดใด
ชนิดหนึ่งมาใส่ให้กับคุณนั้น? ขอให้ตั้งปัญหาตามขั้นอย่างนี้ ได้
อะไหรือเป็นอะไรบ้างที่จะไม่นำมาซึ่งความหนักอกหนักใจ? 89

ขอให้ลองกึกกู่ การได้บุตรได้ภรรยานำเอาความ
เบากายเบาใจมาให้ หรือเอาภาระหลายอย่างมาให้? การได้
ตำแหน่งหน้าที่ เป็นการได้มาซึ่งความสงบเย็น หรือได้มาซึ่ง
ภาระหนัก ๆ โดยนัยนี้ จะเห็นได้โดยง่าย ว่าล้วนแต่นำมาซึ่ง

ภาระและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. ทั้งนี้เพราะเหตุใด ?
 เพราะเหตุว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่เป็นภาระ เพราะความ
 ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตนของมันนั่นเอง. เมื่อเรา
 ได้อะไรมา เราก็จำต้องจัดการกับสิ่งนั้น ๆ ให้มันคงอยู่กับเรา
 ให้เป็นไปตามใจเราหรือมีประโยชน์แก่เรา แต่แล้วสิ่งนั้น ๆ
 ตามปกติมันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่เป็นของใคร คือไม่รู้
 ไม่รู้ต่อความประสงค์มุ่งหมายของบุคคลใด มีแต่จะเปลี่ยนแปลง
 ไปตามเหตุตามวิสัยของมันเอง การพยายามของคนเราจึงเป็น
 การต่อสู้ หรือเป็นการต้านกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของสิ่ง
 เหล่านั้น ฉะนั้น จึงเกิดเป็นการยากลำบาก หรือเป็นการทน
 ทรมานในการที่จะเป็นอยู่ หรือการทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เป็น
 ไปตามความประสงค์ของเรา.

90

อุปมาซึ่งจะจัดการกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่ไม่น่าเอา
 ไม่น่าเป็นนั่น มีอยู่. ข้อนี้ได้แก่การพิจารณาให้ลึกซึ่งจนพบ
 ความจริงว่า เมื่อยังมีกิเลสตัณหา ความรู้สึกในการเอาการเป็นนั่น
 ย่อมมีลักษณะไปอย่างหนึ่ง. ถ้าไม่มีกิเลสตัณหา มีแต่ปัญญา
 ซึ่งรู้จักถูกต้องที่ว่าเป็นอะไรแล้ว ความรู้สึกในการเอา การ
 เป็น หรือการได้ของบุคคลนั้น ย่อมอยู่ในลักษณะอีกแบบ
 หนึ่ง.

91

ยากตัวอย่างง่าย ๆ เช่น การกินอาหาร ถ้ากินด้วยตัณหา หรือความอยากในความเอร็ดอร่อย การกินอาหารของผู้นั้นต้องมีอาการซึ่งต่างจากบุคคลซึ่งไม่กินอาหารด้วยตัณหา แต่กินด้วยสติสัมปชัญญะ หรือปัญญาว่าอะไรเป็นอะไร. นี่ก็เป็นคนด้วยกัน แต่คนหนึ่งกินด้วยตัณหา อีกคนหนึ่งกินด้วยความรู้สึกตัว ด้วยสติปัญญา การกินจะต้องผิดกัน, กิริยาอาการที่กินและความรู้สึกในขณะกินก็จะต้องผิดกัน; และในที่สุดผลอันเกิดจากการกินก็จะต้องผิดกัน.

92

เราต้องทำความเข้าใจในข้อที่ว่า แม้จะไม่ต้องมีตัณหา หรือความอยากในรสอร่อย คนเราก็กินอาหารได้ พระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่มียกเลสตัณหาเลย ก็ยังทำอะไร ๆ ได้ เป็นอะไร ๆ ก็ได้ ยังทำงานมากกว่าพวกเราซึ่งมีกิเลสตัณหา ท่านทำด้วยอำนาจของอะไร? เหมือนกับพวกเราที่ทำด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาอยากเป็นนั่นเป็นนี่หรือไม่? 93

คำตอบก็คือท่านทำด้วยอำนาจของปัญญา คือความรู้ที่แจ่มแจ้งถึงที่สุดว่าอะไรเป็นอะไร ผิดแปลกแตกต่างจากพวกเราซึ่งทำอะไร ๆ ด้วยตัณหา ผลที่เกิดขึ้นนั้นคือพวกเราก็คือเป็นทุกข์กันตลอดเวลา แต่ส่วนท่านไม่มีความทุกข์เลย ท่านไม่อยากจะอะไร

ไม่อยากเอาอะไร ผลก็ไปได้แก่คนทั้งหลายเหล่านี้ ด้วยความเมตตาของท่านนั่นเอง ท่านมีปัญญาเป็นเครื่องบอกว่าคุณจะหาแทนที่จะอยู่เฉยๆ ฉะนั้น ท่านจึงทำการสืบอายุพระศาสนามาจนถึงพวกเราได้ และทั้งทำประโยชน์อื่นๆ อีกมากมาย. 94

ร่างกายและจิตใจซึ่งปราศจากกิเลสตัณหา ก็

แสวงหาและบริโภคอาหารได้ด้วยปัญญา ไม่แสวงหาและบริโภคด้วยกิเลสตัณหาเหมือนแต่ก่อน. เมื่อเราหวังจะเป็นผู้พ้นทุกข์ตามรอยทางของพระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์ทั้งหลาย เราก็ควรฝึกฝนตัวในการที่จะทำอะไรลงไปด้วยปัญญา อย่าทำไปด้วยอำนาจกิเลสตัณหา. ถ้าเป็นคนศึกษาเล่าเรียนก็ศึกษาไปด้วยความรู้สึกชอบชั่วดี ว่ามันเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา. ถ้าประกอบกิจการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ทำไปด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรกระทำและทำให้ดีที่สุด ด้วยความเยือกเย็นเท่าที่สติปัญญาจะอำนวยให้. 95

ถ้าทำไปด้วยตัณหาตัณหาร้อนใจเมื่อกำลังทำ และร้อนใจเมื่อทำเสร็จแล้ว; แต่ถ้าทำด้วยอำนาจของปัญญาควบคุมอยู่จะไม่ร้อนใจเลย. ผลแตกต่างกันอย่างนี้; ฉะนั้นเราจำเป็นต้องรู้อยู่เสมอว่า สิ่งทั้งหลายโดยที่แท้แล้วเป็น อนิจจัง ทุกขัง

อนัตตา ไม่นำเอาไม่นำเป็น จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับก็เข้าไปด้วยปัญญา;
การกระทำของเราจักไม่ตกหล่มของกิเลสตัณหา. 96

การทำด้วยสติปัญญาจะไม่มีความทุกข์ตั้งแต่เบื้องต้นจน
ปลาย จิตใจไม่มีความหลงยึดถืออย่างหลบลับล้นตา ว่าเป็นของ
นำเอานำเป็น ทำไปด้วยจิตว่าง ปลดปล่อยให้เป็นไปตามชนบ
ธรรมนิยมประเพณีหรือตามกฎหมาย ยกตัวอย่างเช่น เรามีที่ดิน
เป็นทรัพย์สินสมบัติอยู่ เราไม่จำเป็นต้องมีความรู้สึกที่เป็นตัณหาไป
ยึดถือในสิ่งนั้น จนถึงกับหนักอกหนักใจแผดเผาหัวใจ กฎหมาย
ยังกุมคุ้มครองที่ดินผืนนั้น ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของเราอยู่นั่นเอง
เราไม่ต้องทุกข์ร้อนวิตกกังวล มันไม่หลุดมือหายไปไหน. 97

แม้ว่าจะมีใครมาแย่งชิงก็ยังคงทำการต้านทานบ๊องกัน
ได้ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องต้านทานด้วยกิเลสตัณหาให้เราอ่อนด้วย
ไฟคือโทสะ ยังอาศัยอำนาจกฎหมายทำการต้านทานได้โดยไม่ต้อง
มีความทุกข์ เรายังคงรักษาคุ่มครองเอาไว้ได้. แต่ถ้าหากว่า
มันจะหลุดมือไปจริงๆ เราจะมิกิเลสตัณหาหรือไม่ก็ก็ตาม มันก็
ช่วยไม่ได้ เพราะว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ;
กิดเสียตั้งนี้ มันก็ไม่ต้องทุกข์ร้อนอะไร. 98

แม้ “การเป็น” ก็เหมือนกัน ไม่ต้องไปยึดถือในการ
ได้เป็นนั่นเป็นนี่ เพราะว่าโดยที่แท้แล้วไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย
ล้วนแต่นำมาซึ่งความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น. 99

อุปมาง่าย ๆ ที่เราจะต้องพิจารณา ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนา
หรือเป็นการปฏิบัติธรรมโดยตรงก็คือ พิจารณาให้เห็นว่าไม่มี
อะไรที่น่าเป็น หรือไม่มีการเป็นอะไรที่น่าสนุกเลย ท่านทั้งหลาย
ลองตั้งปัญหาสำหรับพิจารณาในข้อนี้ดูว่าการเป็นอะไรบ้างที่น่า
สนุก? เช่นเป็นบุตร เป็นบิดา มารดา เป็นสามี เป็นภรรยา
เป็นนายเขาเป็นบ่าวเขาสนุกไหม? ตลอดถึงว่าเป็นคนเอาเปรียบ
เขาหรือโกงเขาเป็นคนชนะเขาสนุกไหม? เป็นมนุษย์สนุกไหม?
กระทั่งว่าเป็นเทวดาเป็นพรหมสนุกไหม? 100

ถ้าท่านมีความรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรอย่างแท้จริงแล้ว
ทุกอย่างล้วนแต่ไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย เราต้องทนทำทนเป็น
ทนเอาทนอยู่โดยไม่รู้สึกรู้สั แล้วทำไมเราจะต้องไปมอมกย
ถวายเป็นชีวิต หลงใหลเอาหลงใหลเป็น หรือทำไปด้วยอำนาจของ
กิเลสตัณหา? เราควรมีความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งเหล่านี้ แล้วมี
ชีวิตอยู่ด้วยปัญญาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นในอาการที่จะให้
เป็นทุกข์น้อยที่สุด หรือไม่ให้เป็นทุกข์เลยยิ่งดี. 101

อีกประการหนึ่ง เราจะต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่อยู่
ร่วมกันในโลก จะเป็นมิตรสหาย แม้ที่สุกบุตรภรรยาผู้ใกล้ชิด
สนิทสนม ว่าสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ให้เขามีความเข้าใจที่
ถูกต้องเหมือนกับเรา แล้วก็จะไม่มีอะไรขัดขวางกันในครอบครัว
ในบ้านในเมือง ตลอดถึงในโลก ต่างคนต่างมีจิตใจที่ไม่
ยึดมั่นหลงไหลในสิ่งใด ๆ หรือในกันและกันด้วยอำนาจกิเลส
ตัณหา แต่ว่าคงมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยอำนาจของปัญญา โดยมองเห็น
ชัดอยู่เสมอว่าไม่มีอะไรที่จะยึดถือจริงจังได้.

102

ทุกคนให้มีความรู้สึก ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์
ไม่มีอะไรเป็นของตนอย่างแท้จริง ไม่น่าหลงด้วยกำลังใจทั้งหมด
ทั้งสิ้น ควรยับยั้งด้วยปัญญา เรียกว่าเป็นผู้อยู่ด้วยปัญญา มี
ความเห็นถูกต้องตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา จึงสมควรจะ
เรียกว่าเป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง.

103

แม้จะไม่เคยบวชไม่เคยบิณฑบาต แต่ก็เป็นผู้บุคคลที่เข้าถึง
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างแท้จริง เขามีจิตใจอย่าง
เกี่ยวกับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือความสะอาดสว่าง
สงบในใจ เพราะเหตุที่ไม่ยึดถือในสิ่งใด ว่าน่าเอาหรือน่าเป็น
นั่นเอง เขาจึงเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาได้โดยสมบูรณ์อย่างง่ายดาย

และโดยแท้จริง ด้วยอาศัยอุบายวิธีที่ถูกต้อง ที่พิจารณามองเห็น
 ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตน ของตัว
 ของตน จนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็นสักอย่าง
 เทียว.

104

๖๔๘ ขันธรมหัทธก ก็มาจากความอยากเอา
 อยากรเป็น ด้วยอำนาจกิเลสตัณหา. ความชั่วที่เบาขึ้นมาก็ทำกัน
 ด้วยอำนาจของความรู้สึกที่เบาด้วยกิเลสตัณหา ความดีทั้งปวงก็
 ทำกันด้วยตัณหาชนิดที่ตีที่ประณีตละเอียดสูงขึ้นไป เป็นความ
 อยากรเอาอยากรเป็นในชั้นดี. แม้ความดีถึงที่สุดก็ทำด้วยตัณหาที่
 ประณีตละเอียดที่สุดจนคนไม่ดีถือว่าเป็นความชั่วเลย แต่แล้วก็
 ยังไม่พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้; เพราะฉะนั้น ผู้ที่พ้นทุกข์
 ถึงที่สุดกล่าวคือพระอรหันต์ จึงเป็นผู้ที่หมดจากการกระทำด้วย
 อำนาจของตัณหา และกลายเป็นบุคคลที่ทำชั่วก็ไม่ได้ ทำได้แต่
 สิ่งทีเหนือไปกว่าความชั่วและความดี คือมีใจอิสระอยู่เหนือ
 ความครอบงำของค่าของความชั่วและความดี จึงจะไม่มีทุกข์
 เลย.

105

หลักของพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้. เราจะทำได้หรือไม่
 ไม่ได้ก็ตาม ปรรณนาหรือไม่ปรรณนาก็ตาม แนวของความ

พันทุกซ์ย่อมมีอยู่ดังนี้. วัน^{นี้}ยังไม่ปรารถนา วัน^{หน้า}ก็จะต้อง
ปรารถนา เพราะว่าเมื่อได้ละความชั่วเสร็จแล้ว ความดีก็ได้ทำ
เต็มเปี่ยมดีแล้ว จิตยังหม่นหมองด้วยตัดเหาชั้นประณีตบางประการ
อยู่และก็ไม่รู้จักจะดับด้วยวิธีใด นอกจากพยายามอยู่เหนืออำนาจ
ตัดเหา ก็อยู่เหนือการที่จะไปอยากได้อะไรเป็นทั้งในสิ่งที่ชั่ว
หรือที่ดีก็ตาม. ต้องไม่มีความอยากโดยสิ้นเชิง จึงจะ
พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ (นิพพาน). 106

สรุปความว่า การรู้อะไรว่าเป็นอะไรถึงที่สุดนั้น คือ
รู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวของตน. เมื่อรู้โดยแท้
จริงแล้ว ก็จะเกิดความรู้ชนิดที่จิตใจจะไม่อยากได้อะไร ไม่อยาก
เป็นอะไรด้วยความยึดถือ; แต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆ
ที่เรียกกันว่า “ความมี—ความเป็น” บ้าง ก็เข้าไปเกี่ยวข้อง
ด้วยสติสัมปชัญญะ โดยอำนาจของปัญญา ไม่ได้เกี่ยวข้องด้วย
อำนาจของตัดเหา เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความทุกข์. 107

อำนาจของความยึดติด

(อุปาทาน)

เราจะปลื้กตัวถอนตัวออกเสียจากสิ่งทั้งหลาย ที่เป็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างไร ? คำตอบก็คือจะต้องศึกษา
ว่าอะไรเป็นเหตุให้เราอยากจะเข้าไปติดยึดในสิ่งเหล่านั้น ? เมื่อรู้
ต้นเหตุเราอาจจะตัดการยึดติดเสียได้. ก็เลสซึ่งเป็นความยึดถือ
ในสิ่งทั้งปวงนั้น ในพุทธศาสนาเรียกว่า “อุปาทาน” แปลว่า
ความยึดติด จำแนกเป็น ๔ ประการด้วยกัน.

108

๑. กามอุปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นกามหรือของรัก
ของใคร่ทั่วไป) เห็นได้จากการที่คนเราตามธรรมดา มีความ
ติดพันในสิ่งที่รักที่พอใจ ไม่ว่าจะเป็น รูป เสียง กลิ่น รส และ
สัมผัส. สัญชาตญาณของคนเรา ย่อมรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน
เพลิน หรือเริงร่าร่อยในกามารมณ์ ๕ อย่างนี้. ตามหลักธรรม

ในพุทธศาสนาขยายออกไปเป็น ๖ คือมี “ธรรมารมณ” เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงสิ่งที่ผูกพันในใจ จะเป็นอดีตปัจจุบันหรืออนาคตก็ได้ เกี่ยวกับวัตถุภายนอกหรือภายในก็ได้ เป็นเพียงกิดผ่นก็ได้ แต่ทำให้เกิดความเอร็ดอร่อยเพลิดเพลินทางจิตใจในขณะที่รู้สึก.

109

พอคนเกิดมาได้รับรสของกามารมณทั้ง ๖ นี้ ก็ยึดติดในอามรณนั้น และยึดยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ๆ อย่างแน่นแฟ้น เหลือวิสัยที่คนธรรมดาจะถอนได้ ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น ; มิฉะนั้น ความยึดติดนี้แหละจะนำไปสู่ความพินาศฉิบหาย. ขอให้เราพิจารณาความพินาศฉิบหายของคนทั่วไปตามปกติจะเห็นว่ามิมีมูลมาจากความยึดติดมั่นในสิ่งที่น่ารักอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวแล้ว. ทุกอย่างที่มีมนุษย์ปุถุชนทำกันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นอะไร ล้วนแต่มีมูลมาจากกามารมณทั้งนั้น : คนเราจะรักกัน โกรธกัน เกลียกกัน อิจฉาริษยาฆ่าฟันกัน หรือฆ่าตัวเองตายก็ตาม ก็จะต้องมีมูลมาจากกามารมณ.

110

การที่มีมนุษย์ต้องทำงานขวนขวายหรือทำอะไรก็ตาม เราอาจจะสืบสาวเรื่องราวไป แล้วจะพบว่าเขามีความอยาก โกรธจะได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เขาอยากได้เล่าเรียนหรือประกอบอาชีพ

ก็เพื่อให้ได้ผลมาจากอาชีพ แล้วไปจัดหาความสบายในทางรูป
เสียง กลิ่น รส สัมผัส มาบำรุงบำเรอตน. แม้แต่เรื่องทำบุญ
อธิษฐานให้ไปสวรรค์ก็มีมูลมาจากความหวังในทางกามารมณ์
ทั้งนั้น. รวมความแล้ว ความยุ่งยากปั่นป่วนของโลกทั้งชั้น
นี้มีมูลมาจากกามารมณ์นั่นเอง. 111

กามารมณ์มีอำนาจร้ายกาจถึงเพียงนี้ ก็เพราะอำนาจ
ของกามุปาทาน คือความยึดมั่นติดมั่นอย่างเหนียวแน่นในกาม
ตัวนี้เองพระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้เป็นอุปาทานข้อต้น เป็นปัญหา
เกี่ยวกับโลกโดยตรง โลกจะวินาศฉิบหายหรือจะเป็นอะไรก็ตาม
ย่อมมีมูลมาจากกามุปาทานนี้โดยเฉพาะ. เราควรจะพิจารณาตัว
เราเองว่าเรามีความติดในกามอย่างไร เหนียวแน่นเพียงไร จะ
เหลือวิสัยที่เราจะจะได้จริง ๆ หรือไม่. 112

ถ้าว่ากันทางคดีโลก แล้วการติดกามกลับจะเป็น
ประโยชน์อย่างใหญ่หลวง เพราะจะทำให้รักกรอกรว้ ทั้งยัง
ทำให้ขยันขันแข็งในการแสวงหาทรัพย์และชื่อเสียง ฯลฯ แต่ถ้า
มองกันในแง่ของธรรมะ จะรู้สึกว่าเป็นทางมาแห่งความทุกข์
ทรมานอันเร้นลับ; เพราะฉะนั้น ในทางธรรมะ ความติดกาม
จึงเป็นสิ่งที่ต้องควบคุม และถึงกับเป็นสิ่งที่จะต้องละกันให้หมด
สิ้นในที่สุด จึงจะหมดความทุกข์ทั้งปวงได้. 113

๒. ทัศนูปาทาน (ยึดติดเป็นทิวทัศน์หรือความนึกเห็น ที่ตนมีอยู่เดิม ๆ) เป็นสิ่งที่พอจะมองเห็นและเข้าใจได้ไม่ยาก : พอเราเกิดมาในโลก เราก็ได้รับการศึกษาอบรมให้เกิดเป็นความนึกเห็นชนิดที่มีไว้สำหรับยึดมั่นไม่ยอมไคร่ง่าย ๆ นี่เรียกว่าทิวทัศน์. ลักษณะที่ยึดความนึกเห็นของตนนี้ เป็นไปตามธรรมชาติ เราไม่ติเตียนกันนัก และเป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้ แต่เป็นโทษภัยที่ร้ายกาจไม่น้อยไปกว่าการยึดติดในของรักของใคร่. ถ้ายึดติดในความนึกเห็นเดิม ๆ ของตัวอย่างก็อดแล้ว ก็อาจถึงกับจะต้องได้รับความวินาศ; เราจึงจำเป็นจะต้องปรับปรุงทิวทัศน์ของเราให้ดูให้ดีให้สูงขึ้น ก็จากความเห็นผิดให้กลายเป็นความเห็นถูกต้อง และยิ่งขึ้น ๆ จนถึงที่สุด ชนิดที่รู้จริงสัจจกัณฑ์ที่ใครบรรยายมาแล้ว.

114

ทิวทัศน์ที่เป็นความถือดีอันนั้น มีมูลมาจากหลายทาง แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว มักจะเกี่ยวกับชนบทรรมนิยมประเพณี หรือลัทธิศาสนาเป็นส่วนใหญ่. ทิวทัศน์อันนี้เป็นของส่วนตัวเองล้วน ๆ นั้นยังไม่เท่าไร เพราะไม่มากมายเหมือนที่มาจากชนบทรรมนิยมประเพณีที่คนถือกันมา ที่ค่อย ๆ อบรมสะสมกันมากขึ้น ๆ.

115

ทิวทัศน์ต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ (อวิชชา). เมื่อไม่รู้ก็มีความเข้าใจเอาเองตามความโง่เขลา ๆ ของตน เช่นว่าสิ่งนี้น่ารักน่าชังคือ สิ่งนี้เที่ยงแท้ถาวรเป็นความสุข เป็นตัวเป็นตน แทนที่จะเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงมายาหลอกหลวงตา เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างนี้เป็นต้น อะไร ๆ ที่ตนเข้าใจมาแล้วก็จะ ต้องไม่ยอมรับว่าผิด ทั้ง ๆ ที่บางทีตัวก็เห็นอยู่ว่าผิด แต่ก็ไม่ยอม.

116

ความเป็นผู้คงคางง่อนอย่างนั้น นับว่าเป็นอุปสรรค หรือศัตรูของเราอย่างยิ่ง มันทำให้เราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หรือไม่สามารถเปลี่ยนความเห็นผิด ในลัทธิศาสนา หรือความเชื่ออื่น ๆ ที่เคยหลงเชื่อมาแล้วแต่เดิม.

117

ปัญหานี้ย่อมจะเกิดแก่บุคคลผู้ถือลัทธิศาสนาที่ยังทำ ๆ อยู่ ทั้ง ๆ ที่ตนเห็นว่าทำหรือผิด ก็เปลี่ยนไม่ได้ เพราะเขามักถือเสียว่าบิดามารดา บุ๊ยะ ตายาย เคยถือกันมา. หรือถ้าไม่มีเหตุผลอะไรสำหรับแก้ตัวขึ้นมาจริง ๆ ก็ว่าเป็นสิ่งที่เคยถือกันมานานนมแล้ว เป็นกัน. เพราะเหตุนี้เองพุทธศาสนาจึงถือว่าทิวทัศน์นั้น เป็นกิเลสตัวร้ายกาจ เป็นสิ่งที่น่าอันตรายที่สุดอย่าง

หนึ่ง ซึ่งจะต้องพยายามทำอย่างยิ่ง ให้หมดไป มิฉะนั้น ตนก็
จะไม่ได้อะไรที่ดีขึ้นเลย.

118.

๓. สัตว์พัศทุปาทาน (ยึดติดเป็นวัตรปฏิบัติที่มุ่ง
หมายผิดทาง) หมายถึงความถ้อยมั่นในการประพฤติกการกระทำที่
ปรัมปราสืบกันมาอย่างมงายไร้เหตุผล หรือที่คนนิยมเรียกกันว่า
ซลัง ศักดิ์สิทธิ์ คิดกันว่าเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ และจะ
ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง.

119

คนไทยเราทั่วไปก็มีสิ่งนี้กันไม่น้อยกว่าชนชาติอื่น มี
การถือเครื่องรางของขลังลัทธิเคล็ดลับต่าง ๆ เช่นที่นอนชั้นมา
จะต้องเสกน้ำล้างหน้า จะถ่ายอุจจาระก็ต้องผินหน้าทิศนั้นทิศนี้
จะบริโภคอาหารหรือจะนอน ก็ต้องมีเคล็ดมีพิธี เชื้อผีสงเทวดา
ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น เป็นการปฏิบัติที่ไร้เหตุผล
อย่างยิ่ง. ไม่คำนึงถึงเหตุผล คงมีแต่ความยึดถ้อยมั่นตามตำรา
บ้าง เคยทำมาแล้วไม่ยอมเปลี่ยนแปลงบ้าง. แม้แต่อำงตนเอง
ว่าเป็นพุทธบริษัท อุบาสกอุบาสิกา ก็ยังยึดมั่นถือกันไว้คนละ
อย่างสองอย่าง. หรือแม้ที่เรียกตัวเองว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์
สาวกของพระพุทธเจ้า ก็ยังมีการยึดถือในทำนองนี้ด้วยอุปาทาน.
ยังเป็นลัทธิศาสนาที่ถือพระเป็นเจ้า ถือเทวดาถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย
แล้วจะมีการถือชนิตนั้นมากทีเดียว.

120

สำหรับชาวพุทธเราไม่น่าจะมีอย่างนั้นเลย 121

ข้อนี้เป็นเพราะเมื่อประพาศธรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้ว
ไม่ทราบความมุ่งหมายเต็ม ไม่คำนึงถึงเหตุผล ได้แต่เหมา
สันนิษฐานเชื่อเอาเสียว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ; ฉะนั้น คนเหล่านั้นจึง
สมาทานศีลหรือประพาศธรรมแต่เพียงตามแบบฉบับตามประเพณี
ตามตัวอย่างที่ปรัมปราสืบกันมาเท่านั้น ไม่ทราบเหตุผลของสิ่ง
นั้น ๆ เพราะประพาศติมาจนชิน การยึดถือจึงเหนียวแน่นเป็น
การติดชนิดที่แก้ไขยาก อันนี้เรียกว่าการยึดถือในการปฏิบัติที่
เคยกระทำสืบกันมาอย่างผิด ๆ หรืออย่างมงายไร้เหตุผลอย่างแท้
จริง. 122

แม้วิปัสสนากรรมฐาน หรือสมถกรรมฐาน อย่างที่
กำลังประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ก็ตาม ถ้าทำไปด้วยความไม่
รู้เหตุผลต้นปลาย ไม่รู้ความมุ่งหมายอันแท้จริงแล้ว ก็ต้องเป็น
ไปด้วยอำนาจของการยึดถือโดยมุ่งหมายผิด เป็นความโง่เขลา
ชนิดหนึ่ง โดยไม่ต้องสงสัย. 123

แม้ที่สุกจะรับศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ หรือศีลเท่าใด
ก็ตาม ถ้ารักษาโดยคิดว่าจะเป็นผู้สูง เป็นผู้พิเศษศักดิ์สิทธิ์จะมี
อำนาจฤทธิ์เดชอะไรขึ้นมาแล้ว ก็กลายเป็นกิจวัตรที่มุ่งผิดทาง

ทำไปโดยอำนาจสัจพัทฺตปาหนัน^{๕๕}นั้น ไม่ต้องกล่าวถึงการ
ประพตฺติแปลก ๆ ของพวกภายนอกพุทธศาสนาได้ ฉะนั้น จึง
จำเป็นต้องระมัดระวังให้มาก ๆ. 124

การประพตฺติปฏิบัติตามหลักของธรรมะในพระพุทธ-
ศาสนานี้ จะต้องให้ถูกไปตั้งแต่เริ่มมีความคิด ความเห็น
ความพอใจในผลของการทำลายกิเลสไปตั้งแต่แต่ต้นทีเดียว ความ
ประพตฺติปฏิบัติ^{๕๖}นั้นจึงจะไม่ใช่เป็นความมกมายที่นอกลู่^{๕๗}นอกทางไว้
เหตุผล และเสียเวลาปฏิบัติ. 125

๔. อัตถวาหุปาหน (ยึดมั่นโดยความเป็นตัวเป็น
ตน) ความยึดมั่นว่าตัวว่าตนนี้เป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งเร้น
ลับอย่างยิ่ง. สิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดย่อมจะรู้สึกว่ามันเป็นตัวตนของ
มันอยู่^{๕๘}ดังนั้นเสมอไปอย่างช่วยไม่ได้ เพราะมันเป็นสัญชาตญาณ
ขั้นต้นที่สุดของสิ่งที่มีชีวิต และเป็นมูลฐานของสัญชาตญาณอื่น ๆ
เช่นสัญชาตญาณหาอาหารการกิน สัญชาตญาณต่อสู้อันตราย หลบ
หนีอันตราย สัญชาตญาณสืบพันธุ์ และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่
อาศัยสัญชาตญาณแห่งการรู้สึกยึดถือ^{๕๙}ว่าเป็นตัวมัน^{๖๐}ทั้งนั้น มันต้อง
ยึดมั่นว่ามีตัวเราเสียก่อนจึงจะไม่อยากตาย มันจึงอยากหาอาหาร
มาเลี้ยงร่างกาย อยากต่อสู้เอาตัวรอดหรืออยากจะได้สืบพันธุ์ของ
มันไว้. 126

ความยึดถือว่ามีตัวตนนี้มีประจำอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันจะมีชีวิตรอกมาไม่ได้; แต่พร้อมกันนั้น มันก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ในการแสวงหาอาหาร ในการ ท่อสุ ในการสืบพันธุ์ หรือในการทำอะไรทุกอย่าง ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มันเป็นมูลฐานแห่งความทุกข์ทั้งปวงด้วย. 127

ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นใจความ โดยสรุปสั้น ที่สุดว่า “สิ่งต่าง ๆ ที่คนมีอุปาทานไปยึดอยู่นั้นแหละ เป็นตัวความทุกข์ หรือเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์” หรือ “ร่างกาย และจิตใจที่คนเข้าไปยึดถือด้วยอุปาทานอยู่นั้นแหละเป็นความทุกข์”. 128

อุปาทานข้อนี้เป็นต้นกำเนิดของชีวิตและเป็นต้นกำเนิด ของความทุกข์ต่าง ๆ. คำที่ว่า “ชีวิตคือความทุกข์-ความทุกข์คือ ชีวิต” ท่านก็หมายความว่าข้อนี้เอง. การที่เรารู้จักมูลกำเนิด ของชีวิตและของความทุกข์ น่าจะถือว่าเป็น การรู้ในสิ่งที่ลึกซึ้ง ที่สุดและรู้อย่างที่สุด เพราะว่าเป็นทางทำให้เราสามารถกำจัดความ ทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด. ข้อนี้อยากจะอวดด้วยว่าเป็นวิชาความรู้ เฉพาะของพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่อาจพบได้ในศาสนาอื่น ๆ ที่มี อยู่ในโลกนี้เลย. 129

เกี่ยวกับอุปาทาน, วิธีปฏิบัติที่ให้ประโยชน์มากที่สุด
เท่าที่จะทำได้นั้น จะต้องอาศัยการรู้จักตัวความยึดติด โดยเฉพาะ
อัสถวาทุปาทานให้มากเป็นอย่างยิ่ง; เพราะว่ามันเป็นมูลฐาน
ของชีวิต เป็นสิ่งที่มิชัณเอง เป็นเอง ประจำอยู่เสร็จแล้วในตัว
โดยไม่ต้องมีโครมาสอนอะไรกันอีก.

130

เด็ก ๆ หรือลูกสัตว์เล็ก ๆ พอเกิดมาจากท้องแม่ ก็มี
สัญชาตญาณอันนั้นมาด้วยเสร็จ. เราจะเห็นได้ว่าลูกสัตว์เล็ก ๆ
เช่นลูกแมว รู้จักขู่ ๆ ในเมื่อเราเข้าไปใกล้มัน มันมีอะไรที่เป็น
ตัวเป็นตนประจำอยู่ในใจ ฉะนั้น จึงช่วยไม่ได้ที่จะไม่ให้อุปาทาน
ซ้อนแสดงอิทธิพลออกมา. ทางที่ทำได้อย่างเดียวก็คือควบคุม
กันไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนกว่าจะเจริญด้วยวิชาความรู้
ในทางธรรมะ อย่างที่เรียกได้ว่า ตัดให้ขาดลงไปด้วยหลักที่
พุทธศาสนาสอนไว้ จนเราชนะสัญชาตญาณซ้อนนี้.

131

ถ้ายังเป็นคนธรรมดา คือเป็นปุถุชนอยู่แล้ว ย่อมไม่มี
ทางที่จะเอาชนะสัญชาตญาณซ้อนนี้ได้เลย มีแต่พระอรียเจ้าอันกับ
สุดท้าย คือ พระอรหันต์เท่านั้นที่จะเอาชนะสัญชาตญาณซ้อนนี้ได้.
เราต้องเข้าใจว่าไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อยเลย เพราะเป็นปัญหา
สำคัญของสิ่งที่มีชีวิตทั่ว ๆ ไปทั้งสิ้น. ถ้าเราต้องการจะเป็น

พุทธบริษัทเต็มตัว กล่าวคือให้ได้รับประโยชน์จากพระพุทธรศาสนาโดยครบถ้วนแล้ว ก็จำเป็นต้องศึกษาเรื่องนี้ และเอาชนะความเข้าใจผิดในข้อนี้ให้ได้มากที่สุด เราจึงจะมีความทุกข์ลดน้อยลงตามลำดับ ๆ.

132

การที่เรารู้ความจริง ของสิ่งที่เป็นเรื่องประจำวันของเรา นั้นนับว่าเป็นมหากุศลหรือความฉลาดที่สุดอย่างหนึ่ง จึงใคร่ขอรวบรวมท่านทั้งหลายให้สนใจในเรื่องอุปาทานทั้งสี่ อันเป็นเรื่องแสดงให้เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่น่ายึดถือไม่น่าเอาไม่น่าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราทั้งหลายก็ยังตกเป็นบ่าวเป็นทาสของมันอย่างเหนียวแน่น เพราะอำนาจของอุปาทานทั้งสี่นี้เอง ฉะนั้นเราจะต้องศึกษาให้รู้จักสิ่งที่ป็นอันตรายเป็นพิษร้ายนี้ให้มากที่สุด. สิ่งนี้มีได้แสดงตัวเป็นพิษเป็นอันตรายอย่างการลุกโพล่ง ๆ ของไฟ หรือรู้จักได้ง่าย ๆ เช่นอาวุธหรือยาพิษ แต่มันเร้นลับแนบเนียนอยู่ในลักษณะเป็นของหวานเอร็ดอร่อยหอมหวานชวนใจ เป็นของสวยงาม เป็นของไพเราะทั้งนั้น.

133

เมื่อมันมาในลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นการยากที่เราจะรู้สึกตัวหรือควบคุมมันได้ จึงต้องอาศัยสติปัญญาความรู้ของพระพุทธเจ้า และจะต้องศึกษาปฏิบัติ ควบคุมความยึดมั่นที่

ผิด ๆ เหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจของปัญญา แล้วก็จะ
สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้เป็นทุกข์ที่ทรมาณ หรือทุกข์แต่
น้อยที่สุด จนสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานหรือมีชีวิตอยู่
ในโลกนี้ ในลักษณะที่เยือกเย็น มีความสะอาด สว่าง
สงบ.

134

ขอสรุปความว่า อุปาทานทั้งสี่นี้เป็นปัญหาอันเดียวที่
พุทธบริษัท หรือผู้ประสงค์จะรู้จักตัวพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจ
ให้ได้ เพราะวาทะวัตถุประสงค์ของการรักษาพรหมจรรย์ในพุทธ-
ศาสนานี้ก็เพื่อทำจิตให้หลุดพ้นจากความยึดมั่นที่ผิด ๆ นี้. ท่าน
ทั้งหลายจะได้พบคำกล่าวเช่นในท้าวบาลีทุก ๆ สูตร ที่กล่าวถึง
การบรรลุนิพพานของชั้นพระอรหันต์ ซึ่งในที่นั้นจะมีคำว่า “จิต
หลุดพ้นจากอุปาทาน” แล้วก็จบกัน. เพราะว่าเมื่อจิตหลุดพ้น
จากความยึดมั่นแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะมาผูกมัดจิตนั้นให้ตกเป็น
ทาสของโลกหรือเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เรื่องจึงจบสิ้นกัน
หรือกลายเป็นโลกุตตระ คือพ้นโลก เหตุฉะนั้น การหลุดพ้น
จากการยึดมั่นที่ผิด ๆ จึงเป็นใจความสำคัญที่สุดของ
พุทธศาสนา.

135

๕

ขั้นของการปฏิบัติศาสนา

(ไตรสิกขา)

ในบทนี้ จะบรรยายให้ทราบถึงวิธีที่จะตัดอุปาทาน.
หลักพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกรรมนี้ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา. ข้อ
ปฏิบัติหมวดนี้เรียกว่า ไตรสิกขา. 136

สิกขาขั้นแรกที่สุดเราเรียกว่า “ศีล” ซึ่งหมายถึงการ
ประพฤติดี ประพฤติถูกต้องตามหลักทั่วไป ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือด
ร้อน และไม่ทำตนเองให้เดือดร้อน มีจำแนกไว้เป็น ศีล ๕ ศีล
๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรืออื่นๆอีก เป็นการปฏิบัติเพื่อความ
สงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้นๆ ทางกายและทางวาจาของ
ตนและที่เกี่ยวกับสังคมและส่วนรวม หรือเกี่ยวกับสิ่งของต่างๆ
ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่. 137

สิกขาขั้นที่ ๒ เรียกว่า “สมาธิ”. ขั้นนี้ได้แก่การ
บังคับจิตใจของตัวเองไว้ให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ทำประโยชน์ให้มาก

ที่สุดตามที่ตนต้องการ ขอให้ตั้งข้อสังเกตความหมายของคำว่า “สมาธิ” ไว้ให้ถูกต้อง. โดยมากท่านทั้งหลายย่อมจะได้ฟังมาว่าสมาธินั้น คือใจมันแน่วแน่หนึ่งเหมือนท่อนไม้ หรือมันกว่า เป็นจิตที่สงบ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ แต่ลักษณะเพียง ๒ อย่างนั้นยังไม่ใช้ความหมายอันแท้จริงของสมาธิ. การกล่าวเช่นนั้นนี้มีหลักในพุทธวาทะนั่นเอง : พระองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีกคำหนึ่ง ซึ่งสำคัญที่สุด คือคำว่า “กัมมุนีโย” แปลว่า สมควรแก่การทำงาน และคำนี้เป็นคำสุดท้าย ที่ทรงแสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ.

138

สิกขาบทที่ ๓ นั้นเรียกว่า “ปัญญา” หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด ในบรรดาสิ่งที่พึงปวงตามันเป็นจริง. คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงได้ คือ มักถูกแต่ตามที่เราเข้าใจเอาเองหรือตามที่โลกสมมติกัน มันจึงไม่ใช่ตามที่เป็นจริง. ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติ ที่เรียกว่าปัญญาสิกขาขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกฝนอบรมให้เกิดความเข้าใจ ให้เห็นแจ้ง ในสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงโดยสมบูรณ์

139

คำว่า “ความเข้าใจ” กับคำว่า “ความเห็นแจ้ง” นั้น ในทางธรรมะแล้วไม่เป็นอันเดียวกัน. “ความเข้าใจ” นั้นอาศัยการคิดคำนึงด้วยการใช้เหตุผลบ้าง หรือการคาดคะเนเอาตามเหตุผลต่าง ๆ บ้าง. ส่วน “ความเห็นแจ้ง” ไปไกลกว่านั้น คือต้องเป็นสิ่งที่เราได้สัมผัสมาแล้ว ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาด้วยตนเอง หรือด้วยการมีจิตใจจ่อเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัยการเผ่าแผ่อย่างพินิจพิจารณา จนเกิดมีความรู้สึกเบื่อหน่ายไม่หลงใหลในสิ่งนั้น ๆ ด้วยน้ำใสใจจริง; ไม่ใช่ด้วยการคิดเอาตามเหตุผล. เพราะฉะนั้น บัญญัติสิกขาตามหลักของพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายถึงบัญญัติที่ได้มาตามหลักของเหตุผล เหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการศึกษาวิชาการสมัยปัจจุบัน แต่เป็นคนละอย่างทีเดียว.

140

ปัญญาในทางพุทธศาสนาต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นแจ้ง ด้วยน้ำใสใจจริง ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาแล้ว โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง (Spiritual - Experience) จนตั้งใจแน่วแน่มิอาจสั่นเลื่อนได้ เพราะฉะนั้น การพิจารณาในทางปัญญาตามสิกขาข้อนี้ จึงต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วในชีวิตของตนเองเป็นเครื่องพินิจพิจารณา. หรืออย่างน้อยก็ต้องเป็นเรื่องที่มีน้ำหนักมาก

พอที่จะทำให้ใจของเราเกิดความรู้สึกสังเวชเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเหล่านั้นได้จริงๆ. 141

ถ้าเราจะไปคิดตามแนวของเหตุผล ทำการวินิจฉัยลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทันทีสักเท่าใดก็ตาม มันก็ได้แต่ความเข้าใจ ไม่มีทางให้เกิดความสลกสังเวชได้ ไม่มีทางให้เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายในโลกได้. ขอให้เข้าใจว่ากิริยาอาการที่จิตใจเบื่อหน่ายคลายความอยาก จากสิ่งที่เคยหลงรักนั้นแหละ คือตัวความเห็นแจ้งในที่นี้. หลักระรณะได้บัญญัติไว้ชัดเจนทีเดียวว่า ถ้าเห็นแจ้งจริงๆ ก็ต้องเบื่อหน่ายจริงๆ จะไปหยุดอยู่เพียงแค่เห็นแจ้งนั้นไม่ได้. ความเบื่อหน่ายคลายความอยากในสิ่งนั้น จะต้องเกิดตามขึ้นมาทันควันอย่างแยกกันไม่ได้. 142

ศีลสิกขา นั้น เป็นเพียงการศึกษาปฏิบัติตระเตรียมเบื้องต้น เพื่อให้เรามีการเป็นอยู่ผาสุก อันจะช่วยให้จิตใจเป็นปกติ. อานิสงส์ของศีลมีหลายอย่างด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ. อานิสงส์อย่างอื่น ๆ เช่นว่าให้เป็นสุข หรือให้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์นั้นพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงมุ่งหมายโดยตรง; ท่านมุ่งโดยตรงถึงข้อที่จะให้เป็นที่เกิดที่เจริญ

ของสมาธิ. ศีลจะส่งเสริมให้เกิดสมาธิได้โดยง่าย. ถ้าเรามี
เครื่องรบกวนมากจิตใจของเราจะเป็นสมาธิได้อย่างไร. 143

สมาธิศึกษา คือการสามารถควบคุมจิตหรืออาจใช้จิต
ของเรา^{นี้}ให้ทำหน้าที่ของมันให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด. ในขั้นศีล
มีการประพฤติดีทางกาย ทางวาจา. ในขั้นสมาธิมีการประพฤติดี
ทางจิต คือ ไม่มีความคิดผิวก ไม่เศร้าหมองไม่มีความฟุ้งซ่าน
และอยู่ในสภาพที่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ของมัน. อย่างนี้เรียกว่า
เป็นการอบรมจิต หรือฝึกฝนจิตได้ถึงที่สุดมีผลเกิดขึ้นเรียกว่า
สมาธิ. 144

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับประโยชน์ต่างๆ ไปในทางโลก
สมาธิก็ยังเป็นของจำเป็นในทุกกรณี; ไม่ว่าเราจะทำอะไร ถ้า
ไม่ทำด้วยใจที่เป็นสมาธิแล้ว ย่อมไม่ได้รับผลสำเร็จด้วยดี ท่าน
จึงจัดสมาธิไว้ในลักษณะของบุคคลที่เรียกว่า มหาบุรุษ ไม่ว่า
จะเป็นมหาบุรุษทางโลกหรือทางธรรม ล้วนแต่จำเป็นจะต้องมี
สมาธิเป็นคุณสมบัติประจำตัวทั้งนั้น. 145

แม้แต่เด็กนักเรียน ถ้าไม่มีจิตเป็นสมาธิแล้วจะคิดเลข
ออกได้อย่างไร. สมาธิในทำนองนั้นเป็นสมาธิตามธรรมชาติ
มันยังอยู่ในระดับอ่อน; ส่วนสมาธิในทางหลักพุทธศาสนาที่

เรากำลังพูดถึง^๕ เป็นสมมติที่เราได้ฝึกให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะเป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น เมื่อฝึกกันสำเร็จแล้ว จึงกลายเป็นจิตที่มีความสามารถ มีกำลังมีคุณสมบัติพิเศษอย่างอื่น ๆ มากมายเหลือเกิน.

146

การที่คนเราสามารถถือเอาประโยชน์จากสมาธิได้ถึงปานนี้ เรียกว่ามนุษย์ได้ก้าวขึ้นมาถึงการรู้ความลับของธรรมชาติอีกชั้นหนึ่ง. ข้อนี้หมายถึงการรู้วิธีบังคับจิต ให้มีสมรรถภาพยิ่งไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาจะทำได้. ขั้นนี้ยังไม่ถือว่าเป็นการเสยระดับของมนุษย์ธรรมดา แม้จะอวดกันก็ยังไม่ถือว่าเป็นอวดอุตริมนุสสธรรม. แต่พอมาถึง ขั้นที่เป็นสมาธิ เป็นฌาน เป็นสมาบัติ ท่านจัดเป็นอุตริมนุสสธรรมซึ่งพระภิกษุจะอวดไม่ได้ ขั้นอวดก็ถือว่าไม่เป็นพระทศหรือถึงกับไม่เป็นพระเลย แล้วแต่กรณี.

147

การได้มาซึ่งสมาธิ^๕ เราต้องลงทุนออกหนักศึกษาอบรมและปฏิบัติ จนเรามีสมาธิตามสมควรที่เราจะมีได้ ในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้าที่ได้ดีมากไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาเขาได้ ๆ กัน เพราะเรามีเครื่องมือที่สูงไปกว่าเขามี; เพราะฉะนั้นจึงขอให้สนใจไว้ อย่าถือว่าเป็นของศรีวังไสยลางมายพันสมัย.

มันยังคงเป็นของสำคัญที่สุดซึ่งต้องการใช้กันอยู่เรื่อยไป และยิ่งในสมัยที่โลกมีอะไร ๆ หมุนเร็วแทบจะลุดเป็นไฟอย่างนี้ด้วยแล้ว ยิ่งจะต้องการสมาธิมากไปเสียกว่าครั้งพุทธกาลด้วยซ้ำไป. อย่าไปหลงคิดว่าเป็นเรื่องในวัด หรือเรื่องสำหรับคนวัด หรือของคณงมงามเลย.

148

ถัดไปนี้ ก็ถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างสมาธิศึกษา กับ ปัญญาศึกษา. พระพุทธเจ้าตรัสไว้เลยที่เกี่ยวกับเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง หมายถึงอาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติหน้าที่. ถ้าจิตมีลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็จะมีรูปร่างทั้งหลายตามที่เป็นจริง. 149

ข้อนี้มีความแปลกประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง ก็ว่าเรื่องอะไร ๆ ที่เราอยากจะรู้หรือปัญหาที่เราอยากจะถามนั้น ตามปกติมันฝังตัวประจำอยู่ในใจของคนเราทั้งนั้น เราอาจไม่รู้สึกรู้สึกก็ได้ คือมันอยู่ใต้สำนึก (Subconscious) เรื่อยไปตลอดเวลา ขณะที่เรากำลังจะใส่ออก มันก็ไม่ออก เพราะเหตุว่าจิตในขณะนั้นยังไม่เหมาะสม ที่จะถามปัญหานั้นนั่นเอง ถ้าผู้ใดทำสมาธิที่ถูกต้อง คือให้มีลักษณะที่เรียกว่า “กัมมณีโย” พร้อมทั้งจะปฏิบัติงานทางจิตแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่สะสมอยู่ใต้สำนึกนั้น มันจะมี

คำตอบโพล่งออกมาเฉย ๆ อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย สืบต่อเนื่องจากขณะ
ที่จิตเป็นสมาธิเช่นนั้น. 150

แต่ถ้าถ้าหากมันยังไม่โพล่งออกมา เราก็ยังมีวิธีอีกอัน
หนึ่ง ที่ให้น้อมจิตไปสู่การพิจารณาปัญหาที่เรากำลังมีอยู่. การ
พิจารณาท้ายกำลังของสมาธิในลักษณะเช่นนี้เอง เรียกว่า **ปัญญา**
สิกขา หรืออย่างน้อยก็สงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา. ในคืนวัน
ที่ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ปฏิจาสัมบุบาท คือรู้อะไรเป็น
อะไร ทะยอยกันไปตามลำดับ ทั้งนี้ ก็โดยมีสมาธิอย่างที่กล่าว
มาแล้ว. พระองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องนี้ไว้อย่างละเอียด แต่รวม
ใจความแล้วก็ถือว่าในขณะที่จิตเป็นสมาธิดีแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อ
พิจารณาปัญหานั่น ๆ. 151

ทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า **ปัญญากับสมาธิ**
นั้นจะต้องเกี่ยวข้องกันเสมอไป. แต่ว่าอาการที่ปัญญาอาศัยสมาธิ
นั้น บางที่เรามองไม่เห็นเลย เช่นเวลาที่เจียบสงัดเย็นสบายไม่มี
อะไรบกวนใจ จิตเป็นสมาธิสดชื่นดี เราก็คิดอะไร ๆ ที่เป็น
คำตอบของปัญหาซึ่งติดค้างอยู่ได้ เป็นต้น. 152

แต่ในพุทธศาสนานี้ท่านแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง
สมาธิกับปัญญายิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คือ **ต้องมีสมาธิจึงจะมี**

ปัญญา; ต้องมีปัญญาจึงจะมีสมาธิ. ข้อนี้เป็นเพราะ การที่จะให้เกิดสมาธิยิ่งไปกว่าสมาธิตามธรรมชาตินั้น มันต้องอาศัยการมีปัญญา คืออย่างน้อยก็มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะอาการต่างๆ ของจิต ว่าจะบังคับมันอย่างไรจึงจะเกิดเป็นสมาธิขึ้นมาได้; ฉะนั้น คนที่มีปัญญาจึงสามารถมีสมาธิมากขึ้นได้ตามลำดับ. เมื่อสมาธิมากขึ้นปัญญาก็ยังมีกำลังมากขึ้นตาม มันส่งเสริมซึ่งกันและกันไปในตัว.

153

ถ้ามีปัญญาแล้ว ก็จะต้องมีความเห็นแจ้ง และมีผลเป็นความรู้สึกเบื่อหน่ายสลดสังเวช ถอยหลังออกมาจากสิ่งทั้งปวงที่เคยหลงรักหลงยึดถือ. ถ้ายังรีเข้าไปหาสิ่งทั้งปวงด้วยความหลงรักด้วยความยึดถือ ด้วยความหลงใหลแล้ว ไม่ใช่เป็นปัญญาของพระพุทธศาสนา. ที่ว่าชะงักหรือถอยหลังนี้ไม่ใช่ทางกิริยาอาการ เช่นจะต้องจับสิ่งนั้นสิ่งนี้ขวางทั้งหรือทุบตีให้แตกหัก หรือว่าต้องวิ่งหนีเข้าป่าไป อย่างนี้ก็หาไม่ได้ แต่หมายถึงชะงักถอยหลังด้วยจิตใจโดยเฉพาะ คือมีจิตใจถอยออกจากการที่เคยตกเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง มาเป็นจิตที่อิสระ.

154

ผลของความเบื่อหน่ายคลายความอยากจากสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปฆ่าตัวตาย หรือเข้าป่าไปบวชเป็นฤๅษี

หรือเอาไฟจุดเผาสิ่งต่าง ๆ เสียให้หมด. ภายนอกจะเป็นอย่างไรก็
 เป็นไปตามเรื่อง ยังคงเป็นไปตามเหตุผลตามความเหมาะสม แต่
 ภายในจิตใจนั้นย่อมเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสของสิ่งใดอย่างแต่ก่อน
 อีกต่อไป. นี่คือ อานิสงส์ของปัญญา ท่านใช้เรียกด้วยคำบาลี
 ว่า “วิมุตติ” หมายความว่าหลุดจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง
 โดยเฉพาะทาสของสิ่งที่เรารัก.

155

แต่แม้สิ่งที่เราไม่รัก เราก็ดตกเป็นทาสของมันเหมือนกัน
 เป็นทาสตรงที่ต้องไปเกลี้ยกล่อมมันนั่นเอง อยู่เฉยๆ ไม่ได้
 อุตส่าห์ไปเกลี้ยกล่อมไปร้อนใจกับมัน มันบังคับเราได้เหมือนกับ
 ของที่เรารัก แต่อยู่ในลักษณะคนละอย่าง ฉะนั้น คำว่าเป็นทาส
 ของสิ่งทั้งปวงนั้น ย่อมหมายถึงทั้งทางที่พอใจและไม่พอใจ.
 ทั้งหมดนี้แสดงว่า เราหลุดออกจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง
 มาเป็นอิสระอยู่ได้ด้วยอาศัยปัญญา.

156

พระพุทธเจ้าท่านจึงได้วางหลักไว้สั้น ๆ ที่สุกว่า คนเรา
 บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา. ท่านไม่เคยตรัสว่าบริสุทธิ์ได้ด้วย
 ศีล ด้วยสมาธิ; แต่บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา เพราะมัน
 ทำให้หลุดออกมาจากสิ่งทั้งปวง. การไม่หลุดก็มีความไม่
 บริสุทธิ์ คือสกปรกมีกมล เราอ่าน. เมื่อหลุดก็มีความ

บริสุทธิ์สะอาดสว่างไสวแจ่มแจ้งและสงบเย็น. มันเป็นผลของ
ปัญญา หรือเป็นลักษณะอาการที่แสดงว่า ปัญญาได้เข้าปฏิบัติ
หน้าที่ของมันถึงที่สุดแล้ว ฉะนั้นขอท่านทั้งหลายจงได้กำหนด
พิจารณาสิกขาข้อที่ ๓ คือปัญญานี้ ให้ดีๆ ว่า มันมีอยู่อย่างไร
และเป็นของสูงส่งเพียงใด.

157

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนา ก็คือ ปัญญาที่ถอน
ตนออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวง โดยการทำลายอุปาทาน
๔ ประการเสียให้หมดสิ้น. ความตึกยึดทั้ง ๔ นั้นเป็น
เหมือนกับเชือกที่ผูกมัดล่ำเราไว้; ปัญญาก็เป็นเหมือนมีดที่
จะตัดสิ่งเหล่านั้นให้ขาดออกไป จนไม่มีอะไรเป็นเครื่องผูกมัด
เราให้ติดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ อีกต่อไป.

158

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้ จะคงทนต่อการพิสูจน์
หรือไม่ จะเป็นหลักวิชาอันแท้จริงเหมาะที่ทุกคนจะปฏิบัติหรือไม่
ขอให้พิจารณาดู.

159

เมื่อคุณต่อไปอีกจะเห็นว่าหลักทั้ง ๓ ข้อนี้ ไม่ก้ำกึ่งกับ
ศาสนาไหนเลย ถ้าศาสนานั้น ๆ ต้องการจะแก้ปัญหาลักษณะ
ที่เป็นความทุกข์ของมนุษย์กันจริงๆ. พุทธศาสนาย่อมไม่
เป็นปฏิบัติภัยต่อศาสนาใด ๆ แต่มีอะไร ๆ มากไปกว่าที่

ศาสนาอื่น ๆ มี โดยเฉพาะก็คือการปฏิบัติในทางปัญญา
อันเป็นสีกขาข้อสุดท้าย เพื่อตัดความยึดมั่นทั้ง ๔ ประการ
ปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ไม่ผูกพัน
เป็นทาส หรืออยู่ใต้อำนาจของสิ่งทั้งหมด เช่นพระเป็น
เจ้าบนสวรรค์ หรือผีสังเทวดา. ข้อนั้นแหละไม่มีศาสนา
อันกล่าวพอที่จะสอนคนให้เป็นอิสระสิ้นเชิง หรือทำคนให้
เป็นทาสของตนเองโดยสิ้นเชิง; ฉะนั้น เราจึงเข้าใจหลัก
ที่เป็นใจความสำคัญของพุทธศาสนาไว้ให้ถี่ ๆ ดังที่กล่าวมา. 160

เมื่อความจริงได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนากล้าทำ
ให้พิสุจน์ มีอะไร ๆ ทุกอย่างที่ศาสนาอื่น ๆ มี; และยังมีอะไร
บางอย่างมากกว่าที่เขามีกัน. ฉะนั้น จะเห็นได้ทันทีว่า
พุทธศาสนานี้เป็นของคนทั่วไปหรือเป็นศาสนาสากล ที่จะใช้ได้
แก่คนทุกคนทุกยุคทุกสมัย; เพราะว่าคนมีปัญหาคความทุกข์
อย่างเดียวกันหมด คือทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เพราะ
ความอยากความยึดครอบงำย่ำยี ไม่ว่าเทวดา มนุษย์ สัตว์เทวรัจฉาน
ย่อมจะมีปัญหาย่างเดียวกัน มีสิ่งที่ต้องทำอย่างเดียวกัน คือ ต้อง
ตัดกิเลสตัณหาที่เป็นตัวสำคัญ หรือตัดความยึดถือที่ผิด ๆ นี้เสีย
ให้ได้. นี่แหละ คือ ความหมายของความเป็นศาสนา
สากล.

๖

คนเราติดอะไร

(เบญจบันธ)

อะไรเป็นที่ตั้งที่ยึด ที่เกาะเกี่ยวของอุปาทาน ? ที่ตั้ง
ของอุปาทานก็คือโลกนั่นเอง. คำว่า “โลก” ในทางพระพุทธ-
ศาสนามีความหมายกว้างกว่าความหมายตามธรรมดา คือหมายถึง
สิ่งทั้งปวงทั้งสิ้นกันทีเดียว ไม่ว่าจะเกี่ยวกับมนุษย์ เทวดา พรหม
สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก บีศาจ เปรต อสุรกาย อะไรก็สุดแท้
แต่ที่จะมี รวมแล้วก็เรียกว่าโลก.

162

การรู้จักโลก มีความอยากอยู่ตรงที่ว่ามันมีความลึกลับ
เป็นชั้น ๆ. เรารู้จักกันแต่ชั้นนอก ๆ ที่เรียกว่า “ชั้นสมมติ”.
นี้ หมายถึงตามสติปัญญาของคนทั่ว ๆ ไป. พระพุทธศาสนา
จึงมีการสอนให้ดูโลกกันหลาย ๆ ชั้น. ท่านมีวิธีแนะให้ดูการ
จำแนกโลกออกเป็นฝ่ายวัตถุ ซึ่งเรียกกันว่า รูปธรรม อย่างหนึ่ง;

ฝ่ายจิตใจเรียกว่า นามธรรม อีกฝ่ายหนึ่ง. ยิ่งกว่านั้นท่านได้แบ่งส่วนที่เป็นนามธรรมหรือจิตใจนี้ ออกเป็น ๔ ส่วน เมื่อเอารูปธรรม ๑ ส่วนมารวมเข้ากับนามธรรม ก็ได้เป็น ๕ ส่วน ท่านเลยเรียกว่า เบญจขันธ์หรือขันธ์ห้า แปลว่าส่วน ๕ ส่วน ประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือเป็นสัตว์เป็นคนเรานี่เอง. 163

การกุโลก ก็หมายถึงการกุสัตร์โลก ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคน เพราะปัญหาอยู่ที่เรื่องของคน. แล้วเพ็ญส่วน ๕ ส่วนนี้ก็มีพร้อมอยู่ในคน. ร่างกายเป็นวัตถุที่เรียกว่า รูป หรือ รูปขันธ์ (ส่วนที่เป็นรูป); ส่วนที่เป็นจิตใจอีก ๔ ส่วนนั้น จำแนกออกไปได้ คือ : - 164

ส่วนที่ ๑ เรียกว่า “เวทนา” หมายถึงความรู้สึก ๓ ประการ คือสุขหรือพอใจอย่างหนึ่ง, ทุกข์หรือไม่พอใจอย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่งอยู่ในลักษณะที่ไม่อาจจะเรียกได้ว่าสุขหรือทุกข์ คือเป็นเรื่องที่ยังเฉยๆ อยู่ แต่ก็เป็ความรู้สึกเหมือนกัน. ความรู้สึกนี้มีประจำอยู่ในเราเป็นปกติ: วันหนึ่งๆ ย่อมเต็มไปด้วยความรู้สึก; ท่านจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเป็นคน และเรียกส่วนนี้ว่า เวทนา หรือ เวทนาขันธ์. 165

ส่วนที่ ๒ เรียกว่า “สัญญา” แปลว่ารู้ตัว เป็นความรู้สึกตัวอยู่เหมือนอย่างว่าเรากำลังตื่นอยู่ คือไม่หลับ ไม่

สลบไม่ตาย หรือเรียกว่ามีสติสมปฤติ. โดยทั่วๆ ไปมักจะอธิบายกันว่าเป็นความจำได้หมายรู้ ก็ถูกเหมือนกัน เพราะว่าเรายังไม่เมาไม่สลบไม่หลับไม่ตาย ทั้งที่กล้วแล้ว เมื่อกระทบอะไรทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็รู้สึกหรือจำได้ว่าเป็นอะไร เช่นรู้ว่าเขียว แดง ส้ม ยาว คน สัตว์ ฯลฯ ตามแต่จะจำได้. นั่นแหละเป็นความรู้สึกของสมปฤติ หรือ “สัญญา” ในที่นี้. 166

ส่วนที่ ๓ เรียกว่า “สังขาร” มีความหมายมากจนมันปนเปกันยุ่งไปหมด, เราพูดถึงสังขารที่เป็นส่วนของนามธรรมนั้นกันก่อน แปลว่า “ปรุง” คือกิริยาอาการของสิ่งที่เป็นอยู่ในคนหนึ่งๆ ได้แก่การคิดหรือความคิด เช่นคิดจะทำ คิดจะพูด คิดอย่างนั้นอย่างนี้ คิดดีคิดเลว คิดในทางไหนก็จัดเป็นความคิดทั้งนั้น. ความรู้สึกที่เป็นความคิดพลุ่งขึ้นมาจากการปรุงแต่งภายในใจนี้เรียกว่าสังขาร. คำว่า สังขาร ในที่อื่นนั้นหมายถึงบุญกุศลที่ปรุงแต่งคนให้เกิดก็มี หมายถึงร่างกายหรือโครงร่างที่มีจิตใจครองตัวนี้ก็มี มีความหมายหลายทาง แต่ตรงกันโดยเหตุที่มันมีความหมายไปในทาง การปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมา. 167

ส่วนที่ ๔ เรียกว่า “วิญญาณ” หมายถึงตัวจิตที่ทำหน้าที่รู้สึกที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น และที่กายทั่วๆ ไป ตลอด

ถึงที่ใจของตนเองด้วย (ไม่ใช่เจตมฺหุอย่างที่คนส่วนมากเข้าใจ
กัน).

168

ขันธห้า^{นี้}แหละ เป็นที่เกาะยึดของอุปาทานทั้ง ๔ ที่ได้
อธิบายแล้ว ขอให้ย้อนไปอ่านแล้วนำมาคิดให้เข้าใจกันให้ดี ให้รู้
ว่าความยึดนั้นเกาะจับอยู่กับส่วน ๕ ส่วน^{นี้} อาจยึดเอาแต่ละส่วน
ว่าเป็นตัวตนก็ได้ แล้วแต่ความโง่ของคน. เหมือนอย่างเด็ก
เล็กๆ ที่เดินเข้าไปโดนประตูเจ็บ ต้องตีประตูเสียทีหนึ่งจึงจะหาย
โกรธ และหายเจ็บอย่าง^{นี้}หมายความว่ายึดเอารูปล้วน ๆ คือประตู
ซึ่งเป็นไม้แท[้] ๆ ว่าเป็นตัวตน นั่นเป็นอุปาทานในชั้นต่ำที่สุด. 169

สำหรับคนโต ๆ ที่โกรธร่างกายถึงกับทุบตีร่างกายหรือ
โขกศีรษะตัวเอง ก็ยึดถืออย่างเดียวกันกับเด็ก คือไปยึดถือเอาที่
ร่างเป็นตัวตน. ถ้าหากว่าฉลาดขึ้นไปกว่านั้นก็จะถือเอาเวทนา
หรือสัญญาหรือสังขาร หรือวิญญาณ ส่วนใดส่วนหนึ่งว่าเป็น
ตัวตน. ถ้าหากไม่อาจจะแยกออกได้ก็ยึดทั้งกลุ่มว่าเป็นตัวตน
คือเอาทั้ง ๕ ส่วนรวมกลุ่มกันเป็นตัวตน อย่าง^{นี้}ก็ได้. 170

ถัดมาจากรูปก็คือ เวทนา กล่าวคือความรู้สึกว่าสุข
ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ มีทางที่จะยึดเป็นตัวเป็นตนได้มากที่สุด.
เราจงมองดูตัวอย่างในเรื่องที่เราหลงใหลในกามสุข โดยเฉพาะ

ก็คือ ความเอร็ดอร่อย ความถูกอกถูกใจใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่. ตัวเวทนาในที่นี้ก็คือความรู้สึกเอร็ดอร่อยซึ่งเป็นความสุข แล้วก็ไปคิดความสุขนั้นหรือความอร่อยนั้นเอง. คนยึดถือเวทนาเป็นตัวเป็นตนกันอยู่มาก หรือว่าแทบทั้งหมด เพราะว่าไม่มีใครที่จะไม่ชอบความเอร็ดอร่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็การสัมผัสทางผิวหนัง. ความไม่รู้หรือความหลงผิดทำให้มองไม่เห็นสิ่งอื่นใด มองเห็นแต่ความเอร็ดอร่อย แล้วก็ยึดถือเป็นตัวเป็นตน และจะเอาสิ่งนั้นมาเป็นของตน. 171

ความรู้สึกทางพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม ย่อมจะเรียกได้ว่าเป็นที่ตั้งของความทุกข์ได้ทั้งนั้น. ความรู้สึกชอบกับชังนี้ตามความหมายของทางธรรมะแล้ว ย่อมถือว่าเป็นความทุกข์เท่ากัน เพราะมันทำให้เกิดการทรมานใจเท่ากัน, ความชอบทำให้ฟูใจ ความไม่ชอบก็ทำให้แฟบใจ การดีใจกับการเสียใจ ก็เป็น การทำให้จิตเหินแสมกันเท่ากัน ทำให้เกิดการหวั่นไหวทางจิตเท่ากันทั้งหมด นั่นเรียกว่ายึดเอาเวทนาเป็นตัวตน. 172

ขอให้ทุกคนพิจารณาการยึดถือเวทนาเป็นตัวตนของตนเอง ให้เข้าใจอย่างถูกต้องจริงๆ จะเป็นหนทางทำจิตให้เป็นอิสระจากเวทนา. เวทนาเป็นสิ่งที่มิอำนาจเหนือใจ แล้วถึงเรา

ไปสู่สภาพที่จะต้องเสียใจในภายหลัง. ในทางปฏิบัติเพื่อบรรลु
พระอรหันต์ ท่านสอนให้พิจารณาเรื่องเวทนาโดยเฉพาะก็มีอยู่
มาก. มีผู้ที่บรรลุเป็นพระอรหันต์ เพราะกำหนดเวทนาเป็น
วัตถุสำหรับการพิจารณาเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ อย่างนี้ก็มีมาก. 173

เวทนานี้ เป็นสิ่งที่แห่งความยึดถือได้ง่ายกว่าสิ่งใด ๆ
ทั้งหมด เพราะมันเป็นที่มุ่งหมายสูงสุดของสิ่งที่เราพากเพียร
ทำกัน : เราอุตส่าห์ศึกษาเล่าเรียนอุตส่าห์ประกอบภารงานอาชีพ
ต่าง ๆ ก็เพื่อให้ได้เงิน แล้วก็ไปซื้อหาสิ่งต่าง ๆ เช่น ของใช้
เครื่องกิน เครื่องบำรุงบำเรอ ตลอดจนถึงรสพิเศษจากเพศตรง
กันข้าม แล้วก็บริโภคของเหล่านั้น เพื่อหวังอย่างเดียวคือสุข-
เวทนา กล่าวคือความเอร็ดอร่อย ทางตา หู จมูก ลิ้น และทาง
กาย. 174

เราลงทุนด้วยกำลังทรัพย์กำลังกายกำลังใจทั้งหมดก็เพื่อ
หวังสุขเวทนาอันเดียวเท่านั้น ก็รู้อยู่แก่ใจกันดีทุกคน ถ้าไม่
เพราะอำนาจของสุขเวทนานี้แล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะไม่ลงทุน
เรียน ลงทุนทำการงานลงเรียนลงแรงหาเงิน ฉะนั้น จะเห็นได้
ว่าเรื่องสุขเวทนานั้นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว ถ้ามีความรู้ความ
เข้าใจแล้ว ก็จะสามารถควบคุมมันได้ จะทำให้เรามีจิตใจสูงอยู่

เหนือความรู้สึกรับกันนั้น จะทำให้เราสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าที่เราปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติ. แม้ความยุ่งยากต่าง ๆ ในสังคมก็มีมูลมาจากสุขเวทนานี้เหมือนกัน. 175

การกระทบกระทั่งระหว่างประเทศ หรือระหว่างครึ่งโลกกับครึ่งโลกที่จะต้องรบกัน เมื่อไล่เบียดไปถึงที่สุดแล้ว จะไปพบความจริงที่ว่า ทุกฝ่ายตกเป็นทาสของสุขเวทนาอย่างทีกล่าวนำมาแล้ว การทำสงครามกันนั้น ไม่ใช่เพราะมีมูลมาจากความยึดถือเกี่ยวกับลัทธิ หรือเกี่ยวกับอุดมคติอะไรก็ตามที่ได้ ที่แท้แล้วมันก็เนื่องมาจากประโยชน์สุข ต่างฝ่ายจะมุ่งแต่ได้ประโยชน์มาก จะกอบโกยเอาประโยชน์ส่วนตัว ลัทธินั้นเป็นเครื่องบังหน้า หรือเหตุประกอบรอง ๆ ลงไปเท่านั้นเอง ส่วนลึกที่สุดอยู่ที่การตกเป็นทาสของสุขเวทนา ฉะนั้น การรู้จักเวทนา ก็หมายถึงการรู้จักมูลเหตุอันสำคัญ ที่ทำให้เราตกเป็นทาสของกิเลสหรือความชั่ว จนได้รับความทุกข์ในทุกระดับ. 176

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างไร เทวาก็เป็นอย่างนั้น คือตกอยู่ภายใต้อำนาจสุขเวทนาอย่างเดียวกับมนุษย์และยิ่งกว่ามนุษย์ เพียงแต่เขาสมมติให้เป็นเรื่องที่ดีกว่าประณีตกว่า ใต้อย่างออกอย่างใจ

กว่าเท่านั้น แต่ก็ยังไม่พ้นไปจากเรื่องท้นหาอุปาทานหลงติดอยู่ในรสอร่อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ อยู่นั่นเอง. 177

ถ้าสูงขึ้นไปถึงขั้นพรหม ต้องยกความอร่อยในทางกามารมณ์ออกเสีย แต่ก็ยังไม่พ้นจากความอร่อยทางจิตอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่าฌาน. เมื่ออยู่ในฌานหรืออยู่ในสมาธิ เกิดความสุขใจเป็นรสอร่อยขึ้น ก็ติดใจในรสอร่อยนั้นเหมือนกัน. แม้ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ก็เป็นสุขเวทนาอยู่นั่นเอง. 178

ยิ่งสัตว์ที่ต่ำลงไปกว่ามนุษย์ตัวแล้ว มันย่อมตกอยู่ภายใต้อำนาจของสุขเวทนาอย่างไม่เป็นระเบียบ ยิ่งกว่ามนุษย์เรามากมายนัก ฉะนั้น การรู้เรื่องของเวทนาว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะรู้เรื่องเวทนาว่าไม่เป็นตัวของเราเลย ไม่ควรจะยึดถือ จึงเป็นสิ่งที่มิประโยชน์แก่ชีวิตของคนเราจริง ๆ. 179

ถัดไปก็คือเรื่อง สัญญา หรือที่เรียกว่า สมปฤดี นั้นเอง. นี่มีทางที่จะยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนของเราได้ง่ายเหมือนกัน อย่างที่ชาวบ้านทั่วๆ ไปมักชอบพูดกันว่า ถ้านอนหลับจะมีอะไรบางอย่างออกไปจากตัวเราที่เรียกว่า เจตภูต หรือที่เรียกว่าไรก็สุดแท้ ในขณะที่นั้นเราก็เหมือนท่อนไม้ ไม่มีความรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย พอสิ่งนั้นกลับสู่ร่างกายนั้นอีก จึงรู้สึก

สมปฤติตามเดิม มีสติตั้งขึ้นมาตามเดิม คนเขาหลงเชื่อกันอย่าง
นั้นมาก เลยยังมีทางที่จะยึดสัญญาหรือสมปฤตินี้ว่าเป็นตัวตนมาก
ขึ้น ๆ.

180

แต่ถ้าว่าตามทางพุทธศาสนาแล้วสัญญาไม่ใช่เป็นตัวตน
อย่างนั้น สัญญาเป็นเพียงความรู้สึกจำได้หมายรู้ที่ยังคงที่อยู่
เพราะว่ายังมีการปรุงแต่งที่เป็นระเบียบในร่างกายที่อยู่. พอ
เกิดการไม่เป็นระเบียบในการปรุงแต่งเท่านั้น สิ่งที่เราเรียกว่า
สัญญา หรือ สมปฤติ ก็จะกลายเป็นใช้ไม่ได้ไปทันที
พุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าสัญญาเป็นตัวตนก็เพราะเหตุนี้; แต่คน
ทั่วไปก็ชอบเอาหรือสันนิษฐานไปในทางที่ยึดถือว่าเป็นตัวตน.
การศึกษาพุทธศาสนากลับได้ความรู้ที่ตรงกันข้ามว่านั่น ไม่ใช่ตัว
ของใคร. นั่นเป็นเพียงผลของการปรุงแต่งตามธรรมชาติใน
คน ๆ หนึ่งเท่านั้นเอง.

181

ขั้นที่ถัดต่อไปนี้คือ สังขาร ได้แก่ความ นึกคิด
ความรู้สึกจะทำนั่นทำนี่ จะได้นั้นจะได้นี้ เป็นความคิดนึกก็ตามชั่ว
ก็ตาม แสดงความเป็นตัวเป็นตนหนักขึ้นไปอีก. ใคร ๆ ก็รู้สึกว่
ถ้าจะเป็นตัวตนกันบ้างละก็ ตัวผู้นึกคิดนี้แหละน่าจะเป็นตัวตน
มากกว่าอย่างอื่น. อย่างนักปรัชญาคนหนึ่งของยุคปัจจุบัน เขามี
ปรัชญาส่วนของเขาง่าย ๆ ว่า “ข้าพเจ้าคิดได้ ข้าพเจ้าจึงมีอยู่”

แม้นักปรัชญาในสมัยวิทยาศาสตร์อย่างนี้ ก็ยังยึดถือ
ตัวตนอย่างเดียวกับในสมัยเมื่อสองสามพันปีมาแล้ว โดยถือเอาตัว
ความคิดนั้นว่าเป็นตัวตน ยึดเอาสิ่งที่ตนเข้าใจว่าเป็น “ผู้คิด”
ว่าเป็นตัวตน.

182

พุทธศาสนาได้ปฏิเสธเวทนา และสัญญา ว่าไม่ใช่
ตัวตนมาแล้ว ยังปฏิเสธความคิด หรือตัวจิตที่คิด ว่าไม่ใช่ตัวตน
เหมือนกัน. เพราะอาการที่คิดขึ้นมาได้นั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติ
เป็นผลของการปรุงของของหลายๆ สิ่ง สำเร็จรูปเป็นความคิด
ขึ้นมาได้อยู่ในกลุ่มของส่วนประกอบต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นคน
โดยไม่ต้องมีตัว “ข้าพเจ้า” ที่เป็นตัวเป็นตนอย่างว่า; สังขาร
หรือความคิด^{นี้}จึงถูกยืนยันว่าเป็นอนัตตา กล่าวคือไม่มีตัวไม่มีตน
อย่างเดียวกันกับขั้นอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว.

183

คำในพุทธศาสนาก็คงจะบอกอยู่แล้วว่า “สังขารๆ” แปล
ว่าของปรุงแต่ง คือของหลายๆ อย่างมาปรุงกันเข้า จึงยังไม่ใช่
ตัวตน. ความลำบากเข้าใจยากอยู่ตรงที่ว่า พวกเราไม่มีความ
เข้าใจในเรื่องของนามธรรมหรือจิตใจอย่างเพียงพอ เรารู้จักกัน
แต่เรื่องรูปธาตุที่เป็นวัตถุ. แต่ธาตุอีกประเภทหนึ่งที่เป็นนาม
ธรรมไม่ใช่วัตถุ เราแทบจะไม่เข้าใจกันเสียเลย เราจึงเข้าใจยาก
ในเรื่องการปรุงของนามธาตุ.

184

ในที่นี้บอกได้เพียงตามหลักพุทธศาสนาว่า เป็นการ
 ประชุมของธาตุหลาย ๆ ธาตุ รวมทั้งวัตถุธาตุและนามธาตุ สิ่งที่เรา
 ว่าเป็นความคิด หรือ “สังขาร” จึงเกิดขึ้นในใจของเราเอง เลย
 ทำให้เข้าใจไปว่ามีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้คิด เชื้อไปในทำนองว่าเป็น
 เจตภูต เป็นวิญญาณ เป็นตัวเจ้าของร่างหรืออะไรทำนองนี้
 พุทธศาสนาปฏิเสธสิ่งเหล่านี้อย่างสิ้นเชิง : เมื่อได้แยกออกเป็น
 ส่วน ๆ ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ก็พิสูจน์แต่ละส่วน ๆ ว่าไม่มีสิ่ง
 ไหนที่เป็นตัวตน ตลอดถึงส่วนที่เป็นความคิด ก็ไม่ใช่ตัวตน
 อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกันเลย.

185

ถัดไปเป็นส่วนสุดท้ายเรียกว่า “วิญญาณ” ทำหน้าที่
 รู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนของเรา
 เหมือนกัน เพราะเหตุว่าอวัยวะนั้น ๆ ล้วนมีความสามารถรับ
 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อยู่ตลอดเวลา. เมื่อตากับรูปถึง
 กันเข้า วิญญาณก็เกิดขึ้น เป็น ๓ ฝ่ายด้วยกัน. เช่นตาก็มี
 ความรู้แจ้งเกิดขึ้นว่ารูปนั้นมีลักษณะอย่างไร เป็นรูปคนหรือ
 สัตว์ สั้นหรือยาว ขาวหรือดำ อย่างนี้เป็นต้น.

186

ความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทำนองนี้เหมือนกับกลไกอันหนึ่ง
 ซึ่งเป็นไปเองตามธรรมชาติ อย่างอัตโนมัติ; แต่มีคนบาง

พวกตื่อนั้นเป็นตัวเจตมุต หรือเป็นตัววิญญาณ ที่เล่นเข้า
เล่นออกจากใจมารับความสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย อย่างนี้ก็มี แล้วยึดถือเอาเป็นตัวตน. ตามหลักพุทธ-
ศาสนาถือว่า มันเป็นธรรมชาติอย่างนั้น ถ้ารูปและตาพร้อม
ทั้งประสาทตาได้มีการกระทบกัน ก็จะมีการเห็นเกิดขึ้น สำเร็จ
เป็นการรู้ด้วยตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ ตามชื่อของประสาท
ที่ตั้งแห่งการสัมผัส โดยไม่ต้องมีตัวตนอะไรที่ไหนอีก วิญญาณ
ในศาสนาพุทธจึงไม่เหมือนวิญญาณในศาสนาอื่น ๆ. 187

เมื่อได้แยกดูทีละส่วน ๆ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ ไม่เห็นมีส่วนไหนที่เป็นตัวตนของตนดังนี้แล้ว ก็จจะ
ถอนความเข้าใจผิดเรื่องตัวตนเสียได้ว่าไม่ใช่เป็นตัวตนของใครเลย.
ถ้าไม่เกิดความอยาก ไม่เกิดความรักหรือเกลียดในสิ่งทั้งหลาย
จึงจะเรียกว่าเห็นแจ้งในสิ่งทั้งปวงว่าไม่ใช่ตัวตน. การนึกคิดตาม
เหตุผลก็พอจะทำให้เชื่อว่าไม่ใช่ตัวตนได้ แต่มันก็เป็นเพียงความ
เชื่อ ไม่เป็นการรู้แจ้งชนิดที่จะตัดความยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน
ได้อย่างเด็ดขาด. เหตุนี้เองจึงต้องศึกษาพิจารณากันตามหลัก
แห่งสิกขา ๓ ประการ จึงจะถึงขนาดที่จะถอนการยึดถือเรื่อง
นี้ได้. 188

หน้าท่อนจะพึงปฏิบัติในเรื่องเบญจขันธ์ นึกอ ต้อง
 ทำให้ความรู้สึกเกิดขึ้นเพื่อขจัดความโง่เสีย แล้วก็จะเห็นเองว่า
 ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวเป็นตนอันน่ายึดถือ เมื่อนั้นการยึดถือก็
 แยกสลายลง. แม้ยึดมาแล้วแต่กำเนิดก็ตาม มันต้องหมดไป;
 ฉะนั้น เราจำเป็นต้องศึกษาเรื่องเบญจขันธ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความ
 หลงว่าเป็นตัวตนนี้ให้ละเอียด. พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่อง^๕
 มากกว่าเรื่องทั้งหลาย มีใจความสรุปได้สั้นๆว่า “เบญจขันธ์
 เป็นอนัตตา” และถือว่าเป็นคำสอนที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาแท้
 เป็นใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมองกันในแง่ปรัชญา
 หรือวิทยาศาสตร์ หรือในฐานะเป็นศาสนาก็ตาม. ถ้าเรารู้ตาม
 ที่เป็นจริง ความยึดถือด้วยการเข้าใจผิดก็จะหายไป ความอยาก
 ทุกชนิดจะไม่มีทางเกิด และความทุกข์ก็จะมี. 189

ทำไมคนเราตามปกติจึงมองส่วน ๕ ส่วนนี้ไม่ออกตาม
 ที่เป็นจริง? เมื่อเราเกิดมาจากท้องมารดา เราไม่มีปัญญาของเรา
 เอง : เราได้รับความรู้มาตามที่เขาสอนให้ เขาสอนเราไปใน
 ทางที่ให้เข้าใจว่าทุกสิ่งเป็นตัวตนไปทั้งนั้น. อำนาจสัญชาตญาณ
 ก็เริ่มเกี่ยวกับการยึดถือว่าเป็นตัวตน (อัตตาทุพาทาน) ซึ่งมี
 ติดมาตั้งแต่เราเกิด ก็พอกพูนหนายังขึ้นทุกวัน. ในการพูดจา
 ก็ใช้คำว่า ฉัน ท่าน ผู้นี้ ผู้นี้ ซึ่งล้วนแต่ย้ำการมีตัวตนให้แน่น

แพนยังชน. คนนั้นชื่อนั้น คนนั้นชื่อนั้น เป็นลูกคนนั้นเป็นหลานคนนั้น เป็นสามีคนนั้น เป็นภรรยาคนนั้น ล้วนแต่ระบุไปในทางเป็นตัวตนทั้งนั้น เราจึงพากันไม่รู้สึกรู้สึกในการที่เรายึดถือความเป็นตัวเป็นตน เพิ่มขึ้นทุกวัน. 190

เมื่อยึดว่าเป็นตัวเป็นตน ก็เกิดการเห็นแก่ตัว แล้วก็ประกอบการทำงานไปตามความเห็นแก่ตัวหรือพวกของตัว จนได้ประโยชน์มาบำรุงความใคร่ของตัวและพวกของตัว. ถ้าหากว่าเราเกิดความฉลาดจนมองเห็นว่าเป็นของหลอก ๆ เราจะหมดความยึดถือว่านั่นเป็นนาย ก. นาย ข. เป็นขุน หลวง พระ พระยา เป็นสัตว์ หรือมนุษย์ โดยเห็นว่าเป็นเพียงเรื่องที่คนเขาสมมติขึ้นผูกกันไปในทางสังคมเท่านั้นเอง. ถ้าเราเข้าใจได้อย่างนั้นแล้วก็นับว่าเป็นการเพิกถอนสิ่งที่หลอกหลวงของสังคมได้ชั้นหนึ่ง. 191

เมื่อพิจารณารูปร่างกายทั้งหมดของนาย ก. ก็จะพบว่านาย ก. นั้น เท่ากับรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สัมพันธ์กัน. การเห็นอย่างนี้ก็ฉลาดขึ้นมามากหน่อย เรียกได้ว่าไม่หลงติดในการสมมติของทางโลก ๆ. 192

จะแยกให้ละเอียดออกไปอีก ก็มีทางทำได้ เช่นรูปร่างกายนี้ แยกออกเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือไม่แยกอย่าง

ทางวัดๆ เขาแยกกัน จะแยกอย่างวิทยาศาสตร์ เป็นคาร์บอน ออกซิเจน ไฮโดรเจน ฯลฯ ก็ได้เหมือนกัน. อย่างนี้เรียกว่า เห็นลึกเข้ามาอีก คือมันหลอกเราได้น้อยเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง กลายเป็นเห็นว่าคนไม่มี มีอยู่แต่ธาตุต่างๆ. ร่างกายเป็นรูปธาตุ; จิตเป็นนามธาตุ แยกออกเป็นส่วนย่อยๆ ทำหน้าที่ต่างๆ กัน เช่นรู้สึกนึกคิด และรู้ทางประสาททั้งหลาย. เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้สึกว่าคนก็หายไป ความรู้สึกว่านาย ก. นาย ข. ชุน หลวง พระ พระยา ก็หายไป ความรู้สึกว่าลูกของเรา ผัวของเราเมียของเรา อย่างนี้ก็พลอยหายไป. 193

แต่เมื่อ **คุณในแง่ปรมาตม** จะปรากฏว่า แม้ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุออกซิเจน ไฮโดรเจน หรืออะไรก็ตาม จะเป็นรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ตาม ปล่อยให้ลึกซึ้งแล้ว ก็จะมีลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันหมดคือ “ความว่าง” ว่างจากสิ่งที่เราเรียกกันว่า ตัวตนของมันเอง. ดิน น้ำ ลม ไฟ ตุตรงไไหนๆ มันก็ไม่มีตัวตน พบแต่ความว่างจากตัวตน อย่างภาษาพุทธศาสนาเรียกว่า “สุญญตา”. 194

ท่านผู้ใดเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นของว่างได้ดังนี้แล้ว ความยึดถือหรืออุปาทาน ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดได้ ที่เกิดแล้วก็

ไม่มีทางที่จะเหลืออยู่ได้. มันจะสูญหายละลายไปหมดจน
ปราศจากการติดยึดโดยสิ้นเชิง มันจึงไม่มีสัตว์ไม่มีคนไม่มีธาตุ
ไม่มีขันธไม่มีอะไรทั้งหมด; เป็น “ความว่าง” จากการมีตัว
มีตนของมันเอง. เมื่อไม่มียึดติด ความทุกข์ก็ไม่มีทางเกิดขึ้น.
ใครจะเรียกเขาว่าคนดี คนชั่ว คนสุข คนทุกข์ หรืออะไรก็ตาม
ไม่เป็นของแปลกสำหรับเขา. ทั้งหมดนี้เป็นผลเกิดมาจากการมี
ความรู้ความเข้าใจ และมีความเห็นแจ้งในความจริงของเรื่อง
เบญจขันธ์จนถอนความยึดติดที่ผิด ๆ ทั้ง ๕ ประการนั้นเสียได้. 195

สรุปความว่า สิ่งทั้งปวงในโลกนี้รวมอยู่ในคำว่า “เบญจ-
ขันธ์” คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละส่วนเป็น
มายาไร้ตัวตน แต่ก็มีอำนาจก่อให้เกิดการยึดถือ จนคนทั่วไป
อยากมี อยากเป็น อยากไม่ให้มี อยากไม่ให้เป็น ซึ่งล้วนแต่ทำ
ให้เกิดทุกข์ ไม่อย่างเปิดเผยก็อย่างเร้นลับ. ทุกคนจะต้องอาศัย
ข้อปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ถอนความหลง
ติดในเบญจขันธ์เสียให้สิ้นเชิง จึงจะไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของขันธ์
ทั้งห้าแล้วจะไม่มี ความทุกข์. โลกจะอยู่ในลักษณะที่อำนาจความ
ผาสุกใจให้แก่ผู้นั้น ไม่ต้องร้อนใจเพราะสิ่งใด ๆ เป็นผู้มีจิตใจ
อยู่เหนือสิ่งทั้งปวงไปจนตลอดชีวิต. นี่เป็นผลของการรู้แจ้ง
แทงตลอดในเรื่องเบญจขันธ์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. 196

“แนวการทำใหรู้แจ้งตามวิธีธรรมชาติ”

[แผนภูมิประกอบคำบรรยายครั้งที่ ๗]

ปีติและปราโมทย์ :	(ความอืมใจในธรรม)
ปัสสัทธิ :	(ความรำงับ)
สมาธิ :	(จิตสงบ)
ยถาภูตญาณทัสสนะ :	(ความรู้ที่เป็นจริงต่อโลก)
นิพพิทา :	(ความเบื่อหน่าย)
วิราคะ :	(ความคลายออก)
วิมุตติ :	(ความหลุดออก)
วิสุทธิ :	(ความบริสุทธิ์ไม่เศร้าหมอง)
สันติ :	(ความสงบเย็น)
นิพพาน :	(ภาวะที่ปราศจากความทุกข์)

๗

การทำให้รู้แจ้ง ตามวิธีธรรมชาติ

ในบทนี้ จะบอกให้ทราบต่อไปว่า สมารถจะมีได้
โดยทางตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง และจากการปฏิบัติตามหลักวิชา
โดยเฉพาะอีกอย่างหนึ่ง; มีผลอย่างเดียวกัน คือเมื่อจิตเป็นสมาธิ
แล้ว ก็นำไปใช้เพ่งพิจารณา (วิปัสสนา).

197

แต่มีข้อควรสังเกตอย่างหนึ่งว่า สมาธิที่เกิดขึ้นตาม
ธรรมชาตินั้น มันมักจะพอเหมาะพอสมแก่กำลังของ
ปัญญา ที่จะใช้ทำการพิจารณา; ส่วนสมาธิที่เกิดจาก
การฝึกตามหลักวิชาการนั้น มันมักจะเป็นสมาธิที่มากเกินไป หรือเหลือใช้ และยังเป็นเหตุให้คนหลงผิด พอใจเพียงแก่
สมาธินั้นก็ได้ เพราะว่าในขณะที่จิตเป็นสมาธิเต็มทีนั้น ย่อมเป็น
ความสุขความสบายชนิดหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความพอใจจนถึงกับ

หลงคิดหรือหลงคิดว่า เป็นมรรคเป็นผล. โดยเหตุนี้ สมานีที่
เป็นไปตามทางธรรมชาติ ที่พอเหมาะพอสมกับการใช้พิจารณา
จึงไม่เสียหลาย ไม่เสียเปรียบสมานีตามแบบที่ฝึกตามแนววิเทศนิค
นัก. ขอแค่เพียงให้รู้จักประคับประคองทำให้สมานีเกิด และ
ให้เป็นไปด้วยดีก็แล้วกัน. 198

ข้อความต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก ก็มีเล่าถึงแต่เรื่องการ
บรรลุมรรคผลทุกชั้นตามวิธีธรรมชาติ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเอง หรือต่อหน้าผู้สั่งสอนคนอื่น ๆ โดยไม่ได้
ไปสู่นั่งทำความเพียรอย่างมีพิธีรีตอง กำหนดเพ่งอะไรต่าง ๆ
ตามอย่างในคัมภีร์ที่แต่งกันใหม่ ๆ ในชั้นหลัง ๆ. โดยเฉพาะใน
กรณีแห่งการบรรลอรหัตตผลของภิกษุปัญจวัคคีย์ หรือฤาษี
๑,๐๐๐ รูป ด้วยการนั่งฟังอนัตตลักขณสูตร และอาทิตตปริยาย
สูตรด้วยแล้ว จะยังเห็นว่าไม่มีการพยายามตามหลักวิชาใดๆเลย
แต่เป็นการเห็นแจ้งแทงตลอดตามวิธีของธรรมชาติแท้ ๆ. 199

นี่เป็นตัวอย่างที่ทำให้เราเข้าใจได้ว่า สมานีตาม
ธรรมชาตินั้น ย่อมเกิดขึ้นเอง ในระหว่างที่ทำความพยายามเพื่อ
จะเข้าใจเรื่องราวให้แจ่มแจ้ง; และต้องมียุ่่มากในขณะที่มี
ความเห็นอันแจ่มแจ้งติดแน่นอยู่ในตัว อย่างไม่แยกจากกัน

ได้. ทั้งยังเป็นไปได้เองตามธรรมชาติ ในทำนองเดียวกันกับ
ตัวอย่างที่ว่าพอเราตั้งใจคิดเลขลงไปเท่านั้น จิตก็มักเป็นสมาธิ
ขึ้นเอง ; พอเราจะยิงปืน จิตก็เป็นสมาธิบังคับให้แน่นแน่วขึ้น
มาเองในเวลาเสี้ยว.

200

นี่แหละเป็นลักษณะของสมาธิที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ
ซึ่งตามปกติถูกมองข้ามไปเสีย เพราะมีลักษณะกุ่มนไม่ค่อยจะขลัง
จะศักดิ์สิทธิ์ ไม่ค่อยจะเป็นปาฏิหาริย์เป็นที่น่าอัศจรรย์. แต่
โดยที่แท้แล้วคนเรารอดตัวมาได้เป็นส่วนใหญ่ ก็โดยอำนาจ
ของสมาธิตามธรรมชาตินี้เอง. แม้การบรรลุมรรคผลนิพพาน
เป็นพระอรหันต์ ก็อาศัยสมาธิตามธรรมชาติ ทำนองนี้
เป็นส่วนมาก.

201

ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าได้มองข้ามเรื่องของสมาธิ
ที่เป็นไปตามธรรมชาติ. มันเป็นเรื่องที่เราอาจทำได้ก่อน
หรือได้อยู่แล้วเป็นส่วนมาก. การจะประทับประคองมันให้
ถูกวิธี ให้มันเป็นไปด้วยดีถึงที่สุด ก็จะมีผลเท่ากัน เหมือนกับ
ผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ไปแล้วเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่เคยรู้จัก
นั่งทำสมาธิแบบใหม่ ๆ อย่างที่กำลังตื่น ๆ กันอยู่ในขณะนี้เลย. 202

ทีนี้ เราก็มารู้ถึง **ความลับของธรรมชาติ** ที่เกี่ยวกับเรื่อง
ลำดับแห่งความรู้สึกต่าง ๆ ภายในใจ จนกระทั่งเกิดการเห็นแจ่ม
แจ้งตามที่เป็นจริงต่อโลกหรือต่อชนธำ. ลำดับแรกได้แก่บีติ
และปราโมทย์ หมายถึงความชุ่มชื่นใจหรือความอิ่มใจในทาง
ธรรม. การที่เราทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้การให้ทาน
ซึ่งถือกันว่าเป็นบุญขั้นต้น ๆ ก็เป็นการทำให้เกิดบีติและปราโมทย์
ได้. ถ้าไปถึงขั้นศีล ก็มีความประพฤติกายวาจาไม่ต่าง
พร้อย จนถึงกับนับถือเคารพตัวเองได้ บีติปราโมทย์ก็มากขึ้น.
ถ้าหากไปถึงขั้นสมาธิ จะเห็นได้ว่าในองค์ของสมาธิอันดับแรกนี้
เรียกว่าปฐมฌานนั้น ก็มีบีติอยู่องค์หนึ่งด้วยโดยไม่ต้องสงสัย. 203

บีติปราโมทย์ นี้ มีอำนาจอยู่ในตัวมันเองอย่างหนึ่ง
ซึ่งจะทำให้เกิดความสงบระงับ (บัสสัทธิ) ตามปกติจิตของคน
เราไม่ค่อยจะระงับ เพราะว่าจิตตกเป็นทาสของความคิดความนึก
ของสิ่งยั่ววนภายนอก ของความรู้สึกและอะไรต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา
เป็นความฟุ้งอยู่ภายในไม่เป็นความสงบ แต่ถ้าหากมีบีติ
ปราโมทย์ตามธรรมะมาประจำใจอยู่ และมากพอสมควรแล้ว
ความสงบระงับนั้นจะต้องมีขึ้น. จะมีมากหรือน้อยตามอำนาจ
ของบีติปราโมทย์ที่มีมากหรือน้อย.

เมื่อมีความระงับแล้วก็ย่อมเกิดอาการที่เรียกว่า “สมาธิ” คือใจสงบนิ่ง และอยู่ในสภาพที่คล่องสะดวกเบาสบาย พร้อมทั้งจะไหลไปตามความต้องการ โดยเฉพาะก็เพื่อตัดกิเลส. ไม่ใช่ทำจิตใจให้เจียนตัวแข็งทื่อเป็นก้อนหิน อะไรทำนองนั้นก็หาไม่ ร่างกายจะต้องให้มีความรู้สึกอยู่อย่างปกติ แต่ว่าจิตสงบเป็นพิเศษเหมาะสมที่จะใช้ฝึกคิดพิจารณา มีความผ่องใสที่สุดเยือกเย็นที่สุด สงบราบเรียบที่สุด เรียกว่า “กัมมณีนีโย” คือพร้อมที่จะรู้ นี่คือลักษณะสมาธิที่เราต้องการ ไม่ใช่อยู่ในฌานสมบัติแข็งทื่อเหมือนตุ๊กตาหินไม่รู้สึกตัวเลย.

205

การอยู่ในฌานทำนองนั้นจะพิจารณาอะไรไม่ได้เลย. จิตที่ติดฌานจะพิจารณาธรรมไม่ได้ มีแต่จะตกลงสู่ภวังค์เสียตลอดไป ไม่สามารถนำมาใช้ในการพิจารณา จัดว่าเป็นอุปสรรคของการวิปัสสนาโดยตรงทีเดียว ผู้จะพิจารณาธรรมได้ จะต้องออกจากฌาน แล้วจึงพิจารณาโดยใช้อำนาจการที่จิตมีสมาธิขนาดได้ฌานมาแล้วนั่นเองเป็นเครื่องมือ.

206

ในการทำให้รู้แจ้งตามวิสุทธิธรรมชาตินี้ เราไม่ต้องเข้าฌานชนิดที่ทำตัวเองให้แข็งทื่อ แต่ว่าต้องการจิตที่สงบเป็นสมาธิ ที่มีคุณสมบัติเป็น “กัมมณีนีโย” ครอบถ้วนพร้อมที่จะรู้

แจ้ง จนเกิดความรู้ตามที่เป็นจริงต่อโลกทั้งหมด (ยถาภูตญาณ-
หัสสนะ) โดยอาการตามธรรมชาติ ทำนองเดียวกันกับผู้รู้แจ้ง
ขณะที่นั่งฟังพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรม หรือนำไปคิดพิจารณา
ในที่เหมาะสมจนรู้ ไม่มีพิธีรีตองหรือปาฏิหาริย์ อันเป็นเรื่อง
ความเห็นผิดเป็นชอบหรือหลงไหลต่าง ๆ แต่อย่างใด. 207

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะเกิดการเห็นแจ้งอย่างถูกต้อง
รวดเร็ว เป็นพระอรหันต์ไปทันทีก็หาไม่ได้. ในบางกรณี
อาจจะเกิดความรู้ขั้นต้น ๆ ก็ได้ แล้วแต่กำลังของสมาธิก็เหมือน
กัน. ในบางกรณีอาจจะไม่เกิดเป็นความรู้ความเห็นตรงตามที่เป็น
จริงก็ได้ เพราะว่าคนได้ศึกษามาอย่างผิด ๆ หรือถูกแวดล้อม
อยู่ด้วยความเห็นที่ผิด ๆ มากเกินไป. แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้
ความแจ่มแจ้งที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นพิเศษกว่าธรรมดา เช่นว่า
ใสแจ๋วลึกซึ้ง. หากความรู้นั้นเป็นไปถูกต้องตามความเป็นจริง
คือเป็นไปตามทางของธรรมะแล้ว ก็ย่อมจะก้าวหน้าไปจนกระทั่ง
เป็นความรู้ความเห็นในสังขารทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง. ถ้า
เกิดขึ้นเพียงน้อย ๆ ก็ทำให้เป็นอริยบุคคลขั้นต้นได้ หรือถ้าน้อย
ลงไปอีกก็เพียงแต่เป็นกัลยาณชน คือคนธรรมดาที่เป็นขั้นดี
คนหนึ่ง. 208

ถ้าหากว่ามีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมและความดีต่างๆ ได้เคย
 สร้างสมมาเต็มที่ อาจเป็นพระอรหันต์เลยก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่
 เหตุการณ์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในขณะที่จิตเป็นสมาธิ
 ตามธรรมชาติ สิ่งที่เราเรียกว่า “ญาณทัสสนะ” จะต้องเกิด และ
 จะต้องตรงตามที่เป็นจริงไม่มากก็น้อย เพราะเหตุว่าพุทธบริษัท
 เรา ย่อมเคยได้ยินได้ฟัง ได้เคยคิดเคยศึกษาเรื่อง โลก ชนธ
 สังขารทั้งหลาย ด้วยความอยากจะเข้าใจตามที่เป็นจริงมาแล้ว
 เพราะฉะนั้นความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะที่จิตสงบเป็นสมาธินั้น จึงไม่มี
 ทางเสียหายเลย ย่อมจะได้ประโยชน์เสมอโดยแน่นอน. 209

คำว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ในที่นี้ หมายถึงการรู้
 การเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง คือเห็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; เห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา
 ไม่มีอะไรที่น่าเป็น”. ไม่ว่าอะไรๆ ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่า
 เป็นตัวเป็นตน ว่าของตัวของตน ว่าดี ว่าชั่ว น่ารักหรือน่าชัง
 อย่างนี้เป็นต้น. ถ้ามีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไป
 ในทางพอใจก็ตาม ไม่พอใจก็ตาม แม้เพียงแต่รู้สึกคิดนึก
 หรือระลึกถึงเท่านั้น ก็ยังถือว่า เป็นการยึดถือในที่นี้. ที่ว่าไม่
 น่าเอาไม่น่าเป็น ก็มาจากหลักที่ว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือนั่นเอง. 210

ตัวอย่างในเรื่อง “เอา” ก็คือการปักใจในทรัพย์สินสมบัติ
เงินทอง สัตว์สิ่งของอันเป็นที่พอใจต่าง ๆ. การ “เป็น” ก็
คือการถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นสามีภรรยา เป็นคนมีงมี คน
เขี้ยวใจ เป็นคนแพ้ย คนชนะ กระทั่งเป็นมนุษย์ หรือเป็นตัวเอง.
ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้ง แม้ความเป็นคนนั้นก็ไม่น่าสนุก น่าเอือม
ระอาเพราะเป็นที่ตั้งของความทุกข์. ถ้าไม่ยึดถือว่าเป็นคนเสียได้
ก็จะไม่เป็นทุกข์. นี่เรียกว่าเห็นความไม่น่าเป็น ซึ่งมีใจความ
สำคัญอยู่ตรงที่ว่า ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ต้องมีความทุกข์ตามแบบ
ของความเป็นชนิดนั้น ๆ เพราะว่าความเป็นอะไร ๆ นั้น มันต้อง
ทนเป็น ทนดำรงอยู่ ต้องมีการต่อสู้เพื่อให้ได้เป็น หรือเป็น
อยู่ต่อไป อย่างน้อยที่สุดก็คือการต่อสู้ทางใจในการที่จะยึดถือเอา
ความเป็นอะไร ๆ ของตนไว้ให้ได้. 211

เมื่อมีคน ก็จะต้องมีอะไร ๆ เป็นของตน ภายนอก
ตนออกไปอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้นจึงมีลูกของตน เมียของตน
อะไร ๆ ของตนอีกหลายอย่าง กระทั่งมีหน้าที่แห่งความเป็นผู้
เป็นเมีย ความเป็นนายเป็นบ่าว ความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ของ
ตนขึ้นมา. ทั้งหมดนั้นเป็นการชี้ให้เห็นความจริงในข้อที่ว่า ไม่มี
ความเป็นชนิดไหนที่จะไม่ต้องอาศัยความคืนรน ต่อสู้เพื่อดำรง

ความเป็นนั้นไว้ ความลำบากตื่นรนต่อสู้นั้น ก็คือผลของการ
หลงใหลยึดถือสิ่งต่าง ๆ ด้วยความไม่รู้ นั่นเอง. 212

ถ้าไม่ให้เอาไม่ให้เป็นกันแล้วจะอยู่กันได้อย่างไร ?

นี่คงจะเป็นที่สงสัยอย่างใหญ่หลวงของผู้ที่ไม่เคยคิด ไม่เคยนึก
ในเรื่องนี้. คำว่า “เอา” และคำว่า “เป็น” ในที่นี้ หมายถึง
ถึงการเอาหรือการเป็น ด้วยกิเลส ด้วยตัณหา ด้วยอุปาทาน
ความยึดมั่นว่าน่าเอน่าเป็น และใจก็เอาจริงเอาจัง เป็นจริง
เป็นจัง เพราะฉะนั้น มันก็ต้องหนักใจ ร้อนใจ เจ็บใจ ขำใจ
หรืออย่างน้อยก็เป็นภาวะหนักทางใจ นับตั้งแต่แรกไปและตลอด
เวลาทีเดียว. เมื่อเรารู้ความจริงข้อนี้แล้ว ก็จะมีสติสัมปชัญญะ
คุ้มครองจิตใจ ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของความมีความเป็น ด้วย
อำนาจการยึดติด; มีสติปัญญาอยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ. 213

เมื่อเรารู้สึกอยู่ว่าโดยที่แท้มันเป็นสิ่งที่ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น
หากแต่เรายังไม่สามารถถอนตัวออกไปเสียจากความมีความเป็น
นั้นได้ เราก็จำเป็นต้องมีสติรู้ตัวให้พอเหมาะสม ถ้าจะเข้าไปเอาไป
เป็น; เราก็จะไม่เดือดร้อน เหมือนคนที่หลับหูหลับตาเข้าไป
เอาหรือเข้าไปเป็น อย่างโง่เขลาหลงมกมาย ซึ่งผลสุดท้ายก็ตกหลุม
ตกบ่อความโง่เขลาและอุปาทานของตัวเอง จนถึงกับต้องฆ่าตัว

ตาย. สมมติตัวอย่างว่า เสือหรือจิ้งจอกเป็นสิ่งที่ขายได้แพง
 ในเมื่อเราไม่มีวิธีอื่นจะประกอบอาชีพ เราจะเข้าไปจับเสือมาขาย
 อย่างนี้ มันก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่เราจะต้องเข้าไปจับเสือให้ถูก
 วิธี เราจึงจะได้เสือมาขายและได้เงินมาเลี้ยงชีวิต; ถ้าผิดวิธี
 เราก็จะต้องตายเพราะเสือ. 214

โลกหรือสิ่งทั้งปวงมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่
 เป็นของใคร. มันจะเล่นงานบุคคลผู้ที่เข้าไปยึดถือด้วยศรัทธา
 อุปาทานนับแต่วาระแรก คือตั้งแต่เมื่ออยากได้ออยากเป็น กำลัง
 ได้กำลังเป็น และได้แล้วเป็นแล้ว ตลอดเวลาแห่งกาลทั้งสาม.
 ใครเข้าไปยึดถืออย่างหลับหูหลับตาแล้ว ก็จะมีทุกข์อย่าง
 เต็มที่ เหมือนอย่างที่เราเห็นปลุกชนคนเขลาทั้งหลาย เป็น ๆ กัน
 อยู่โดยทั่วไปในโลก. 215

แม้ที่สุด “ความดี” ที่ใคร ๆ ก็บูชากัน ถ้าหากว่า
 ใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับความดีในอาการที่ผิดทาง และยึดถือกัน
 มากเกินไป ก็จะได้รับทุกข์จากความดีนั้นเช่นเดียวกัน.
 เว้นไว้แต่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน โดยความรู้ว่าธรรมชาติ
 ของมันเป็นอย่างนั้น. 216

อาจจะมีส่วนสงสัย ท่อไปว่า “ถ้าไม่มีอะไรที่น่าเอนา
 เป็นแล้ว ก็จะไม่มีการประกอบกิจการอะไร ๆ หรือไม่สามาร

รักษาทฤษฎีสมบัติสิ่งที่ตนมีอยู่ได้". ข้อนี้ถ้ามีความเข้าใจแล้ว ก็รู้ว่าเราควรมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเสียก่อน แล้วจึงทำสิ่งต่างๆ ตีกว่าที่จะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความมักมากอยากใหญ่ ใจเขลางมลายไม่เข้าใจอะไรเลย. ใจความสั้นๆ ก็คือ ให้เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ด้วยสติปัญญา อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกิเลสตัณหาอุปาทานมันจะมีผลเป็นคนละอย่าง. 217

พระอรหันต์ทั้งหลายซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ไม่มีกิเลสตัณหาอุปาทานเลย ท่านก็ยังทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ได้มากกว่าพวกเราเสียอีก. ดูจากพุทธประวัติว่าวันหนึ่งคืนหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงทำอะไรบ้าง ก็จะพบว่าท่านมีเวลานอนพักผ่อนเพียง ๔ ชั่วโมง นอกจากนั้นทำงานตลอดหมด. พวกเราพักผ่อนเสียก็มากกว่า ๔ ชั่วโมงแล้ว. นี่ท่านทรงทำไปเพราะอำนาจของอะไร ในเมื่อกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้อยากเป็นอยากเอาสิ่งต่างๆ ก็หมดเสียแล้ว. ท่านทำไปด้วยอำนาจของสติปัญญาบวกกับเมตตา. 218

แม้สิ่งที่เป็นไปตามความต้องการของร่างกายตามธรรมชาติ เช่นท่านจะต้องไปบิณฑบาตอาหารฉันเหล่านั้น ท่านก็ยังคงทำไปด้วยอำนาจของปัญญา ไม่มีกิเลสไม่มีตัณหาว่าจะมี

ชีวิตอยู่เพื่อเป็นอย่างนั้นเพื่อเอาอย่างนี้ แต่มีปัญญาความรู้ผิดชอบ
ชั่วดี เป็นกำลังส่งร่างกายออกแสวงหาอาหาร หาได้ก็ได้อะไรก็ได้
ก็ไม่ใช่เป็นไร.

219

ในกรณีเจ็บไข้ ก็มีปัญญาว่าจะแก้ไขอย่างไร ท่าน
ก็แก้ไขเท่าที่ปัญญาจะมี. ถ้าเป็นมากเกินไปก็ต้องตายเป็น
ธรรมดา เพราะว่าท่านมีความขวนขวายน้อย ความอยู่หรือความ
ตายไม่มีความหมายสำหรับท่านเลย หรือมันมีค่าเท่ากัน. นับ
ว่าเป็นความคิดอันถูกต้องที่สุด สำหรับจะไม่ให้มีความทุกข์เลย
ไม่ต้องมีตัวตนเป็นเจ้าของ มีแต่ปัญญานำร่างกายให้เป็นไปตาม
อำนาจของธรรมชาติ.

220

นี่เราจะเห็นได้ว่าเพียงอำนาจของปัญญาบริสุทธิ์ เมตตา
บริสุทธิ์ เท่านั้น ก็ทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในโลกได้
และทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ ได้มากกว่าคนอื่นที่ยังมีกิเลส
ตัดหาเสียอีก. คนที่มีกิเลสย่อมทำแต่สิ่งที่จะได้แก่ตัวเพราะ
ความเห็นแก่ตัว ส่วนท่านทำไปด้วยความไม่เห็นแก่ตัวเลย ฉะนั้น
มันจึงมากกว่ากัน บริสุทธิ์กว่ากันทำนองนี้.

221

ความอยากเอาอยากเป็นนี้ เป็นความโง่อย่างยิ่งชนิดหนึ่ง
เป็นความหลงผิด ไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร จนกระทั่ง

ไปคว้าเอาจนจกรมาเป็นคอกบัว เพราะฉะนั้น ขอให้เรารู้อะไร
ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยสติปัญญา ที่รู้ตัวอยู่เสมอว่าไม่มีอะไร
ที่น่าเอน่าเป็น หรือน่าหลงใหลยึดถือ ดังกล่าวแล้ว. จงทำ
ไปให้พอเหมาะพอสมกับที่รู้ว่าสิ่งเหล่านั้น มีความไม่น่าเอาหรือ
ไม่น่าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎวิริ
และให้พอเหมาะในเมื่อเรายังต้องเกี่ยวข้องอยู่. ข้อนี้เป็นการ
ทำให้ใจของเราว่างใส สว่างไสว แจ่มใส สงบเย็นอยู่เสมอ
แล้วเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลก หรือสิ่งทั้งปวงด้วยอาการที่จะไม่เป็น
พิษเป็นโทษแก่ตัวเรา.

222

ความไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนี้ ชาวโลกธรรมดาฟังดูแล้ว
ชวนให้ไม่เชื่อไม่เลื่อมใส แต่ถ้าใครได้เข้าใจความหมายที่แท้จริง
ของมันแล้ว กลับจะทำให้เกิดความกล้าหาญร่าเริง คือมีจิตเป็น
นายเป็นอิสระต่อสิ่งทั้งปวง ทำให้สามารถเข้าไปหาสิ่งต่างๆ ด้วย
ความมั่นใจว่าจะไม่ตกเป็นทาสของมัน คือไม่เข้าไปด้วยอำนาจ
ของกิเลสตัณหาหนามิตรจนกลายเป็นทาสของมัน.

223

คนเรากำลังเอาอะไรอยู่ก็ตาม กำลังเป็นอะไรอยู่ก็ตาม
ขอให้รู้สึกตัวอยู่เสมอว่าเรากำลังเอาหรือเป็น ในสิ่งซึ่งที่แท้แล้ว
เราไม่ได้เป็นไม่ได้; เพราะไม่มีอะไรที่เราได้จริงเป็นได้จริง

ตามต้องการของเรา. มันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของเราอยู่
ตลอดเวลา. เราเองเข้าไปยึดมันด้วยกิเลสตัณหาบ้า ๆ บอ ๆ
ของเราเองต่างหาก ฉะนั้น เราจึงทำกับสิ่งเหล่านี้ไม่ถูกต้อง
กับที่มันเป็นจริง. เพราะเข้าไปเกี่ยวข้องกับความรู้ตามที่
เป็นจริงนั่นเอง จึงต้องเกิดความทุกข์ยุ่งยากขึ้นทุกอย่างทุก
ประการ.

224

คนแต่ละคนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บริสุทธิ์
ผุดผ่องได้ ก็เพราะมันอยากเอาอะไรอยากเป็นอะไรเกินขอบ
เขต เพราะอำนาจของกิเลสตัณหาของตนเองเสียเรื่อย จึงไม่
สามารถดำรงตนให้อยู่ในสภาพที่เป็นความดีความงาม ความถูก
ต้องและความยุติธรรม. มูลเหตุแห่งความหายนะของทุกคน
มันอยู่ที่การตกเป็นทาสของตัณหา เพราะฉะนั้น การรู้จักสิ่งทั้ง
ปวงให้ถูกต้องตามที่มันเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัตสนะ) จึงเป็น
ใจความสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา. นี่เป็นทางให้เราเอา
ตัวรอดกันได้โดยมากไม่ว่าในเรื่องประโยชน์ทางโลก ๆ ซึ่งหวัง
ผลเป็นทรัพย์สินสมบัติชื่อเสียง; หรือว่าเพื่อหวังประโยชน์ใน
โลกหน้า เช่นสวรรค์; หรือเรื่องที่พ้นจากชาวโลกขึ้นไป คือ
เรื่องมรรคผลนิพพานก็ตาม ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ต้องอาศัยความรู้
ความเห็นอันถูกต้องทำนองนี้ทั้งนั้น.

225

เราทุกคนจะรุ่งเรืองก็ด้วยปัญญา. พระพุทธศาสนา
ได้กล่าวอยู่บ่อย ๆ ว่า คนเราบริสุทธิ์ด้วยปัญญา ไม่ใช่บริสุทธิ์
ด้วยอย่างอื่น. ทางรอดของเราอยู่ที่ปัญญา เห็นแจ่มแจ้งในสิ่ง
ทั้งปวงว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ ก็นำเอาเป็นด้วยการมอภาย
ถวายชีวิตเลย. ที่มีอยู่แล้วที่เป็นอยู่แล้ว ก็ขอให้เป็นไปตาม
สมมติของทางโลก ๆ. ที่สมมติว่าเราเป็นนั่นเป็นนี่กัน ก็เพื่อจะ
ให้รู้จักซื้อรู้จักเสีย รู้จักแบ่งหน้าที่การงานกัน เพื่อความสะดวก
ในทางสังคม.

226

เราอย่าไปหลงยึดถือว่าตัวเราเป็นนั่นเป็นนี่ไปตามที่เขา
สมมติให้เลย มันจะมีลักษณะเหมือนกับการถูกมอม ดังสัตว์เล็ก ๆ
เช่น จิ้งหรีด เป็นต้น ซึ่งเมื่อถูกมอมหน้า ถูกทำให้มันโง่งแล้ว
มันก็จะกัดกันเองจนตาย. คนเรานี้แหละถ้าถูกมอมหรือถูกหลอก
ต่าง ๆ ก็จะมีเมฆาจนทำสิ่งที่ตามปกติมนุษยธรรมศาสนาบัญญัติไม่ได้
เช่นฆ่ากันเป็นต้น; ฉะนั้น เราอย่าไปหลงยึดสมมติ แต่พึงรู้สึก
ตัวว่านั่นเป็นเรื่องการสมมติ ซึ่งเป็นของต้องมีในสังคม. เรา
จะต้องรู้สึกโดยแท้จริงว่า ภายกับใจนี่คืออะไร ธรรมชาติที่แท้
จริงของมันเป็นอย่างไร โดยเฉพาะก็คือ เรื่องอนิจจัง ทุกขัง
อนัตตานั้นเอง ส่วนเรานั้นจะต้องดำรงตนอยู่ในลักษณะที่เป็น
อิสระเสมอ.

227

สำหรับทรัพย์สินสมบัติหรืออะไรๆ ที่เราจำเป็นต้อง
มี ก็ขอให้เห็นว่าเป็นการสมมติอีกเหมือนกัน. จงปล่อยไว้ตาม
ประเพณีที่มีอยู่ว่าเป็นของภรรยา นั้นบ้านคนนั้น นี้นาคคนนั้น เป็นต้น.
กฎหมายก็คุ้มครองกรรมสิทธิ์ไว้ให้คนเรา ทั้งที่จิตใจไม่ต้องยึดถือ
ว่าเป็นของเรา เพราะฉะนั้นเราก็ควรมีอะไรๆ เพียงเพื่อความ
สะดวกสบายไม่ใช่เพื่อมาเป็นนายอยู่เหนือใจเรา. เมื่อเรามีความ
รู้แจ้งอย่างนี้ สิ่งต่างๆ ก็จะลงไปอยู่เป็นบ่าวเป็นทาสเรา และ
เราก็อยู่เหนือมัน. 228

ถ้าเรารู้สึกไปในทางมีตัวตนอุปาทาน จนมีอะไรเป็น
อะไรด้วยจิตใจที่ยึดถือเหนียวแน่นแล้ว มันจะขึ้นอยู่เหนือศีรษะ
เรา แล้วเราก็จะกลับลงไปเป็นบ่าวเป็นทาสอยู่ใต้มัน. มันกลับ
กันอยู่ดังนี้ จึงเป็นสิ่งที่เราต้องระมัดระวัง ให้เป็นไปในลักษณะ
ที่เรายังคงเป็นอิสระอยู่เหนือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง. มิฉะนั้นแล้ว
เราเองจะต้องตกอยู่ในสถานะที่น่าสงสารที่สุด; เราควรสมเพช
ตัวของเราเองกันไว้บ้าง. 229

เมื่อเห็นจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็นอย่างนี้แล้ว
ความเบื่อหน่าย (นิพพิทา) ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นติดตามาตาม
ส่วนสัถของการเห็นแจ้ง. นี่หมายความว่ามีการกลอนเกลนสัน
สะท้อนเกิดขึ้นแล้วในการเข้าไปหลงยึดถือ. หรือเปรียบเทียบ

เมื่อเราต้องตกเป็นทาสเชาฆานาน จนมีความรู้สึกตัวเกิดขึ้น ก็มี
 ความเคลื่อนไหวไปในทางที่จะต้องเปลื้องตน ออกจากความเป็น
 ทาส. นี่เป็นลักษณะของนิพพิทา คือเบื่อหน่าย เกลียดความ
 เป็นทาสขึ้นมาแล้ว หน่ายต่อความที่ตนหลงเข้าไปยึดถือเอาสิ่ง
 ต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจว่าน่าเอนาเป็นนั่นเอง. 230

กรันพอมีความเบื่อหน่ายแล้ว โดยอัตโนมัติตาม
 ธรรมชาตินั่นเอง ย่อมจะมีความจางหรือคลายออก (วิราคะ)
 เหมือนกับเชือกที่ถูกมัดไว้แน่นถูกแก้ออก หรือเหมือนสีน้ำย้อม
 ผ้าที่ติดแน่น เอาเข้าน้ำยาบางอย่างให้สีมันหลุดออก. ความยึด
 ถือที่คลายออก จางออกจากโลกหรือจากสิ่งทั้งปวงที่เคยยึดถือนี้
 ท่านเรียกว่า “วิราคะ”. ระยะนี้ถือว่าสำคัญที่สุด แม้จะไม่ใช่
 ระยะสุดท้าย แต่ก็เป็ระยะที่สำคัญที่สุดของการหลุดพ้น. เพราะ
 ว่าเมื่อมีการคลายออกจางออกดังนี้แล้ว ไม่ต้องสงสัยเลย สิ่งที่เรา
 ว่าเป็นความหลุดออกจากทุกข์ (วิมุตติ) จะต้องมิโดยแน่นอน. 231

เมื่อหลุดออกมาได้จากความเป็นทาส ไม่ต้องเป็นทาส
 ของโลกต่อไปอีก ก็จะมีอาการบริสุทธ (วิสุทธ). ในที่นี้
 หมายความว่าไม่เศร้าหมอง ก่อนนี้เศร้าหมองทุกทาง เพราะ
 การเข้าไปจมเป็นทาสของสิ่งทั้งหลาย เป็นการเศร้าหมองที่กาย

วาทะใจ หรือจะมองดูกันในแง่ไหน ๆ ก็เป็นเรื่องเศร้าหมอง
ทั้งนั้น. ต่อเมื่อหลุดพ้นออกมาจากความเป็นทาส ในสอรร้อย ๆ
ของโลกแล้ว จึงจะอยู่ในลักษณะที่บริสุทธิ์ คือไม่เศร้าหมองอีก
ต่อไป.

232

เมื่อมีความบริสุทธิ์แท้จริง อย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดความ
สงบสันติอันแท้จริงสืบไป เป็นความสงบเย็นจากความวุ่นวาย
จากความรบกวนหรือจากการต่อสู้กันรันทรมานต่าง ๆ. เมื่อ
ปราศจากอาการเบียดเบียนวุ่นวายเหล่านั้นแล้ว ท่านสรุปเรียกความ
เป็นอย่างนี้ว่า “สันติ” คือความสงบราบดับเย็นของเรื่องทั้ง
ปวง. มันแทบจะเรียกได้ว่าถึงขั้นสุขหรือขั้นเดียวกับกับนิพพาน.
แท้ที่จริงสันติกับนิพพานนั้น เกือบจะไม่ต้องแยกกัน ที่แยกกัน
ก็เพื่อให้เห็นว่าเมื่อสงบแล้ว ก็นิพพาน.

233

นิพพาน แปลว่าไม่มีเครื่องทิ่มแทง อีกอย่างหนึ่งแปล
ว่า ความดับสนิทไม่มีเหลือ ฉะนั้น คำว่านิพพานจึงมีความหมาย
ใหญ่ ๆ เป็นสองประการ คือ ดับไม่มีเชื้อสำหรับจะเกิดมาเป็น
ความทุกข์อีกต่อไปอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือปราศจาก
ความทิ่มแทง ความเผาลน ปราศจากความผูกพัน ร้อยรัดต่าง ๆ
ทุกอย่างทุกประการ. รวมความแล้วก็แสดงถึงภาวะที่ปราศจาก

ความทุกข์โดยสิ้นเชิง. นิพพานยังมีความหมายที่มุ่งใช้ต่าง ๆ กันอีกหลายอย่าง เช่นหมายถึงการดับของความทุกข์ก็มี หมายถึงการดับของกิเลสอย่างหมดสิ้นก็มี หมายถึงธรรมะหรือเครื่องมือหรือเขตแดน หรือสภาพอันใดอันหนึ่งที่ทุกข์ทั้งปวง กิเลสทั้งปวงสังขารทั้งปวง ดับไปหมดสิ้น. 234

แม้จะมีคำว่า “นิพพาน” ใช้กันอยู่ในลัทธิศาสนาหลาย ๆ ลัทธิก็ตาม แต่ความหมายไม่เหมือนกันเลย เช่นลัทธิหนึ่งก็ถือเอาความสงบเย็น เพราะการที่ได้มานได้สมบัติว่าเป็นนิพพาน ; บางลัทธิถือความมัวเมาอยู่ในกามารมณ์กันอย่าเปรียบหรือว่าเป็นนิพพาน. พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธนิพพานในความหมายเช่นนั้น. ทรงระบุความหมายของพระนิพพานเพียงในลักษณะที่เป็นภาวะอันปราศจากความทึบมัว ร้อยรัดผูกพันของกิเลสและความทุกข์ เพราะการได้เห็นสภาวะโลก เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง จนหยุดความอยากความยึดในสิ่งต่าง ๆ เสียได้ ดังนี้. 235

เพราะฉะนั้น เราจึงควรเห็นคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของการเห็นสิ่งทั้งหลายให้ถูกต้องตามความเป็นจริงและการพยายามทำให้เกิดมีขึ้นไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวคือทางที่จะเป็นไปเองตาม

ธรรมชาติ โดยการประคับประคองให้ตี ทำจิตใจให้มีปีติ
 ปราโมทย์ มีการเป็นอยู่ที่บริสุทธิ์ทุกลมหายใจทั้งกลางวันและ
 กลางคืนอยู่เสมอ จนกระทั่งเกิดคุณธรรมต่างๆ ตามลำดับที่กล่าว
 แล้ววิธีหนึ่ง. ส่วนอีกวิธีหนึ่งนั้นเป็นการเร่งรัดด้วยอำนาจจิต
 บังคับ คือไปศึกษาและปฏิบัติตามหลักวิชาของการทำสมาธิ
 หรือการเจริญวิปัสสนาโดยเฉพาะ. สำหรับผู้ที่อุปนิสัยเหมาะสม
 ก็อาจก้าวหน้าไปได้เร็วในเมื่อทำถูกวิธีและถูกต้องกับสิ่งแวดล้อม. 236

แต่วิปัสสนาตามธรรมชาตินั้นเราทำได้ทุกโอกาสทุกขณะ
 เพียงระวังให้การเป็นอยู่ประจำวันของเราบริสุทธิ์ผุดผ่องจนเกิด
 ความอึ้งใจในทางธรรมะ ความว่างบจิต ความสงบ มีความรู้ที่
 เป็นจริงต่อสิ่งทั้งหลาย ความเบื่อหน่าย ความคลายออก ความ
 หลุดออก ความบริสุทธิ์ไม่เศร้าหมอง ความสงบเย็น ถึงภาวะ
 ที่ปราศจากความทุกข์ อย่างขมิลงน้อยๆ เรื่อยๆ ไป ตาม
 ธรรมชาติทุกวันทุกเดือนทุกปี ก็จะใกล้ชิดนิพพานอย่างแท้จริง
 ได้มากขึ้น ๆ. 237

สรุปความว่า สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ ที่ทำ
 ให้นุคคลบรรลุธรรมรคผลนั้น ต้องอาศัยการพิจารณาความจริงใน
 ข้อที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น” อยู่เป็นประจำทุกวัน. ผู้

หวังจะได้ผลอันนี้จะต้องพยายามทำตนให้เป็นคนสะอาด มีอะไร
 เป็นที่พอใจในตัวเองจนยกมือไหว้ตนเองได้ มีปิติปราโมทย์ตามทาง
 ธรรมอยู่เสมอ ไม่ว่าในเวลาปฏิบัติหน้าที่หรือเวลาพักผ่อน. ปิติ
 ปราโมทย์นั่นเองทำให้เกิดความแจ่มใสสดชื่น มีใจสงบราบ
 เป็นเหตุให้จิตมีสมรรถภาพ ในการกสิณตามธรรมชาติอยู่อย่าง
 อัทธโนติ เกิดความเห็นจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็นอยู่
 เสมอ. ขณะใดเป็นไปอย่างแรงกล้า จิตก็น่ายคลายความอยาก
 จากสิ่งที่เคยยึดถือหลุดออกมาได้จากสิ่งที่เคยยึดถือว่าตัวตน หรือ
 ของตน ไม่มีความหลงอยากในสิ่งใดด้วยกิเลสตัณหาอีกต่อไป
 ความทุกข์ซึ่งไม่มีที่ท้ออาศัยก็สิ้นสุดลง ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงที่
 สุดแห่งการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์แล้ว นับว่าเป็น ของขวัญ
 ที่ธรรมชาติได้มีไว้ให้ สำหรับคนทุกคนโดยแท้จริง. 238

แนวการทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

[แผนภูมิประกอบคำบรรยายครั้งที่ ๘]

๑. สิลวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งศีล.

๒. จิตวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งจิต.

[๑] ๓. ทิฏฐิวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความเห็น.

[๒] ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย.

[๓] ๕. มัคคามัคคญาณทัตตสนวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นที่ว่าเป็นทางหรือไม่ใช่ทาง.

[๔] ๖. ปฏิปทาญาณทัตตสนวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นในทางปฏิบัติ:-

๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ : เห็นความเกิดและความดับสลาย.

๒. ภังگانุปัสสนาญาณ : เห็นความดับสลายโดยส่วนเดียว.

๓. ภยคุปป์ฐานญาณ : เห็นภาวะทั้งหลายเต็มไปด้วยความน่ากลัว.

๔. อาทินานุบัตสนาญาณ : เห็นความเต็มไปด้วย
โทษทุกข์ภัย.

๕. นิพพิทานุบัตสนาญาณ : เห็นความน่าเบื่อหน่ายในสิ่ง
ทั้งหลายทั้งปวง.

๖. มุญจิตุกัมมตาญาณ : ความรู้ซึ่งทำให้เกิดความ
ใคร่อย่างแรงกล้าที่จะพ้นทุกข์.

๗. ปฏิสังขานุบัตสนาญาณ : ความรู้หาทางพ้นทุกข์นั้น ๆ.

๘. สังขารเปกขาญาณ : ความรู้เป็นเครื่องปล่อยวางเฉย.

๙. ตัจจานุโลมิกญาณ : ความรู้ควรแก่การรู้ริยสัจจ์.

[๕] ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความรู้ความ
เห็นที่ถูกต้อง.

ก. อริยมรรค.

ข. อริยผล.

การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

คราวนี้ จะอธิบายถึงวิธีทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นตามหลักวิชา. ไม่อยู่ในรูปของพุทธภาษิต เพราะเป็นสิ่งที่อาจารย์ยุคหลัง ๆ จัดขึ้น. เป็นวิธีเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติที่มีอุปนิสัยอ่อน ยังมองไม่เห็นทุกข์ภัยตามธรรมชาติด้วยตาตัวเอง. อย่างไรก็ตาม นี่ก็ได้หมายความว่า เรื่องที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ชนิดนี้ จะพิเศษไปกว่าที่จะเป็นไปตามวิธีธรรมชาติ เพราะเหตุว่าเมื่อตรวจดูพระไตรปิฎกโดยตรง จะเห็นว่ามிகล่าวแต่วิธีเป็นไปตามธรรมชาติทั้งนั้น.

239

แต่บางคนเห็นกันไปว่านั่นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้เฉพาะบุคคลที่มีบุญบารมี หรืออุปนิสัยได้สะสมมาไว้นานมากเพียงพอที่จะรู้สิ่งเหล่านั้นได้เหมือนกับทำเล่น ๆ. สำหรับผู้ที่ไม่มีบารมี ไม่มีอุปนิสัยจะอย่างไร ? ท่านเลขวางวิธีระเบียบปฏิบัติเร่งรัดไป

ตั้งแต่ต้นทีเดียว

ต้องให้ทำไปตามระเบียบตามลำดับอย่าง

รัดกุม.

240

ระเบียบปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดความเห็นแจ้งนี้ เพิ่งเรียกกันในยุคอรรถกถาโดยชื่อใหม่ว่า “วิปัสสนาธุระ” ให้เป็นคู่กันกับ “คันถธุระ” ซึ่งเป็นเรื่องการเรียนรู้ตำราโดยตรง. วิปัสสนาธุระ เป็นการเรียนจากภายใน คืออบรมจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับตำรา. คำว่า “คันถธุระ” และ “วิปัสสนาธุระ” สองคำนี้ไม่ได้มีมาในบาลีพระไตรปิฎก จะมีปรากฏก็แต่ในหนังสือชั้นหลังๆ เช่น อรรถกถาธรรมบท เป็นต้น. แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามเราก็อาจใช้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้ว่า วิปัสสนาธุระนั้นเป็นการทำงานของพุทธบริษัทผู้ที่ตั้งอกตั้งใจจะทำความดับทุกข์ ด้วยการทำความเพียรในทางเพ่งพิจารณาโดยตรง.

241

คำว่า “วิปัสสนา” นี้ มีทางพื้นเพอันอยู่บางสิ่งบางอย่าง คือในบางกรณีเกิดไปแยกทำทางจิต เป็นสองประเภทโดยเด็ดขาด คือทำให้เกิดสมาธิประเภทหนึ่ง ทำให้เกิดปัญญาอีกประเภทหนึ่ง แล้วเรียกการทำสมาธินั้นว่าสมถภาวนา และเรียกการทำปัญญาว่าวิปัสสนาภาวนา เลยทำให้วิปัสสนามีความหมายแคบเข้ามาเหลือแต่เพียงเรื่องของปัญญา.

242

แต่โดยที่แท้แล้วคำว่าวิปัสสนา ระบุต้องกินความรวม
หมดทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ก็หมายถึงทั้งสมาธิและ
ปัญญาตนเอง. และยิ่งไปกว่านั้นยังรวมเอาศีลซึ่งยังไม่ใช้ตัว
ภาวนาอะไรเลยเข้าไปอีกด้วย ในฐานะเป็นบริวารหรือเป็น
รากฐานของสมาธิ. เพื่อให้เข้าใจการปฏิบัติวิปัสสนาได้เป็น
อย่างดี อาจารย์แก้ถากก่อนนิยมทั้งหัวข้อไว้เป็นข้อ ๆ มาทีเดียว.
หัวข้อแรกที่สุดก็ว่าอะไรเป็นฐานที่ทั้งที่อาศัยของวิปัสสนา? อะไร
เป็นลักษณะเครื่องสังเกตว่าเป็นตัววิปัสสนา? อะไรเป็นกิจที่เรียก
ว่าวิปัสสนา? และอะไรจะเป็นผลสุดท้ายของวิปัสสนา? 243

เมื่อตั้งปัญหาว่าอะไรเป็น ^{๔๕๔}ที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา ก็
ตอบว่าศีลกับสมาธิเป็น ^{๔๕๕}ที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา เพราะวิปัสสนา
หมายถึงการรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีจิต
ใจปิติปราโมทย์ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ. ^{๔๕๖}ข้อนี้ศีล
ช่วยได้ถึงที่สุด : เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ก็มีปิติปราโมทย์ ฉะนั้นจึง
ต้องมีศีลเสียก่อน. คำกล่าวนี้มีหลักที่อ้างอิงในพระบาลีโดยตรง,
เช่นในบาลีมัชฌิมนิกาย ก็ได้มีการกล่าวถึงความบริสุทธิ์สะอาด
ของการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปตามลำดับ จนครบ ๗ อย่าง ถึงที่สุด
คือการบรรลุมรรคผล. 244

ในขั้นแห่งความบริสุทธิ์ ๗ อย่างนั้นท่านก็ยกเอาศีลเป็นข้อแรกเรียกว่า **ศีลวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความประพฤติ. ศีลวิสุทธิก็ก่่งให้เกิด **จิตตวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งจิต; ความหมดจดแห่งจิต ก็ก่่งให้เกิด **ทัญญูวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความเห็น; ความหมดจดแห่งทัญญู ก็ก่่งให้เกิด **กัมมวิเคราะหวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความรู้ที่จะข้ามความสงสัยเสียได้. ต่อไปความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย ก็ก่่งให้เกิด **มัลลคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความเห็นแจ้งว่าอะไรเป็นหนทางอะไรไม่ใช่หนทาง; ความหมดจดในความรู้ว่าอะไรเป็นทาง อะไรไม่ใช่ทาง นี้ก่่งให้เกิด **ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นในทัวการปฏิบัติ นั้น ๆ. ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธินี้ก่่งให้เกิด **ญาณทัสสนวิสุทธิ** อันเป็นขั้นสุดท้าย คืออริยมรรคซึ่งเป็นคู่กับอริยผล. ผลเป็นสิ่งที่เกิดจากมรรคเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้เพียงแค่อริยมรรคในฐานะเป็นขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติ. 245

ศีล หมายถึงประพฤติปราศจากโทษทางกายและวาจา. ถ้ายังมีความไม่ปกติทางกายทางวาจาอยู่แล้ว ยังเรียกว่าไม่มีศีลที่ถูกต้องสมบูรณ์ตามความหมายของศีล. เมื่อมีความปกติคือ

ความสงบทางกาย วาจา ก็ย่อมจะเกิดความสงบในทางจิตใจเหมาะที่จะปฏิบัติงานทางก้นจิตต่อไป คือ ทิฐิวินิสฺสวาทิ กังขาวิตรณ-
วิสฺสวาทิ มักคามักกญาณทัสสนวิสฺสวาทิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสฺสวาทิ.
และญาณทัสสนวิสฺสวาทินั้นเป็นตัววิปัสสนาที่แท้. ศีลวิสฺสวาทิกับ
จิตตวิสฺสวาทิจักเป็นปากทางของวิปัสสนา. 246

ตัววิปัสสนาที่ ๑ ความหมัดจืดของทิฐิหมายถึง
การหมดความเห็นผิดที่คนเห็นกันอยู่มาแต่เดิมหรือตามสิ่ง
แวดล้อม นับตั้งแต่ความเชื่อมโนอะไรเหตุผลในเรื่อง
ของไสยศาสตร์ ขึ้นมาถึงเรื่องความเข้าใจผิดในธรรมชาติ
เช่น เห็นว่าร่างกายและจิตใจเหล่านี้เป็นของเที่ยง เป็นสุข
หรือเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม
เป็นผี เป็นอะไร ๆ ในทางข้างๆ สักคึดลึกลับไป
ทงนั้น ไม่สามารถจะเห็นว่ามันเป็นแต่เพียงธาตุสี่ หรือ
เป็นเพียงนามและรูป กายกับใจ แต่ไปเห็นเป็นตัวเป็น
ตน มีเจตภูตหรือวิญญาณที่เข้าๆ ออกๆ อยู่กับร่างกาย
มองไม่เห็นว่าเป็นขันธ์ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ ไม่เห็นว่าเป็นเพียงการสัมผัสทาง ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้เป็นต้น ความคิดผิดจึงโน้มเอียงไป

ยึดถืออวามขลัง ยึดถือความศักดิ์สิทธิ์จนทำให้เกิดความ
หวาดกลัว เลยต้องทำพิธีตองต่าง ๆ เพื่อจะแก้ความ
หวาดกลัว ในที่สุดก็ติดมันแน่นแฟ้นอยู่ในพิธีตองต่าง ๆ
ตามความเชื่อความเห็นอันผิดเหล่านั้น. นี่เรียกว่าความ
เห็นยังไม่สะอาดหมดจด จะต้องเริ่มละความเห็นเหลว
ไหลอย่างผิด ๆ ในชั้นหยาบ ๆ ทำนองนั้นให้หมดเสียก่อน
จึงจะเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๑ ที่เรียกว่าทัญญูวิสุทธิ. 247

ตัววิปัสสนาที่ ๒ กังขาวิตรณวิสุทธิ ก็คือการพิจารณา
ลงไปถึงเหตุทั้งเจม. ทัญญูวิสุทธิทำให้เห็นคน ๆ หนึ่งเป็นเพียง
กายกับใจ กังขาวิตรณวิสุทธินี้ มีหน้าที่จะแยกดูว่ากายกับใจแต่
ละอย่าง ๆ นี้ มีเหตุมีมูลสร้างสรรค์ร่วมกันมาอย่างไร ฉะนั้น จึง
มองเห็นลึกลงไปอีกว่า ความรู้ ความอยาก ความยึดติด กรรม
อาหาร ฯลฯ มันสร้างสรรค์ปรุงแต่งกันมาอย่างละเอียดประณีตจน
กระทั่งเกิดสิ่งที่เราเรียกว่า กายกับใจ; กังขาวิตรณวิสุทธิกล่าว
คือความหมกจดแห่งความรู้ที่จะให้ข้ามสงสัยเสียได้. จึงหมาย
ถึงการเห็นแจ้งในพวกเหตุพวกปัจจัยของสิ่งทั้งปวงนั่นเอง. 248

ในระเบียบของวิปัสสนานั้น ท่านจำแนกความสงสัย
เหล่านั้นออกไปราว ๒๙-๓๐ อย่าง แต่สรุปแล้วก็คือเป็นความ

สงสัยเกี่ยวกับตัวเรามีอยู่หรือไม่? ตัวเรามีแล้วหรือไม่? ตัวเราจะมีต่อไปหรือไม่? ในลักษณะอย่างไร? เป็นต้น. การจะข้ามความสงสัยเสีย ได้ก็ต้องอาศัยเหตุที่ได้ทราบว่ามัน ไม่มีตัวเรามีแต่ธาตุขันธ์อายตนะ พร้อมทั้งเหตุปัจจัยต่างๆ เช่นอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร ฯลฯ ซึ่งปรุงแต่งสิ่งเหล่านี้โดยมันไม่มีตัวเราจริงๆ แล้วเริ่มเลิกความเข้าใจเหล่านี้ว่าเรามีอยู่ เรามีมาแล้ว เราจะมีต่อไปนั้นเสีย.

249

เมื่อความสงสัยชนิดนี้ระงับไปสิ้นเชิงแล้วก็เรียกว่าเป็นตัววิปัสสนาที่ ๒ แต่มิได้หมายความว่า เป็นการดอนอุปาทานว่ามีตัวเราโดยสิ้นเชิง เพราะส่วนที่ละเอียดยังมีอยู่อีก ความสงสัยเหล่านี้ได้ระงับไป เพราะเรามีความรู้เรื่องการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยต่างๆ จนเพิกถอนความเชื่อว่ามี "ตัวเรา" ขึ้นหายพานี้เสียได้.

250

ตัววิปัสสนาที่ ๓. เมื่อข้ามความสงสัยเช่นนี้ได้แล้ว ก็สามารถทำให้เกิดมกคัมภักคญาณทัตสนวิสุทธิ คือความรู้อันสะอาดหมดจด เห็นว่าอะไรเป็นทางที่จะก้าวต่อไปอย่างถูกต้อง และอะไรไม่เป็นทางที่จะก้าวต่อไปได้. อุปสรรคที่ทำให้ก้าวไปไม่ได้อันนี้ก็มิได้อยู่มากมายอย่างที่มักเกิดในขณะทำวิปัสสนาก็คือ

ในตอนที่ยึดเป็นสมาธินั้น มักจะเกิดสิ่งต่างๆ ชนิดแปลก
ประหลาดและจับอกจับใจแก่ผู้ทำมากเหลือเกิน เช่น เห็นแสง
สว่างรุ่งเรืองน่าอัศจรรย์ปรากฏอยู่ที่ตาในโดยไม่ต้องลืมตา. ถ้า
ยังไปโน้มน้ำจิตเพื่อให้เห็นนั่นเห็นนี่เข้าด้วยก็ยิ่งไปกันใหญ่. 251

ถ้าใครเข้าใจผิดว่า “นี่แล้วเป็นผลของวิปัสสนา” หรือ
ยินดีว่า “นี่เป็นของวิเศษพอแล้วสำหรับเรา” ตั้ง^๕นั้นก็ตาม มัน
ย่อมก่อกันหนทางความเห็นแจ้งในมรรคผล ท่านจึงถือว่าเป็น
เรื่องผิดทาง. ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งเช่นเกิดปีติอึดอัดใจ
ขึ้นมาท่วมท้นจิตใจเสียเรื่อยตลอดเวลา จนไม่อาจพิจารณาอะไร
ได้อีกต่อไป หรือเกิดเข้าใจว่านี่แล้วเป็นนิพพานในปัจจุบันทันตา
เห็น ตั้ง^๕นั้นเป็นต้น ก็ติดตันไม่ก้าวไปได้ นี่ก็เป็นอุปสรรคของ
วิปัสสนา. ท่านยังกล่าวว่า แม้ความเห็นแจ้งในรูปในนาม บาง
ขณะบางครู่ได้ทำความพอใจให้หลงคิดไปว่า ^๕ตนเป็นผู้รู้เห็น
ธรรมอย่างวิเศษ แล้วพะงันตัวพั่งชานอยู่ด้วยความเห็นผิดต่างๆ
ในเรื่องเหล่านั้น นี่ก็นับว่าเป็นอุปสรรคของวิปัสสนา. 252

ในบางกรณีผู้ทำสมาธิใช้อำนาจจิตตนเอง บังคับ
ให้ร่างกายรับ^๕จน^๕แข็งทื่อ ไม่^๕มีสติที่จะพิจารณาธรรมะ
หรือจะ^๕น้อม^๕ไป^๕เพื่อความ^๕เพียรอัน^๕สูง^๕ขึ้น ^๕นั่น^๕ก็^๕นับ^๕ว่า^๕เป็น

อุปสรรคอย่างยิ่งในทางที่จะก้าวหน้าต่อไป. แล้วคนก็
 ขอบนิยมนิยมนว่าเป็นคุณวิเศษเป็นมรรคผล. ผู้ที่พอใจ
 หลงไหลแต่ในทางสมาบัตินั่งตัวแข็งทื่อไม่รู้สึกตัว จึงไม่
 อาจก้าวไป ในทางปัญญาได้เลย เป็นที่น่าสงสาร
 อย่างยิ่ง.

253

ยังมีอีกซึ่งอาจเกิดขึ้นได้มากที่สุด เช่นเกิดความรู้สึกรู้สึก
 เป็นสุขใจชนิดที่ไม่เคยพบมาแต่ก่อนเลย เกิดแล้วก็ประหลาดใจ
 เหลือที่จะอธิบายได้ ทำคน ๆ นั้นให้เกิดความพอใจเหลือที่จะ
 ประมาณ. เพราะว่าในขณะนั้นใจกับกายเป็นสุขแสนที่จะสุข บัญหา
 ต่าง ๆ หมดยกเลิกไปจากใจ : ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยรักก็ไม่รัก
 ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยเกลียดก็ไม่เกลียด ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยกลัว
 เคยหวาดเสียวเคยวิตกกังวล ห่วงใยต่าง ๆ ก็ไม่เกิดความรู้สึกรู้
 หองนั้นอีก; เขาจึงหลงเข้าใจผิดไปว่าบัดนี้ตนเป็นผู้หลุด
 พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวงเพราะจิตใจของเขาไม่ถูกรบกวนหรือ
 อាកารรากับบุคคลผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสจริง ๆ. ตลอด
 เวลาที่เขาเป็นอย่างนั้นอยู่ ถ้าเขาเกิดความพอใจในความเป็นอยู่
 เพียงแค่นั้นแล้ว ก็เป็นการตัดหนทางการก้าวหน้าของวิปัสสนา
 และไม่ทำให้อាកารเช่นนั้นก็ค่อย ๆ เสื่อมหายไป สิ่งที่เคยกลัว

ก็จะกลับกลายอย่างเดิม สิ่งที่คุณเคยรักก็จะรักอย่างเดิม อะไร ๆ
ก็จะกลับสู่สภาพเดิม หรืออาจมากกว่าเดิม ๆ. 254

อีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ. ความเชื่อที่ไม่
เคยแน่นแฟ้นมาแต่ก่อนก็ปรากฏว่าแน่นแฟ้น เช่นเชื่อในพระ
รัตนตรัยหรือในสิ่งที่ตัวนี้จะเชื่อ. แม้ที่สุดเช่นความพอใจใน
ธรรมะก็มีอาการรุนแรง. ลักษณะของความเฉยต่อสิ่งทั้งปวง
ก็มีอาการชัดแจ้ง ล้วนแต่เป็นอาการจริงจิตให้หลงผิด คิดว่าตน
ได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว. 255

เป็นการยากมากที่คนแรกพบแรกถึงสิ่งเหล่านั้น จะเข้าใจ
ใจได้ว่ามันเป็นอุปสรรคและเป็นเครื่องกีดขวางทางวิปัสสนา; มี
แต่จะกลับเห็นไปเสียว่าเป็นยอดสุดของวิปัสสนาทีเดียว. ต่อ
เมื่อใดเกิดความรู้แจ้งจริงๆว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่กีดขวางทาง
วิปัสสนาขั้นที่จะทำการตัดกิเลสละเอียดยุติได้ เมื่อนั้นจึงจะถือได้
ว่าเป็นตัววิปัสสนาที่ ๓ คือความบริสุทธิ์หมดจดของความรู้ความ
เห็นที่ว่าอะไรเป็นทางถูกอะไรเป็นทางผิด. เขาจะต้องศึกษา
อบรมดำรงตัวให้เดินไปในทางที่ถูกไว้เรื่อยๆ ไป จนเกิดความรู้
แจ้งชัดในหนทางของการวิปัสสนาที่ถูกที่แท้ โดยประการ
ทั้งปวง. 256

ตัววิปัสสนาที่ ๔ เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องทางผิดทาง ถูกโดยสมบูรณ์เช่นนั้นแล้ว ความรู้ในอันคับต่อไปก็ต้องดำเนิน ถูกทางเป็นธรรมดาและจะก้าวหน้าไปตามลำดับ นับตั้งแต่เห็น ความจริงในสังขารทั้งปวงชัดแจ้งถึงที่สุด จนกระทั่งวางใจเฉยใน สิ่งทั้งปวง มีจิตพร้อมที่จะบรรลุถึงการรู้อยุติสัจที่เป็นคุณชั้น วิเศษสืบไป เรียกว่า ปฏิภาณญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งแปลว่า ความ หมกจกแห่งความรู้ความเห็นในแนวทางแห่งการปฏิบัติ นับเป็น วิปัสสนาตัวที่ ๔ หรือนับเป็นวิสุทธิอันดับที่ ๕. 257

เนื่องจากไม่มีคำอธิบายอันละเอียดของญาณนี้ในพระ ไตรปิฎกโดยตรง อาจารย์ในชั้นหลังๆ จึงจำแนกลำดับความรู้ใน แนวทางแห่งการปฏิบัติเป็น ๔ ลำดับด้วยกัน และเรียกว่า วิปัสสนา ญาณ ๔ คือ :- 258

๑. เมื่อวิปัสสนาคำเนินไปถูกทาง และการพิจารณา ความ เกิด แก่ เจ็บ ตายของสังขารถึงที่สุดแล้ว ก็พึงพิจารณา แนวแน่แท้ในภาวะความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไปของ สังขารเหล่านั้นจนแจ่มแจ้งที่สุด ก็มองเห็นภาวะทั้งหลายเต็มไปด้วย การเกิดและดับเหมือนท้องทะเลระยิบระยับ เต็มไปด้วยการ เกิดและการดับของฟองน้ำที่เกิดจากลูกคลื่น ฉะนั้นโลกก็ฉนั้น

ความรู้ที่ได้ในขณะนี้เรียกว่าอุทฺทหฺพฺพนุสฺสนาญาณ แปลว่า
ความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไป
หรือมักเรียกกันสั้น ๆ ว่าอุทฺทหฺพฺพญาณ. การเห็นเหล่านี้เกิด

จากการเพ่งพิจารณาให้ชัดและให้นานพอ จนกว่าความรู้นี้จะ
แน่นแฟ้นเหมือนกับย้อมติดอยู่ในใจ เพื่อให้มีกำลังแรงมากพอ
ที่จะเบือนหน้าถ่ายถอนความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ เสียได้. นี่เป็น
วิปัสสนาญาณอันที่ ๑. 259

๒. การเพ่งพิจารณาความเกิดขึ้น และความเสื่อม
สลายไปถึงสองประการในคราวเดียวกันนั้น ยังหยابอยู่ ยังพบว่า
กว่าที่จะเพ่งเพียงอย่างเดียว ในขั้นนี้ท่านจึงให้ทิ้งเสียอย่างหนึ่ง
คือไม่เพ่งดูฝ่ายเกิด เพ่งดูแต่ฝ่ายความดับ เพื่อให้เห็นความสลาย
หรือความดับลึกซึ้งรุนแรงถึงที่สุด จนกระทั่งรู้สึกได้ว่าในโลกทั้ง
ปวงไม่มีอะไรนอกจากความพังทลายหรือความแตกดับทั่วไปหมด
เหมือนกับท่าฝนตกลงมาทั่วไปทุกหนทุกแห่ง. จิตที่อยู่ใน

ความรู้สึกเช่นนั้น เรียกว่าประกอบอยู่ด้วย ภังคานุสฺสนาญาณ
แปลว่าความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความพังทลายหรือความดับ.
เรียกสั้น ๆ ว่าภังคญาณ. นี่เป็นวิปัสสนาญาณอันที่ ๒. 260

๓. เมื่อความเห็นแจ้งในความแตกเสื่อมสลาย มีมาก
เพียงพอแล้ว ก็จะทำให้เกิดความรู้แจ้งต่อไปเป็นลำดับที่ ๓ ว่า

ภาวะคือความมีความเป็นทั้งหลายนี้ เป็นสิ่งที่น่ากลัว. ความ
 น่ากลัวปรากฏเต็มไปในภาวะทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นกามภพ รูปภพ
 หรืออรุภพก็ตาม. ภพทั้งปวงเต็มไปด้วยภาวะที่น่ากลัว เพราะ
 มีความแตกทำลายของสังขารทั้งปวงอยู่ทุกขณะจิต จึงเกิดเป็น
 ความหวาดกลัวสะกึ่งถึงที่สุดจริง ๆ ขึ้นในใจของผู้เห็นแจ้ง. และ
 ความกลัวอันถูกต้องนั้นจะประจำอยู่ในใจ เป็นความเห็นแจ้งชนิด
 หนึ่ง ว่ามีแต่ความน่ากลัวเปรียบประดุจยาพิษ อาวุธ หรือโจร
 อันโหดร้ายเท่านั้น ที่บรรจุอยู่ในภพทั้ง ๓ เต็มไปหมดไม่มีอะไร
 นอกไปจากนั้น. ความรู้สึกเช่นนั้นท่านเรียกว่า ภัยคุปป์ภฐานญาณ
 แปลว่าความรู้แจ้ง เห็นภาวะทั้งหลายว่าเต็มไปด้วยความน่ากลัว.
 เรียกสั้น ๆ ว่า ภัยญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๓. 261

๔. เมื่อรู้สึกว่าได้เต็มไปด้วยความน่ากลัวในภาวะทั้งปวง
 มากพอ ต่อไปก็จะเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาว่าสภาพของสิ่งทั้งปวง
 ประกอบอยู่ด้วยโทษอันร้ายกาจโดยส่วนเดียว ไม่มีความปลอดภัย
 ในการที่จะไปหลงเกี่ยวข้องกับสิ่งของเหล่านั้น. เปรียบเหมือน
 บ้าที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่เป็นที่น่าอภิรมย์แก่ผู้ต้องการความ
 เพลิดเพลินจากบ้า ฉันทก็ฉันทนั้น. ความรู้สึกเห็นสภาพทั้งปวง
 เต็มไปด้วยโทษต่างๆ เช่นนี้ เรียกว่าอาทินวามุขัสสนาญาณ

แปลว่า ความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นโทษของสังขารทั้งปวง. เรียกสั้น ๆ ว่าอาทีนญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๕. 262

๕. เมื่อพิจารณามองเห็นว่า สิ่งทั้งหลายย่อมเต็มไปด้วยโทษทุก ๆ กระเบียดนิ้วเช่นนั้นแล้ว ก็เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในภาวะทั้งปวง เห็นเป็นเหมือนกับบ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้เหลือแต่คุ่นดำ; ความเป็นรูปโครงของบ้านเรือนถูกไฟไหม้ ไม่น่าเสนาหาแต่ประการใด. ความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการที่ต้องระคนอยู่กับสิ่งปรุงแต่งทั้งปวงนี้ เรียกว่า **นิพพิทานุปลัสสนาญาณ** แปลว่า ความรู้ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย. เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพิทาญาณ. นับเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๕. 263

๖. เมื่อเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายที่แท้จริงเช่นนั้น ก็เกิดความรู้สึกที่อยากจะพ้นจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นจริง ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับความรู้สึกอยากพ้นตามธรรมดาของพวกเรา ซึ่งไม่มีกำลังของสมาธิ หรือกำลังของความเห็นแจ้งช่วยอยู่ มันจึงไม่อยากจะพ้นจริงเหมือนอย่างความเห็นที่เกิดตามลำดับแห่งวิปัสสนาญาณ. เพราะความเบื่อหน่ายก็เกิดขึ้นโดยอำนาจวิปัสสนาญาณนั้น จิตใจมันเต็มไปด้วยทั้งหมด : รู้สึกกลัวเท่าไรก็รู้สึกอยากพ้นเท่านั้น; เพราะฉะนั้นจึงเป็นการอยากพ้นจริง ๆ. ท่านมีอุปมาว่ามีความอยากพ้น

มากขนาดเท่า ๆ กับความอยากพ้นของสัตว์ เช่นเขียดซึ่งกำลังคัน
อยู่ในปากของงู มันอยากพ้นเท่าไรก็ลองกัดงูเอาเถิด. เกียวนั่นคน
ที่มีนิพพิทาญาณแล้วก็อยากพ้นจากภาวะทั้งปวงมากเท่านั้น. หรือ
เปรียบอย่างเนื้อหรือนกที่ติดบ่วงคันเร่า ๆ อยู่ มันอยากพ้นจาก
บ่วงนั้นเท่าไร เขาก็อยากพ้นจากสังสารทุกข์มากเท่านั้น. ความ
รู้สึกอยากจะพ้นจริง ๆ ทำนองนี้ เรียกว่า **มูญจิตุกัมมยาญาณ** ซึ่ง
แปลว่า ความรู้เป็นเหตุให้เกิดความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์. นับ
เป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๖. 264

๗. ที่นี้ เมื่อความอยากพ้นอย่างรุนแรงมีมากพอ จึง
เกิดความรู้สึกตื่นหาหนทางอย่างรุนแรงเช่นกัน ท่านเรียกชื่อของ
ความรู้สึกนี้เป็นภาษาบาลีว่า **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** แปลว่า
ความรู้เพื่อกำหนดพิจารณาหาทางหลุดรอด. กล่าวง่าย ๆ ก็คือ
การมองสอคล้องไปเรื่อย ๆ ว่า เมื่อภาวะทั้งหลายเป็นไปอย่างนี้
ทั้งเราก็คงอยากพ้นมัน พิจารณาไปก็มองเห็นอุปาทาน มอง
เห็นกิเลสซึ่งเป็นเหตุผูกพันจิตให้ติดอยู่กับภาวะนั้น ๆ ว่ามันมี
อยู่อย่างเหนียวแน่น จึงหาหนทางต่อไปในอันที่จะทำให้กิเลสนั้น
อ่อนกำลังลงเสียก่อน. เมื่อเห็นความอ่อนกำลังของกิเลสนั้น
แล้วจึงทำลายมันเสีย. 265

ท่านเปรียบอุปมาการทำกิเลสให้อ่อนกำลังนี้ไว้ว่าเหมือนกับคนคนหนึ่งไปสู้มหาปลา; ได้รู้คิดว่าปลาก็เอามาถือไว้; ใครบอกว่าสู้ก็ไม่เชื่อ จนกระทั่งได้อาจารย์ซึ่งมีสติปัญญาเมตตากรุณา มาก มาพราซ์แจจนรู้ว่ามันเป็นงูไม่ใช่ปลา จึงเกิดกลัวขึ้นมา อยากจะพ้นจากงูด้วยการหาวิธีฆ่ามันเสีย. เขาได้จับคองชูขึ้นเหนือศีรษะ แล้วแกว่งเป็นวงกลมจนกระทั่งงูพลัด และปล่อยให้งูกระเด็นไปตกนอนตาย; ถ้าไม่ตายก็ตามไปฆ่าเสียให้ตาย. อุปมานี้ท่านหมายถึงการเห็นแจ้ง ว่าสิ่งที่ผูกพันคนให้ติดอยู่กับภาวะต่างๆ อย่างน่ากลัวน่าสังเวชที่สุดนั้น คือกิเลส. ถ้าไม่มีอุปายทำให้กิเลสถอยกำลังลงทุก ๆ วันแล้ว การฆ่ากิเลสย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะกิเลสมีกำลังมากเหลือเกิน เหลือกำลังของปัญญาที่ยังน้อยจะไปฆ่ามันได้ จึงต้องบ่มปัญญาให้เกิดมากขึ้น และพร้อมกันนั้นก็ทรมานกิเลสให้มันถอยกำลัง.

266

การพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่นำเอาไม่นำเป็นอยู่เสมอและยังขึ้น ๆ นั้นแหละ เป็นการตัดอาหารของกิเลส ทำกิเลสให้ถอยกำลังอยู่เป็นประจำวันเสมอไป; และเราจะต้องทำให้มากขึ้นให้เยบคายยิ่งขึ้นไปอีก. นี่เป็นช่องทางที่เราจะเอาชนะกิเลสซึ่งใหญ่เท่าภูเขา ด้วยตัวเราเล็กน้อย

เดี๋ยวนี้ได้. ท่านเปรียบว่าเราต้องมีความกล้าให้มากพอ เท่ากับว่า
 ตัวเราเป็นหนูตัวนิดเดียวก็กล้าฆ่าเสือโคร่ง ๒-๓ ตัวเป็นต้น.
 เราต้องมีความตั้งใจจริงสอคล้องหาหนทางตามประสาหนูตัวเล็ก ๆ
 ถ้าสู้ซึ่งหน้าไม่ได้ต้องใช้อุบายด้วยวิธีต่าง ๆ ทำให้มันอ่อนกำลังลง
 ทุก ๆ วัน แล้วก็ไม่ลดละติดตามฆ่าอยู่เสมอ. อุบายอย่างนี้ท่าน
 เรียกว่าปฏิสังขานุปัสสนาญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับ
 ที่ ๗.

267

๘. การทำให้กิเลสอ่อนกำลังนั้น เป็นเหตุทำให้เรา
 วางเฉยในสิ่งทั้งปวงได้ยิ่งขึ้นทุกที ฉะนั้น โอกาสต่อไปนี้ จึงเป็น
 ลำดับแห่งสังขารเพกขาญาณ ซึ่งแปลว่า ความรู้อันเป็นเหตุให้
 วางเฉยในสังขารทั้งปวง. ญาณนี้อาศัยการพิจารณาเห็นความ
 ว่างแห่งสังขารทั้งหลาย ว่าว่างจากแก่นสาร ว่างจากความเป็น
 สัตว์เป็นบุคคล ว่างจากสาระคือความเที่ยงแท้ถาวร ว่างจากความ
 สุข เพราะเต็มไปด้วยทุกข์ ว่างจากความงามเพราะครุแล้วล้วนแต่
 น่ารังอา ดังนั้นเป็นต้น. ในที่สุดก็เกิดความวางเฉยในสิ่งทั้งปวง
 ในทุก ๆ ภาวะ; เห็นสิ่งที่เคยรักใคร่หลงใหลเป็นก้อนอิฐก้อน
 หินก้อนดินไป.

268

ท่านเปรียบความชอบนี้ว่า เหมือนกับคนที่เคยรักกันมา
 แต่ก่อน บัดนี้ปรากฏว่าเป็นกบฏก็หมดรัก; เช่นในกรณีนี้เมื่อย

มีขุเลยหมทความรัก. กรันหย่าชาตจากกันแล้ว เขาจะไปทำ
อะไรต่อไปก็ได้ ใจเราเฉยได้. ภาวะต่าง ๆ ที่แต่ก่อนนี้เคยเป็นที่
เอร็ดอ่อยนานาประการของตน เมื่อจิตสูงขึ้นมาถึงญาณอันดับ
ที่ ๘ นี้แล้ว ก็ทราบว่ามันว่างจากสาระใด ๆ จึงวางเฉยเสียได้
ในภาวะทั้งปวง เหมือนบุรุษที่วางเฉยกับภรรยาที่หย่าชาตกันแล้ว
เป็นต้น. สังขารูปกชาญาณนี้ จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๘
เรียกสั้น ๆ ว่า อุเบกขาญาณ.

269

๙. เมื่อวางเฉยในภาวะทั้งปวงได้อย่างนี้ ใจก็พร้อม
แล้วที่จะรู้ริยสัจ ๔ ชนิดที่จะทำให้บรรลุดังทางที่นำไปสู่ความ
เป็นพระอริยเจ้า. จิตที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ท่านเรียกว่า **สัจจานุ-**
โลมิกญาณ แปลว่า ความเห็นที่พร้อมถึงที่สุดแล้ว ที่จะรู้ริย-
สัจจนิดที่เป็นขั้นทำลายกิเลสเครื่องผูกพันคนให้ติดโลก ให้หมด
ไปได้ เป็นพระอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่ง. นับเป็นวิปัสสนาญาณ
อันดับที่ ๙. เรียกสั้น ๆ ว่า อนุลोมนญาณ.

270

วิปัสสนา ๙ ลำดับนับตั้งแต่อุทฺทยัพฺยานุบัสสนาญาณ ไป
จนถึงสัจจานุโลมิกญาณเป็นที่สุดนี้ เมื่อเป็นไปอย่างสมบูรณ์เต็ม
ที่แล้ว เรียกว่า **ปฏิปทาญาณทัตฺตสนวิสุทฺธิ** เป็นวิปัสสนาญาณทั่ว
ที่ ๙ หรือนับเป็นวิสุทฺธิอันดับที่ ๖ กล่าวคือความบริสุทธิ์หมด

จตตะอาคตฺตีแห่งปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือทำให้เห็นทางดำเนินไป
ของการพิจารณา จนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งและตักกิลสได้. 271

คัvvibbsana ที่ ๕ ต่อจากนั้น ก็ถึงวิสุทธิอันกับ ๗ ที่
เรียกว่าญาณทัสสนวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็นที่ถูกต้อง
ซึ่งได้แก่อริยมรรคญาณนั่นเอง. นี่เป็นสุดท้ายของวิปัสสนาหรือ
ผลของวิปัสสนา ได้แก่อริยมรรคญาณทั้ง ๔ นับเป็นวิปัสสนาทั่ว
ที่ ๕. 272

ในลำดับระหว่างสัจจานุโลมิกญาณ กับญาณทัสสน-
วิสุทธินี้มีโคตรภูญาณแทรกอยู่ ในฐานะที่เป็นเครื่องหมายกั้น
ระหว่างคนธรรมดาที่มีกิเลส กับ พระอริยบุคคล. แต่โดยที่
โคตรภูญาณมีขณะแวบเดียวแล้วก็ดับไป จึงควรสงเคราะห์เข้าไป
เสียในฝ่ายปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะยังอยู่ในฐานะที่เป็นฝ่าย
บุญกุศล ซึ่งยังข้องแวะอยู่กับราคะ หรือเรื่องน่ายึดถือ. 273

โดยสรุป เราจะเห็นได้ว่าหลักแห่งการศึกษาวิปัสสนานั้น
มีรากฐานที่ทั้ง คือศีลและสมาธิ. พิจารณาอะไร? ขอตอบว่า
พิจารณาสิ่งทั้งปวง จะเรียกว่าโลกหรือภาวะหรือสังขารหรือ
ขันธหาก็ได้; เพราะว่าในภาวะทั้งหลายก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า
ขันธห้า. พิจารณาให้เห็นอะไร? ตอบว่าให้เห็นความไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีเต็มไปด้วยในภาวะทั้งหลายในโลก เช่น
เห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ๆ จนเห็นว่าเต็มไปด้วยความ
น่ากลัว น่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรที่น่าเอนำเป็น. อาการเหล่านี้
คือลักษณะที่จะต้องปรากฏในวิปัสสนา. 274

อะไรเป็นกิจของวิปัสสนา? กิจโดยตรงของวิปัสสนา
ก็คือการกำจัดความโลภ เพราะวิปัสสนาแปลว่า ความเห็นแจ้ง.
ผลของวิปัสสนาคืออะไร? ผลก็คือเกิดความแจ่มแจ้ง เกิดความ
รู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งทั้งปวง กำจัดกิเลสให้สูญสิ้นไป เป็นความ
สะอาดสว่างสงบ ไม่มีอะไรผูกพันจิตนี้ให้ติดอยู่กับภาวะทั้งหลาย
ในโลก จึงเกิดลักษณะที่เรียกว่า หลุดพ้นออกจากโลก อันเป็น
ที่อยู่ของหมู่คนผู้ติดคาม. จิตไม่มีความทุกข์เพราะไม่มีกัณห
หรือความอยากแต่ประการใดอีกต่อไป. ท่านเรียกอาการเช่นนี้
ว่าถึงที่สุดแห่งความทุกข์ทั้งปวง เป็นการบรรลุมรรคผลนิพพาน
ถึงที่สุดแห่งกิจที่จะต้องกระทำในพระพุทธศาสนา ได้ด้วยการ
กระทำอย่างนี้. 275

ทั้งนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า แนวแห่งปัญญาของเราจะ
เดินไปอย่างนี้ คือมีลำดับแห่งความบริสุทธิ์สะอาด ๗ ลำดับ ซึ่ง
จะต้องสัมพันธ์กันอย่างนี้; และลักษณะการดำเนินของปัญญาที่

จะเจาะแทงโลกทั้งหลายอีก ๔ ลำดับ ; รวมเรียกว่าเรื่องวิบัติสนา.
ท่านจัดไว้ในลักษณะเป็นระเบียบหรือหลักวิชาการ 276

ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ นั้น อาจหาอ่านได้จาก
หนังสือจากครูบาอาจารย์สืบไป. แต่โดยแนวใหญ่ๆ แล้ว ขอให้
เข้าใจไว้อย่างนี้สำหรับป้องกันมิให้เกิดความเข้าใจผิด ใน
การปฏิบัติธรรมอันเป็นขณยอดสูงสุด ของพุทธศาสนา.
ปรากฏว่าในขณะนั้นยังมีคนทั้งหลายผิดอยู่เป็นจำนวนมาก ที่
ได้เข้าไปยึดเอาสิ่งที่ไม่ใช่วิบัติสนามาเป็นวิบัติสนา ; เลย
ทำให้เกิดเป็นวิบัติสนาการค้ำหาเงิน วิบัติสนาชวนเชื่อ
เพื่อได้พรรคพวก แล้วแต่งตั้งให้เป็นพระอริยเจ้าแบบ
ใหม่ๆ อันอยู่ในสภาพที่น่าเวทนาอย่างยิ่ง. 277

๙

ลำดับแห่งการหลุดพ้นจากโลก

วิปัสสนา เป็นการปฏิบัติทางจิต เพื่อยกจิตให้สูงขึ้น
ขนาดที่ความทุกข์ใจครอบงำไม่ได้ พันทุกข์ด้วยอำนาจของการที่
รู้แจ้งว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ แล้วสิ่งต่างๆ ในโลกก็จะไม่มีอิทธิพล
นำใจเราให้หลงรักหรือหลงชังต่อไป เรียกว่าจิตอยู่เหนือวิสัยของ
ชาวโลก ขึ้นถึงฐานะอันใหม่ ที่ท่านเรียกว่า “**โลกุตตรภูมิ**”
การที่จะเข้าใจโลกุตตรภูมิได้ชัดเจน เราจำเป็นต้องรู้เรื่องที่ตรง
กันข้าม กล่าวคือ “**โลกียภูมิ**” ด้วยเหมือนกัน. 278

โลกียภูมิ ก็คือระดับของจิตที่สิ่งต่าง ๆ ในโลกมีอิทธิพล
เหนือจิต. แบ่งโดยสรุปที่สุกออกเป็น ๓ พวก กล่าวคือ
กามาวจรภูมิ หมายถึงระดับของจิตที่ยังพอใจอยู่ในกามทั้ง
ปวง. ถัดไปคือ รูปาวจรภูมิ ได้แก่ฐานะของจิตที่ไม่ต่ำ
จนถึงกับพอใจในกามคุณ แต่ว่ายังพอใจในความสุขซึ่งเกิดจาก
สมาบัติที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์ อันไม่เกี่ยวกับกาม. ภูมิที่ถัดไป

อีกคือ อรูปาวจรภูมิ นี่คือสถานะของจิตที่ยังพอใจในความสุขสงบที่สูงขึ้นไปกว่าอีกชั้นหนึ่ง เกิดจากความสงบโดยยึดสิ่งซึ่งไม่มีรูปเป็นอารมณ์. 279

ถ้าจะจัดให้เป็นคู่ๆ ระหว่างภูมิกับภพ ก็มีทางที่จะทำได้ : “ภูมิ” หมายถึงสถานะหรือระดับแห่งจิตใจของผู้นั้นๆ ส่วน “ภพ” หมายถึงภาวะเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับผู้ที่มีภูมิแห่งจิตใจเช่นนั้นๆ ฉะนั้นผู้ที่มีกามาวจรภูมิจึงอยู่ในกามาวจรภพ; รูปาวจรภูมิก็คู่กับ รูปาวจรภพ; และอรูปาวจรภูมิคู่กับอรูปาวจรภพ. คำว่าภูมินั้นหมายถึงสถานะทางจิตใจ คำว่าภพหมายถึงภาวะเป็นที่ยึดอาศัยของผู้ซึ่งมีจิตใจต่าง ๆ กัน. จึงแบ่งได้เป็น ๓ ภูมิ ๓ ภพ. 280

โลกียภูมิ คือสถานะทางใจของสัตว์สามัญทั่วไป. แม้จะสมมติเรียกชื่อต่างกัน เป็นมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นสัตว์นรกก็ตาม ก็รวมอยู่ใน ๓ ภูมินั้น. คนหนึ่งๆ ในโลกนี้อาจจะมีจิตใจอยู่ภูมิใดภูมิหนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่งได้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่เป็นการเหลววิสัย. แต่ส่วนมากจะต้องตกอยู่ในกามาวจรภูมิเป็นธรรมดา คือจิตของมนุษย์เราโดยปกตินั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลของความเผลอหรือร่อยทางรูป รส กลิ่นเสียง สัมผัส. 281

แต่ในบางคราวบางโอกาส อาจจะออกมาได้จากอิทธิพล
 ของสิ่งยั่วยวนเหล่านั้นได้ เพราะอาศัยการทำจิตให้ไปจกจ่ออยู่
 ที่ความสงบสุขอันเกิดจากการเพ่งที่รูปธรรม หรืออรูปธรรมเป็น
 อารมณ์แล้วแต่การเพ่ง ฉะนั้น ในบางคราว จิตของมนุษย์เรา
 จึงอยู่ในลักษณะที่เป็นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมิ. สำหรับ
 ในอินเดีย ครั้งสมัยพุทธกาลนั้นนับว่ามีมาก เพราะว่าผู้ที่
 ออกแสวงหาความสงบสุขชั้นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมินั้น
 อาจจะกล่าวได้ว่ามีอยู่ทั่ว ๆ ไปในป่า. สำหรับบัดนี้มีน้อย แต่
 ถึงอย่างนั้นก็กล่าวได้ว่า เป็นฐานะที่คนทั่ว ๆ ไปจะเข้าถึงได้อยู่
 นั่นเอง. 282

ทั้งยังกล่าวได้อีกว่า เมื่อจิตของผู้ใดตั้งอยู่ในภูมิใด
 เมื่อนั้นภาวะที่เขากำลังอาศัยอยู่นั้น ก็จะกลายเป็นภพที่มีชื่อนั้น
 ไปทันที. เช่นใครคนหนึ่งในโลกนี้ กำลังเป็นสุขอยู่ด้วย
 รูปาวจรสมาบัติ โลกนี้ก็กลายเป็นรูปาวจรภพสำหรับเขาไป เพราะ
 เขาไม่รู้สึกลงในสิ่งอื่นใดนอกจากรูปาวจรธรรม. โลกนี้ในขณะ
 นั้นและสำหรับเขาผู้นั้น ก็มีค่าเท่ากับรูปาวจรภพ ไปจนกว่า
 ฐานะแห่งจิตใจของเขาจะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไป. 283

ผู้ที่อยู่ในภูมิทั้ง ๓ นี้ ถึงแม้ว่าจะได้รับความสุขความ
 สงบชนิดที่เหมือนกับว่าเป็นก้อนหินก้อนดินหรือท่อนไม้ไปแล้ว

ก็ยังมีความยึดถือตัวตน ยังอาศัยทัศนคติต่าง ๆ ทัศนคติตลอดถึงทัศนคติที่ละเอียดที่สุด เช่นไม่ชอบภาวะที่ตนอยู่ตนเป็น จนทำให้ต้องแสวงภาวะใหม่ มีการประกอบกรรมต่าง ๆ ด้วยอำนาจของความอยากนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าอยู่เหนือวิสัยโลก ไม่ใช่โลกุตตรภูมิ จึงจัดไว้เป็นโลกิยภูมิ. 284

ส่วนโลกุตตรภูมินั้น มีจิตอยู่เหนือวิสัยชาวโลก มองเห็นสภาพของโลกเป็นของไม่มีสาระตัวตนแก่นสาร ใจไม่ต้องการสิ่งใด ๆ ในโลก. พวกที่ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมินี้ ยังแบ่งออกเป็นชั้น ๆ ตามหลักของพุทธศาสนา เป็นมรรค เป็นผล ๔ ชั้นด้วยกันคือชั้นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์. ความเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวกนี้ หมายถึงโลกุตตรภูมิ. 285

คำว่า “โลกุตตร” แปลว่า “อยู่เหนือโลก” หรือ “ยิ่งไปกว่าโลก” หมายถึงจิตใจ มิได้หมายถึงร่างกาย. ร่างกายนั้นจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ขอให้ เป็นภาวะที่พอพักอาศัยของผู้ที่มีจิตใจ อันตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิก็แล้วกัน. ส่วนโลกที่ต่ำไปกว่านั้นเช่น นรก อบาย หรือที่ทนทุกข์ทรมานเช่น ถูก ตะราง จึงไม่เป็นภพที่สมควรแก่พระอริยบุคคล. 286

โลกุตตรภูมิแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น และสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างเป็น ๔ ชั้นก็คือกิเลสต่าง ๆ ที่จะพึงละให้ขาดไป. กิเลสในหมวดนี้ท่านจำแนกไว้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า สังโยชน์ แปลว่า เครื่องผูกพันอย่างพร้อมพรั่ง. เครื่องผูกพันทั้ง ๑๐ นี้ ผูกพันคนหรือสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ในโลก คนจึงตกอยู่ในวิสัยนี้ และเป็นโลกิยภูมิ. ฉะนั้นถ้าตัดเครื่องผูกพันเหล่านั้นออกเสียได้ จิตก็จะค่อย ๆ หลุดออกไป จากภาวะวิสัยของชาวโลกตามลำดับ. เมื่อตัดได้หมดก็ถือว่า จิตหลุดออกไปสู่ความอยู่เหนือโลก เป็นโลกุตตรภูมิโดยสมบูรณ์.

287

ในกิเลสชั้นละเอียดที่ผูกพันเรา ๑๐ ประการนี้ ประการแรกเรียกว่า สักกายทิฏฐิ แปลว่าความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของตนได้แก่ความเข้าใจผิด หรือสำคัญผิดด้วยอุปาทาน เช่นคิดว่า “ตัวเรา” มีอยู่. นั่นแหละคือความสำคัญผิดในที่นี้ โดยที่คนเราทั่วๆ ไป ไม้รู้จักอะไรมากไปกว่าร่างกาย และจิตที่เนื่องอยู่กับร่างกาย จึงเหมาเอาของ ๒ อย่างนี้เป็นตัวตนโดยมีความเข้าใจว่ากายพร้อมทั้งจิตนี้เป็นตัวตนเป็นข้าพเจ้า. สัญชาติญาณว่ามีตัวเรา^{นี้}เอง เป็นไปหนักแน่นมากถึงกับใคร ๆ ก็ยอมคิดว่ามีตัวของตนอยู่^{ทั้งนั้น} เพราะเป็นมูลฐานที่ทำให้ชีวิตทรงอยู่ได้ ทำให้รู้จัก^{ทั้งนั้น} ป้องกันตัว ทำให้แสวงหาอาหารหรือสืบพันธุ์เป็นต้น. แต่ที่

เรียกกันว่าสักกายทิฐิในที่นี้ ประสงค์เอาเพียงชั้นหยาบๆ ที่เป็น
เหตุให้ เห็นแก่ตัวจก ถือเป็นกิเลสตัวแรกที่จะต้องละให้ได้เสีย
ก่อนตัวอื่น ๆ.

288

สังโยชนข้อที่ ๒ เรียกว่า วิจิกิจฉา หมายถึงความสงสัย
เป็นเหตุให้ลังเลไม่แน่ใจ. ส่วนใหญ่ที่สุดประสงค์เอาความสงสัย
ในเรื่องการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์. ลังเลเพราะไม่รู้จริง เช่น
สงสัยว่าเรื่องนี้มีนัยอย่างไรกันแน่. การปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์มัน
เป็นของที่เหมาะสมแก่ตนหรือไม่? ทำได้หรือไม่? มันดีกว่าสิ่งอื่น
จริงหรือไม่? ทำได้จริง ๆ หรือเปล่า? พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่
ตรัสรู้ถูกต้องจริงหรือ? เป็นบุคคลที่หลุดพ้นจากความทุกข์จริง
หรือ? คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือการปฏิบัติตามคำสั่งสอน
ของพระองค์นั้น จะนำไปสู่ความดับทุกข์จริงหรือ? พระอริยสงฆ์
ปฏิบัติพ้นทุกข์ได้จริงหรือ?

289

มูลเหตุของความลังเลก็คือความไม่รู้ (อวิชชา) เหมือน
กับปลาที่เคยกว่ายอยู่แต่ในน้ำถ้าใครเล่าให้ฟังถึงเรื่องบนบกมันคง
ไม่เชื่อ. ถ้าเชื่อก็คือครึ่งไม่เชื่อครึ่ง คนเราที่จมอยู่ในกามารมณ์
ก็เหมือนกัน เกยชินกับกามเหมือนปลาอยู่ในน้ำ เมื่อพูดถึงเรื่อง
อยู่นอกกาม เหนือโลก ก็เข้าใจไม่ได้. ที่เข้าใจได้บ้างก็ยัง

ล่งเล. ความรู้สึกฝ่ายต่ำมีอยู่เป็นสันดาน ส่วนความรู้สึกฝ่ายสูงนั้น
 เพิ่งจะก่อรูปขึ้นใหม่. การโต้แย้งกันระหว่างความรู้สึกฝ่ายสูงกับ
 ฝ่ายต่ำนั้นแหละ คือการล่งเล. ถ้ากำลังใจไม่เพียงพอ ความ
 รู้สึกฝ่ายต่ำมักชนะ. วิจิติจนาหรือความล่งเลในความดี เป็นของ
 มีประจำอยู่ในคนทุกคนมาตั้งแต่เกิด. คนที่ได้รับการอบรมมา
 ผิด ๆ อาจจะมียากขึ้น. จะต้องพิจารณาให้เห็นโทษของความล่งเล
 ใจซึ่งมีอยู่ในการทำงาน มีอยู่ในชีวิตประจำวัน จนเป็นผู้ไม่อาจมั่น
 ใจในความดี ความถูกต้อง หรือความพ้นทุกข์เป็นต้น. 290

ที่นี้ถึงสังโยชน์ข้อที่ ๓ เรียกว่า สลัทธิพัตตปราคาส
 แปลว่า การจับฉวยยึดและวัตรผูกความมุ่งหมายที่ถูกต้อง. โดย
 ใจความ ก็คือการติดแน่นยึดมั่นในสิ่งที่ตัวเคยประพฤติปฏิบัติมา
 ด้วยความเข้าใจผิด. ส่วนมากเกี่ยวกับลัทธิประเพณี ตัวอย่างเช่น
 การเชื่อพิธีไสยศาสตร์ และการปฏิบัติทางไสยศาสตร์
 ต่าง ๆ อันเป็นสลัทธิพัตตปราคาสโดยไม่ต้องสงสัย. 291

แม้ในเรื่องของพระพุทธศาสนา ถ้าปฏิบัติไป
 ด้วยความเข้าใจผิดว่าจะเกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เกิด
 ฤทธิ์อำนาจมาคุ้มครองเราได้ อย่างนี้ก็เป็นการปฏิบัติโดย
 หวังผลผิดทาง และไร้เหตุผลอยู่นั่นเอง. ตัวอย่างเช่นการ

สมาทานศีลหรือประพฤติกพรหมจรรย์ ซึ่งที่แท้ก็เพื่อจะกำจัดกิเลส
แต่ถ้าไปเข้าใจจะทำให้เกิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แล้วใช้ความขลัง
นั้นตัดกิเลสได้ อย่างนี้ก็เป็นความยึดถือซึ่งผิดความมุ่งหมายเดิม.
การปฏิบัติอย่างเดียวกันแท้ๆ แต่ถ้าเข้าใจผิด โดยยึดมั่นถือ
มั่นในทำนองไรเหตุผล หรือเห็นเป็นของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์ไป
แล้ว ก็เป็นสัสถ์พัตตปรามาสไปทั้งสิ้น.

292

แม้ที่สุกสมาทานศีลปฏิบัติสิกขาบท ด้วยความคิดว่าตน
จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ อย่างนี้ก็ไม่ต้องสงสัยเลย ย่อม
เป็นการจับฉวยศีลและวัตร ผิดความมุ่งหมายของพุทธศาสนาไป
ทำให้การรักษาศีลและพรหมจรรย์ของตนเศร้าหมอง; เพราะว่า
ความมุ่งหมายของพระวินัยนั้น ก็เพื่อกำจัดกิเลสในส่วนหยาบๆ
ทางกายและวาจาเพื่อให้เป็นรากฐานของสมาธิ และต่อไปถึง
ปัญญาเป็นลำดับๆ ไป หาใช่มุ่งหมายเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ไม่.
นี้ได้ชื่อว่า ทำศีลของตนให้สกปรกเศร้าหมองไปด้วยความยึดถือ
ที่ผิด ด้วยอำนาจของความคิดที่ผิด. เรื่องให้ทานก็ดี เรื่องรักษาศีลก็ดี เรื่องเจริญสมาธิภาวนาก็ดี ซึ่งถ้าทำไปด้วยความสำคัญ
ผิดต่อความมุ่งหมายที่แท้จริงของการกระทำเหล่านั้น จะต้องเป็น
การกระทำนอกกลุ่มนอกทาง ของพุทธศาสนาทั้งนั้น.

293

ฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่า แม้การปฏิบัติในวงของพุทธบริษัทเรา ถ้าทำไปด้วยความสำคัญผิดเพราะกิเลสตัณหาเข้าครอบงำ เช่นมีความหวังในทางขลังทางศักดิ์สิทธิ์เมื่อใดแล้ว ก็จะกลายเป็นสัพพัตตปราคาสไป. แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่ชาวบ้านเราชอบทำกันอยู่ทั่วไป เช่นในการสวดมนต์ทำบุญบ้านหรืออะไรก็ตาม จะต้องเอาข้าวสุกและสารบักหวานชุดหนึ่ง มาตั้งไว้หน้าพระพุทธรูป เป็นทำนองเช่นวิญญาณพระพุทธรเจ้า หรือเป็นการถวายข้าวพระ เชื่อกันว่าวิญญาณของพระพุทธรเจ้าจะได้ฉันข้าวที่จัดนำมาถวาย. ถ้าทำด้วยความรู้สึกหรือเข้าใจเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นการปฏิบัติผิดความมุ่งหมายเต็ม ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์โดยไม่ต้องสงสัย.

294

เรื่องของการประพฤติดีกความประสงค์ที่ถูกต้องนั้นนับว่ามีตาชั่งน้อยอยู่ทั่วไปในวงพุทธบริษัท เป็นการทำให้ไปอย่างมงงายไร้เหตุผล ทำให้ข้อปฏิบัติหรือระเบียบที่ตั้งมาอยู่ก่อน ต้องสกรปรกไปด้วยความโง่เขลา และความหลงผิดของคนเหล่านั้นเอง. นี่คือความหมายของคำว่า “สัพพัตตปราคาส.”

295

เราจะเห็นได้ว่ากิเลสขันธ์มีมูลมาจากโมหะ คือความเขลาเข้าใจผิด คนเราเคยถือของขลังถือของศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม

เพราะได้รับการสอนกันมาผิดๆ อบรมกันมาผิดๆ จึงเป็นสิ่งที่
มีกันอยู่เกือบทุกคน. อย่าต้องระบายละเอียดให้มากเกินไปเลย
มันจะเป็นเรื่องกระทบกระเทือนใจกัน แต่ว่าขอให้ท่านทั้งหลาย
จงเอาหลักเกณฑ์อันนี้ ไปสอบสวนตัวเองดูก็แล้วกัน. 296

กิเลส ๓ อย่างในพวกแรก คือ สักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา และสัสสัพพัตตปราคาสัน ถ้าละได้ขาดไปจริงๆ
ก็เรียกว่าได้ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิอันดับที่หนึ่ง คือเป็น
พระโสดาบัน ไปแล้ว. 297

การละกิเลส ๓ ประการนี้ได้เด็ดขาดไม่ควรตกเป็นของยาก
เลย เพราะกิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นของเบาเดือนที่คนเบาเดือนเขา
ถือกัน เป็นของสำหรับคนเบาเดือนที่ยังไร้ความเจริญ. คนที่เรียก
ว่ามีการศึกษาดีหรือเจริญแล้ว ไม่ควรจะมีของ ๓ อย่างนี้.
ถ้ายังมีอยู่ก็ต้องถือว่าจิตใจของคนนั้นยังเบาเดือนอยู่. ผู้ใดละ
กิเลส ๓ ประการนี้ได้จึงจะเป็นอริยชนได้. ถ้ายังละไม่ได้ก็ยัง
เป็นคนโง่เขลา เป็นคนหลงหรือเรียกอย่างดีที่สุดว่า ปุถุชน
แปลว่าคนที่มัวเฝ้าบึงลูกตาหนาทึบ. ปุถุ แปลว่าหนา;
ปุถุชน จึงแปลว่าคนหนาคือหนาด้วยเครื่องบึงลูกตาแห่ง
ปัญญา. 298

เมื่อบุคคลใดละกิเลส ๓ ประการนี้ได้แล้ว ย่อมจะมีจิตใจที่เริ่มอยู่เหนือความผูกพันของโลก เพราะกิเลสทั้ง ๓ นั้นเป็นเครื่องผูกพันจิตให้ติดอยู่กับโลก เป็นความโง่เขลาที่ปิดบังความจริง และผูกพันจิตใจให้คนติดอยู่กับโลก ครั้นเมื่อละได้ ๓ ชั้นก็เหมือนกับเพิกถอนสิ่งที่ผูกพันหรือปิดบังเสียได้ ๓ อย่าง จึงหลุดลอยขึ้นอยู่เหนือโลกในระดับที่หนึ่งแล้ว เรียกว่าพระอริยเจ้าในอันดับแรก จัดไว้เป็นโลกุตตรภูมิอันดับแรก เรียกบุคคลนั้นว่าเป็น พระโสดาบัน คือผู้แรกถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือจะได้นิพพานในอนาคตแน่ๆ.

299

โลกุตตรภูมิอันดับที่ ๒ นั้น ท่านหมายความว่า การละเครื่องผูกพัน ๓ อย่างที่กล่าวสิ้นไปแล้ว และยังสามารถทำ โสกะ โทสะ โมหะบางส่วน ให้จางไปได้อีกจนถึงกับมีจิตใจสูง มีความผูกพันอาลัยอยู่ในกามภพแต่เพียงเล็กน้อยที่สุด ถือกันว่าจะเวียนมาสู่โลกนี้เพียงอีกครั้งเดียว จึงได้ชื่อว่า พระสกิทาคามี.

300

ตอนนี้ควรทำความเข้าใจคำว่า พระโสดาบัน เสียก่อน จะช่วยให้เข้าใจคำว่า สกิทาคามี ง่ายขึ้น. คำว่า “โสดาบัน” แปลว่าผู้ถึงกระแส. ถ้าถามว่ากระแสแห่งอะไร

ก็ตอบว่ากระแสนแห่งนิพพานนั้นเอง. พระโศกานันเป็นผู้ถึงเพียง
กระแสนของนิพพาน ยังไม่ถึงตัวนิพพาน. กระแสน^๕คือเกลียว
ที่ไหลไปสู่นิพพาน. กระแสนของนิพพานย่อมมีความลาคเอียง
ไปทางนิพพาน เหมือนอย่างลำแม่น้ำที่มีความลาคเอียงไปสู่ทะเล
ถ้าจិតกไปในกระแสน^๕แล้ว แน่นอนย่อมไปถึงนิพพาน. 301

การถึงกระแสน^๕หมายถึงการบรรลุนิพพานแน่ๆ ใน
อนาคต แต่อาจยังอีกหลายเวลา เอาแต่ความแน่ว่าจะต้องถึง
นิพพานเป็นใหญ่. ส่วนพวกที่ ๒ ที่เรียกว่าสภิกขาคามีนั้นใกล้ซิค
นิพพานยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก จนถึงกับมีอาลัยเหลืออยู่น้อยในความ
เป็นอยู่ของโลก^๕. ถ้าจะกลับมาสู่อาร์มด์แบบมนุษย์อีกก็เพียง
หนเดียว เพราะโลกะ โทสะ โมหะ เบาบางมาก แต่ยังไม่
หมดโดยสิ้นเชิง. 302

อันที่ ๓ เรียกว่า พระอนาลามี พระอริยบุคคล
ชั้น^๕นี้ นอกจากจะละกิเลสขั้นต้นได้อย่างพระสภิกขาคามีแล้วยังละ
สังโยชนข้อที่ ๔ ที่ ๕ ได้อีกด้วย. สังโยชนข้อที่ ๔ เรียกว่า
กามราคะ ข้อที่ ๕ เรียกว่า ปฏิฆะ. กามราคะนั้นหมายถึง
ของรักของใคร่ ที่พระโศกานันและพระสภิกขาคามีละไม่หมด ยัง
มีความพอใจในของรักของใคร่เหลืออยู่ ทั้งๆ ที่ท่านจะสักกาย-

ทวิวิจิตร วิจิตร สิลพัทตปรมาสได้แล้ว แต่ก็ไม่สามารถละความ
 คิดในกามราคะได้ทั้งหมด ยังเหลืออยู่เป็นบางส่วน. แต่พอมาถึง
 อันตบที่ ๓ คือพระอนาคามีนั่นท่านย่อมละออกหมดได้ไม่มีเหลือ.
 ส่วนกิเลสที่เรียกว่า ปฏิฆะ (ความรู้สึกโกรธหรือความขัดแค้นใจ)
 พระสัททกามีล้างออกได้เป็นส่วนมาก เหลืออยู่เป็นเพียงความ
 หงุดหงิดความขัดข้องใจอยู่ภายใน ส่วนพระอนาคามีนั่นเอาออก
 ได้หมด จึงเรียกว่า ผู้ละกามราคะและปฏิฆะได้. 303

ที่เรียกว่า กามราคะ หรือการติดความพอใจในกามนั้น
 ได้อธิบายไว้อย่างมากแล้วในเรื่องของกามุปาทาน. กิเลสนี้เป็นสิ่ง
 ประจําอยู่ในใจอย่างเหนียวแน่น รวากะว่ามันแน่นสนิทเป็นเนื้อ
 เดียวกัน ยากที่จะเข้าใจได้ ยากที่จะล้างออกได้สำหรับคนธรรมดา.
 สิ่งใดเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ เช่นจะเป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส
 ขึ้นไหนประเภทไหนลักษณะอย่างไรก็ตาม ก็เรียกว่ากามทั้งนั้น.
 ความที่จิตยังติดอยู่ด้วยความพอใจในสิ่งที่รักใคร่เช่นนั้น เรียกว่า
 กามราคะ ได้ทุกวิถีทาง. 304

ที่เรียกว่า ปฏิฆะ นั้น เป็นความกระทบกระทั่งแห่งจิตที่
 รู้สึกไม่พอใจ. ถ้าพอใจก็จัดเป็นกามราคะ ไม่พอใจจึงเป็นปฏิฆะ.
 ความรู้สึกส่วนมากของคนมีอยู่อย่างนี้. ปฏิฆะอาจจะเกิดได้แม้

ต่อสิ่งที่ไม่มียุณยาน. และถ้ามากไปกว่านั้น ก็ไม่พอใจแม้แต่สิ่งที่
ที่ตัวทำเองหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจเอง. ส่วนที่มีอาการโกรธเกลียด
พยาบาทคนอื่นนั้นเป็นปฏิมะที่รุนแรงเกินไป ซึ่งพระอริยบุคคล
ชั้นต้น ๆ กว่านี้ ก็พอจะจะได้ตามสมควร. ที่เหลืออยู่สำหรับให้
พระอริยเจ้าชั้นที่ ๓ ละนี้ หมายถึงความกระตือรือร้นแห่งจิต
ชั้นละเอียดจนบางทีก็ไม่ปรากฏอะไรออกมา เป็นความขุ่นอยู่ข้าง
ใน คือบังคับไม่รู้ว่าเป็นใคร แต่ก็มีความไม่พอใจอยู่ข้างใน เป็นต้น
เช่นความหงุดหงิดรำคาญ ชัดใจในคนหรือสิ่งต่างๆ ที่ไม่เป็นไป
ตามปรารถนา. ถ้าผู้ใดละปฏิมะทุกชนิดให้สิ้นเชิง ท่านทั้งหลาย
ลองคิดดูว่าจะอยู่ในฐานะที่น่าบูชาสักเพียงไรหรือเป็นบุคคลพิเศษ
สักเพียงไร.

305

กิลเลสทั้ง ๕ ข้อที่กล่าวมาแล้วนี้ ท่านจัดไว้ว่าเป็นภาคทำ
นับตั้งแต่สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะจน
ถึงปฏิมะ. พระอริยบุคคลประเภทที่ ๓ ละได้หมด. เพราะไม่มี
กามราคะเหลืออยู่เลย พระอริยเจ้าประเภทนี้จึงไม่เวียนมาสู่
กามภพอีกต่อไป เป็นเหตุให้ได้นามว่า อนาคามี แปลว่าผู้ไม่มี
การกลับมาอีก มีแต่จะรุดหน้าสูงขึ้นไปเป็นพระอรหันต์และ
นิพพานในภาวะอื่นที่ไม่เกี่ยวกับกาม คือภพของรูปพรหมอันกับ

ปลาย ๆ. ส่วนกิเลสที่ยังเหลืออีก ๕ อย่างข้างปลายนั้น พระอริยบุคคลประเภทที่ ๔ คือพระอรหันต์^๕ จึงจะละได้ทั้งหมด^๕ ทั้งสิ้น. 306

กิเลสที่ตัดไปอีก คือ **รูปราคะ** อันเป็นสังโยชน์ข้อที่ ๖ นั้นหมายถึงความรักใคร่ ความพอใจในความสุข ที่เกิดจากรูปสมบัติ เหมือนที่เป็นแก่พวกโยคีที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์. พระอริยเจ้า ๓ ชั้นแรก ยังไม่สามารถละความสุขความพอใจที่เกิดแก่รูปได้ แท้จะถอนได้ในเมื่อเลื่อนมาถึงพระอริยเจ้าชั้นท้าย คือพระอรหันต์^๕. ทั้งนี้ก็เพราะความสงบสุขเยือกเย็นอันเกิดมาแต่รูปบริสุทธิ์ ก็มีรสชาติที่จับอกจับใจ จนถึงกับพอจะเรียกได้ว่าเป็นพระนิพพานชิมลองตุ๋ก่อน เป็นพระนิพพานล่องหนำ และมีรสชาติอย่างเดียวกันหรือทำนองเดียวกับรสของนิพพานที่แท้จริง หากแต่ว่าเป็นเรื่องชั่วคราว เป็นเรื่องที่เป็นไปในระหว่างที่กิเลสสงบระงับเพราะอำนาจของฌาน ไม่ใช่กิเลสสูญหายเหือดแห้งไปจริง. เมื่อหมดกำลังของฌานกิเลสก็กลับมาปรากฏอีก. ขณะที่กิเลสสงบระงับอยู่ด้วยอำนาจของฌาน จิตนี้กว้างโปร่งเป็นอิสระ มีรสชาติคล้ายกับรสของนิพพานแท้จริงเหมือนกัน ฉะนั้น จึงเป็นสาเหตุให้หลงคิดได้เหมือนกัน. บางยุคเคยบัญญัติว่านิพพานกันมาแล้ว.

กิลเลสอันละเอียดข้อที่ ๗ ที่เรียกว่า **อรุปรากะ** นั้น หมายถึงความพอใจจิตใจในความสุขที่เกิดขึ้นแต่อรุปสมมติ เป็นเรื่องคล้ายกับข้อที่ ๖ ผิดกันแต่ว่าขั้นนี้ละเอียดประณีตขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง. การเจริญญาณโดยมีสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์สำหรับเพ่งนั้น ย่อมได้ความสงบที่เนื่องอยู่กับรูปนั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงหยาบกว่าการเจริญญาณอันกำหนดเพ่งสิ่งที่ไม่มียรูป เช่นเอาอากาศหรือความว่างเปล่ามาเป็นอารมณ์ ได้ผลเป็นความสงบวิเศษสุขุม ลึกซึ้งกว่าความสงบที่เป็นรูปฌาน ท่านจึงจัดไว้ในลำดับหลังจากรูปฌาน และเรียกว่า อรูปฌาน. ความพอใจจิตใจในความสุขสงบชนิดนี้เรียกว่า อรุปรากะ ฉะนั้น สำหรับผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ จะหลงไหลในสุขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้เลย ไม่ว่าสุขเวทนานั้นจะเกิดมาจากไหน.

308

เพราะตามธรรมชาติของพระอรหันต์ จะมองเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของความรู้สึกทุกขณิก จึงไม่อาจจะมีความคิดใจในความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงละรุปรากะและอรุปรากะได้. โยคีฤๅษีอื่น ๆ ที่บำเพ็ญรูปฌานหรืออรูปฌานตามบ้านั้น มองไม่เห็นความลึกลับของสุขเวทนา จึงติดแน่นอยู่ในรสของฌาน หรือสมาบัติอย่างหลงไหล เช่นเดียวกับ

คนหนุ่มคนสาวตามธรรมดา ๆ ที่มีจิตคิดแน่นหลงใหลอยู่ในรส
 ของกามคุณ ท่านจึงใช้คำว่า “ราคะ” อย่างเดียวกันหมด.
 ถ้าท่านทั้งหลายพิจารณาให้เข้าใจในเรื่องนี้จริง ๆ ก็จะพอใจหรือ
 จะเลื่อมใสบูชา ในบุคคลที่เรียกว่าเป็นพระอริยเจ้านั้น อย่าง
 ยิ่ง.

309

เครื่องผูกคนให้ติดอยู่ในโลกข้อที่ ๘ เรียกว่า มานะ
 ได้แก่ความรู้สึกสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นชั้นเป็นเชิงว่าเรา
 เลวกว่าเขา เราเสมอเขา เราดีหรือสูงกว่าเขา. ถ้ารู้สึกว่าคุณ
 เลวกว่าคนอื่นน้อยใจ, รู้สึกว่าคุณดีกว่าก็ทะนงใจ, รู้สึกว่าเสมอ ๆ กัน
 ก็นึกไปในทางที่จะแข่งขัน หรือทำตนให้ก้าวหน้ากว่าเขา ทำนอง
 นี้เป็นต้น. ข้อนี้ไม่ได้หมายถึงมานะทิฐิด้วยความเย่อหยิ่งจอง-
 หองตามธรรมดา. ย่อมเป็นการยากมากที่จะไม่ให้ใคร ๆ ตาม
 ปกติรู้สึกว่าคุณดีกว่าเขาเลวกว่าเขาในทำนองนี้. ก็เลสเรื่องนี้มาอยู่
 ในอันที่ ๘ เกือบสุดท้ายเช่นนั้น ย่อมหมายความว่ามันจะยาก
 จึงมาอยู่แทบจะครั้งสุดท้าย ซึ่งพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดเท่านั้นที่จะ
 ละได้. ชั้นเรา ๆ ตามธรรมดาจึงละไม่ได้.

310

ความรู้สึกถือตัวถือตนว่าคุณดีกว่าหรือเสมอกันหรือ ตน
 เลวกว่าเขา นี่ ย่อมมาจากความยึดติดชนิดหนึ่งนั่นเอง แต่ท่าน

ไม่ใช่ชื่อว่าอุปาทาน ใช้ชื่อว่ามานะ. แต่ถ้าจิตใจอยู่เหนือความดี ความชั่วเสียแล้วความรู้สึกต่าง ๆ เช่นนี้จะมีอยู่ไม่ได้. แต่เพราะจิตใจของเรายังแพ้ต่อกำของความดีความชั่ว ฉะนั้นเราจึงมีความรู้สึกว้าไครวหรือโกรธ หรือใคร่เสมอกัน เป็นเหตุให้ใจหวั่นไหวไปบ้าง เพราะเหตุที่รู้สึกเช่นนั้นอยู่ จึงยังไม่เป็นความสงบสุขจริง ๆ.

311

สังโยชนข้อที่ ๙ เรียกว่า อุตถัจจะ แปลว่า ความกระเพื่อม ความฟุ้ง หรือความไม่สงบนิ่ง เช่นความรู้สึกที่กระเพื่อมขึ้นในเมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่น่าสนใจผ่านมา. คนเรามีความต้องการอะไร ๆ อยู่ประจำใจ โดยเฉพาะก็คือความอยากได้ อยากเป็น อยากไม่เอา อยากไม่ให้เป็น. เมื่อมีสิ่งใดผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย มาในลักษณะที่ตรงกับความต้องการชนิดใดชนิดหนึ่งของตนเข้าแล้ว ความกระเพื่อมของใจย่อมจะมีได้ อย่างที่เราเรียกกันว่า “ความฟุ้ง”: ฟุ้งในแง่ดีก็ได้ ฟุ้งในแง่ร้ายก็ได้. ถ้าอุปาทานประหลาดแล้ว เป็นต้องเกิดความสงสัยทั้งขึ้นมาทีเดียว เพราะเรายังมีสิ่งที่เราต้องการ ยังมีสิ่งที่เราหวาดกลัววิตกกังวลระแวงอยู่ ฉะนั้น ใจจึงทนไม่ได้ ต้องฟุ้งต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามา คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ ถ้าเป็นสิ่งที่ถูกกับตนหาแล้ว ก็ยากที่จะระงับได้ ย่อมสนใจจนเนื้อเต้น ตีใจจนลึมทัว ถ้า

เป็นเรื่องเศร้า ก็ทำให้ใจเฟอเหี่ยวจนหมดความสนุก นี่คือ
ลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า อุทธัจจะ. 312

พระอริยเจ้า ๓ ประเภทข้างต้น ก็ยังมีความทึบและมึน
ความสนใจในบางสิ่งบางอย่าง แต่พระอรหันต์ไม่มีความทึบ ไม่
มีความสนใจในสิ่งใดเลย เพราะจิตใจของท่านหมดความกระหาย
ในสิ่งทั้งปวง หมดความกลัว หมดความเกลียด หมดความวิตก
กังวล หมดความระแวงสงสัยอยากรู้ อยากเห็นในสิ่งต่างๆ. ท่าน
มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมาล่อหรือยั่วให้เกิดความทึบหรือความ
สนใจ เพราะหมดความต้องการนั่นเอง จึงหมดความสนใจหรือ
ข้อสงสัยทั้งปวง. ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่า ความสงสัยในปัญหา
ต่างๆ นั้น มันมีอยู่หรือมันเกิดขึ้นก็เพราะความอยากอย่างใดอย่าง
หนึ่ง นับตั้งแต่อยากรู้ไปทีเดียว. 313

ครั้นหมดความอยากเพราะเห็นสิ่งทั้งปวงเป็น อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น จึงไม่มีความทึบในสิ่ง
ใด ๆ. ฟ่ำผ่าลงมาข้าง ๆ ท่านก็ไม่มีความทึบ เพราะไม่มีความ
รู้สึกกลัวตายหรืออยากอยู่หรืออะไรทำนองนั้น. แม้จะมีอะไรที่
ร้ายแรงชนิดไหน หรือว่าเกิดมีความรู้ความคิดใหม่ๆ ในโลก ท่าน
ก็ไม่มีความทึบความสนใจ เพราะมันไม่มีความหมายอะไรเลย

สำหรับท่าน. ท่านไม่ต้องการทราบถึงสิ่งใดในลักษณะที่ว่ามัน
จะอำนวยความสะดวกให้ท่านได้บ้าง เพราะท่านไม่ต้องการอะไร;
ฉะนั้น จึงไม่มีความทิ้งในลักษณะใดๆหมด จิตของท่านจึงบริสุทธิ์
หรือสงบ อย่างที่คนเราธรรมดาคาดไม่ถึงเอาทีเดียว. 314

กิเลสข้อ ๑๐ อันเป็นข้อสุดท้ายนั้น ท่านเรียกว่า อวิชชา
เป็นที่รวมหมดของบรรดากิเลสทั้งหลาย ที่ไม่ใคร่ระบุชื่อไว้เป็น
อย่างอื่น. คำว่า อวิชชา แปลว่า ภาวะที่ปราศจากความรู้.
ความรู้ในที่นี้หมายถึงความรู้จริง ความรู้ถูกต้อง. ตามธรรมดา
สัตว์ทั้งหลายจะอยู่โดยไม่มีความรู้อะไรเลยนั้นเป็นไปไม่ได้ แต่ถ้า
ความรู้นั้นเป็นความรู้ผิด ก็มีค่าเท่ากับไม่รู้ คนจึงมีอวิชชาหรือ
รู้ผิดอยู่เป็นประจำ จึงมีคมนต์. ปัญหาสำคัญที่สุดของมนุษย์ก็
คือปัญหาที่ว่าอะไรเป็นความทุกข์ที่แท้จริง? อะไรเป็นต้นเหตุที่
แท้จริงที่ทำให้เกิดทุกข์? อะไรเป็นความไม่มีทุกข์แท้จริง? และ
อะไรเป็นหนทางอันแท้จริงซึ่งจะให้ได้มาซึ่งความไม่มีทุกข์นั้นๆ?
ถ้าใครมีความรู้จริงๆแล้ว เรียกว่าคนนั้นไม่มีอวิชชา จัดเป็น
ผู้มีวิชาในที่นี้. 315

บรรดาความรู้ทั้งหลายมีมากเหลือที่จะกล่าวได้ แต่พระ
พุทธเจ้าท่านจัดไว้ในพวกที่ไม่จำเป็นต้องรู้. ความตรัสรู้ของ

พระพุทธเจ้าเอง ก็มีขอบเขตอยู่แต่ในวงเรื่องที่ควรรู้ ในบรรดา
 สิ่งที่ควรรู้แล้วพระองค์ทรงรู้ทั้งหมด. คำว่า “สัพพัญญู”
 (รู้ทั้งหมด) ก็คือการรู้แต่ในขอบเขตที่ควรรู้ ไม่ใช่ว่าจะครอบ
 คลุมไปถึงสิ่งไม่จำเป็นต้องรู้สำหรับการดับทุกข์. 316

อวิชชาทำให้คนสำคัญผิด ในสิ่งที่是一切ว่าเป็นความสุข
 จนถึงกับพอใจจนเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์. และสำคัญผิดในเหตุ
 ของความทุกข์ จนไปคว้าเอาสิ่งที่ผิดไว้ หรือเกิดความโง่เขลา
 ใหม่ๆ ขึ้นมา เช่น การโทษผีสาธเทวดา โทษอะไรต่างๆ
 ว่าเป็นเหตุให้เกิดเจ็บไข้ หรือเคราะห์ร้าย แทนที่จะรักษา
 หรือแก้ไขโดยวิธีถูกต้อง ก็ไปนั่งบนบานผีสาธเทวดาอยู่
 อย่างนั้น. นี่เรียกว่าเป็นอวิชชาในต้นเหตุของความทุกข์
 ชั้นต่ำๆ ที่สุด นี่เป็นตัวอย่าง. 317

สำหรับอวิชชาในเรื่องความดับสนิทของทุกข์นั้น ก็
 ไม่รู้เรื่องการดับกิเลสดับตัณหา ซึ่งเป็นต้นเหตุของทุกข์โดยตรง
 ไปหลงเอาความสงบสุขหรือความไม่รู้สีกตัวชนิดที่เกิดมาจากสมาธิ
 หรือฌานสมาบัติว่าเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ซึ่งมีอยู่กตัตนในสมัย
 พุทธกาล และยังคงส่งเสริมทำกันจนถึงบัดนี้. บางครั้งยังอาจ
 ถึงกับยึดเอากามารมณ์เป็นเครื่องดับทุกข์ อย่างที่บางคนได้ยึด

เป็นหลักไว้ว่า กามารมณ์เป็นของจำเป็นมาก หรือเป็นอาหาร
สำคัญชนิดหนึ่งของชีวิต แทนที่จะมีปัจจัยเพียง ๔ อย่าง คือ
อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ก็เพิ่มเอา
กามารมณ์เข้าไปอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็นปัจจัย ๕ อย่าง อย่างนี้ก็มิ
บังลัทธิวินัยได้เอา กามารมณ์เป็นเครื่องดับทุกข์ต่าง ๆ จึงเกิด
เป็นลัทธิวินัยที่มีการกระทำอันน่าบักสืตามกอนาจาร ขึ้นที่วิหาร
ของเขาตนเอง.

318

สำหรับวิชาความรู้ในหนทางที่จะให้ได้มา
ซึ่งความดับทุกข์นั้น คนที่ไม่รู้จักยอมทำไปตามความเขลา
หรืออำนาจกิเลสตัณหาตามความต้องการของตน เช่นหลง
เชื่อในสิ่งภายนอก คอยแต่ฟังฟังเทวดาไปตามประสา
ของคนที่ไม่มีความเชื่อ. แม้เป็นพุทธบริษัทโดยกำเนิดอยู่
แล้วก็ยังหลงไปได้ถึงขนาดนั้น. เพราะอำนาจของวิชา
นั้นเอง ทำให้ไม่เข้าใจหรือยินดีในการดับทุกข์โดยอริย-
มรรคมีองค์ ๘ แต่ไปดับทุกข์ของตน โดยการจุดรูปเทียน
นั่งบนบานสิ่งที่ตนเชื่อถือว่าศักดิ์สิทธิ์. ความปกติกคนต้อง
การมีความรู้ แต่ถ้าความรู้นั้นเป็นความรู้ที่ผิด เมื่อยิ่งรู้มากก็ผิด
มาก เลยกลายเป็นความรู้ชนิดที่บังลัทธิ.

319

คำว่า แสงสว่างๆ นี่ก็จะต้องระวัง อาจจะเป็น
แสงสว่างของอวิชชาก็ได้ คือแสงที่ทำให้ตามืดบอดหลงผิดและ
ให้เกิดความประมาท โดยไม่อาจสำนึกได้ด้วยว่าตนกำลังถูกแสง
ของอวิชชานี้บังลุมตาอยู่ จึงไม่สามารถจะเอาชนะความทุกข์ได้
แม้แต่หลงในสิ่งเล็กน้อยไม่เป็นสาระอย่างเทิดทูนบูชา หลงไหล
ในกามารมณ์ต่าง ๆ ว่าเป็นอุดมธรรมจำเป็นของมนุษย์ ซึ่งทุกคน
ควรจะได้รับเสียก่อนที่จะตาย แล้วจะแก้ตัวว่าทำเพื่ออุทิศคติอัน
อื่นอย่างไรได้. การหวังไปเกิดในสวรรค์ก็หมายเอากามารมณ์
เป็นที่ตั้ง อะไร ๆ ก็ไปติดอยู่แค่กามารมณ์เท่านั้น นี่เพราะอวิชชา
ได้ห่อจิตใจไว้อย่างนี้ไม่ให้ใครทะลุออกไปได้. 320

ในพระบาลีบางแห่ง ได้อุปมาอวิชชาว่า เหมือนกับ
เปลือกหนาทึบมิดโลกทั้งหมด ไม่ให้คนได้เห็นแสงสว่างที่แท้จริง.
ท่านจักอวิชชาไว้เป็นกิเลสข้อสุดท้าย เป็นอันว่าเมื่อเป็นพระ
อรหันต์จึงตัดกิเลสห้าอย่างข้างท้ายได้หมด คือตัด รูปราคะ อรูป-
ราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ซึ่งเป็นการตัดสังโยชน์หมด
ได้ทั้ง ๑๐ อย่าง แล้วก็กลายเป็น พระอรหันต์ คือเป็นพระ
อริยเจ้าชั้นสูงสุดในพุทธศาสนา. 321

พระอริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภท กล่าวคือ พระโสดาบัน
สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์^๕ จักเป็นผู้อยู่ใน โลกุต-

กรรม. ทวัตรมที่ท่านได้บรรลุเรียกว่า “โลกุตตรกรรม” แยกออกเป็น ๔ อย่าง คือภาวะของพระโสดาบันในขณะที่กำลังตัดกิเลสนั้นเรียกว่า โสดาปัตติมรรค อย่างหนึ่ง, เมื่อตัดกิเลสได้แล้วเรียกว่า โสดาปัตติผล อีกอย่างหนึ่ง, จึงเป็นคู่ๆ คือ โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผล, สกิทาคามิมรรค-สกิทาคามีผล, อนาคามิมรรค-อนาคามีผล, อรหัตตมรรค-อรหัตตผล เป็น ๔ คู่ เติมนิพพานเข้าอีกหนึ่งจึงเป็น ๕ เรียกว่า โลกุตตรกรรม.

322

บุคคลในโลกุตตรภูมิ เป็นผู้มีความทุกข์น้อยลงตามสัดส่วน จนกระทั่งไม่มีทุกข์เลย. เมื่อมีการกระทำให้รู้แจ้งชนิดที่ถูกต้อง เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง จนระงับความอยากทั้งปวงได้จริงๆ แล้วก็จะเกิดผลเป็นโลกุตตรภูมิขึ้นมา ทำให้จิตใจของผู้ผู้นั้นอยู่เหนือวิสัยชาวโลก. หลังจากนั้นสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นที่คับข้องใจหรือพอใจหรือไม่พอใจในโลก ก็ไม่สามารถจะครอบงำจิตใจ หรือมีอิทธิพลเหนือจิตใจของท่านได้อีกต่อไป เพราะท่านละกิเลสทุกชนิดได้จนสิ้นเชิง.

323

ส่วนสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” นั้น ถ้าเป็นเรื่องโลกุตตรกรรม ก็หมายถึงสภาพอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนกับสิ่งใดๆ หมก

คือไม่เหมือนกับทางโลก ผิดจากสิ่งทุกสิ่งในโลก. เมื่อทางโลกหรือสิ่งทั้งหลายมีภาวะเป็นอย่างไรกัน ถ้ายกเลิกภาวะและวิสัยเหล่านั้นทั้งหมดเสียได้ ก็จะมีเหลือสิ่งที่เรียกว่านิพพาน กล่าวคือสภาพตรงกันข้ามจากโลกโดยประการทั้งปวง เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งไม่ต้องอาศัยสิ่งใดปรุงแต่งและไม่ปรุงแต่งสิ่งใด เป็นที่ดับของการปรุงแต่งทั้งปวง. แต่ถ้าจะกล่าวทางผล นิพพานก็หมายถึงภาวะที่ปราศจากการถูกเผาผลาญ ปราศจากการถูกกระทบทิ่มแทง ร้อยรัด กรอบงำ ผูกพันอะไรทั้งหมดเหล่านี้. เพราะว่ามีกิเลสทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุทำให้ร้อนนอกร้อนใจต่าง ๆ นานา ได้ถูกทำลายให้หมดไปก่อนถึงภาวะที่เรียกว่านิพพาน. 324

นิพพานเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ไม่มีขอบเขต ไม่ต้องอาศัยการกินเนื้อที่ ไม่ขึ้นอยู่กับกาลล่วงไปของเวลา หรือไม่เกี่ยวข้องกับกาลเวลาแต่อยู่ในลักษณะเป็นตัวของตัวเองชนิดหนึ่ง ไม่เหมือนอะไร ๆ ในโลก แต่เป็นที่ดับของภาวะโลก ๆ. พุทโธในฐานะเป็นอุปมาท่านให้นามว่าเป็นแทนที่ดับของสิ่งปรุงแต่งทั้งปวง จึงเป็นธรรมชาติอิสระที่ปราศจากเครื่องผูกมัด ไม่มีการถูกทรมานกระทบกระทั่งทิ่มแทงโดยอะไร ๆ ทั้งสิ้น. นี่ก็เป็นลักษณะของโลกุตตรธรรมข้อสุดท้าย เป็นสิ่งที่มุ่งหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องสุดท้ายของการปฏิบัติทางพุทธศาสนา. 325

สรุปความ

ทั้งได้บรรยายหลักแห่งพระพุทธศาสนา มาโดยลำดับ ๆ ว่าพุทธศาสนาคือวิชาและระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้รู้สิ่งทั้งปวง ถูกต้องตามที่ เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร. สิ่งทั้งปวงมีสภาพตาม ที่เป็นจริง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวหรือของตัว; แต่ สัตว์ทั้งหลายยังหลงรักหลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของ การยึดมั่นที่ผิด. ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเรียกว่า ศีล สมาธิ บัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดการติดการยึดมั่นนั้นเสีย. อุปาทาน การยึดมั่นนั้นมีสิ่งที่ลงเกาะหรือจับยึดคือขันธทั้งห้า คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. 326

เมื่อรู้จักขันธทั้งห้าตามที่ เป็นจริง ก็จะสามรถเข้าใจ สิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่ายคลายความอยาก ไม่มียึดอะไร ติดอะไร. และเราควรจะมีชีวิตอยู่อย่าง ที่เรียกว่า “เป็นอยู่ชอบ” คือให้วันคืนเต็มไปด้วยความมีสติปราโมทย์ อันเกิดมาจากการ กระทำที่ดีที่งามที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำ แล้วระงับความฟุ้งซ่าน เกิดสมาธิ เกิดความเห็นแจ้งได้เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเกิดความ

เบื่อน่าย ความกลายออก ความหลุดพ้น และนิพพาน ได้ตาม
ความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม. 327

ถ้าเราจะรีบเร่งทำให้ได้ผลเร็วขึ้น ก็มีแนวปฏิบัติที่เรียก
ว่าวิปัสสนาธุระ. เริ่มตั้งแต่มีความประพฤติบริสุทธ์ มีใจบริสุทธ์
มีความเห็นบริสุทธ์ เรื่อยขึ้นไปจนถึงมีปัญญา คือความเห็นแจ้ง
บริสุทธ์ ในที่สุดก็จะตัดกิเลสที่ผูกมัดคนให้ติดอยู่กับวิสัยโลกออก
เสียได้ เรียกว่าการบรรลุมรรคผล. 328

ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นการแสดงให้เห็นแนวสังเขปทั้งหมด
ของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ต้นจนปลาย ให้เห็นว่าหลักพุทธ-
ศาสนามีอยู่อย่างไร พร้อมกับแสดงหลักปฏิบัติไปในตัว. 329

ทั้งหมดนี้ นับว่าเราได้ติดตามเรื่องมาตั้งแต่ต้นจนถึง
ผลสุดท้ายของพระพุทธศาสนา. เรื่องทั้งหมดก็ไปจบสิ้นสุดลง
ที่นิพพาน ดังหลักพุทธภาษิตที่ว่า “พระพุทธเจ้าทุกๆ องค์
ย่อมถือว่านิพพานเป็นอุดมธรรม”. ฉะนั้นเราจึงต้องศึกษา
ให้รู้ให้เข้าใจ และให้ลึถึงได้ตามสมควร จึงจะได้ชื่อว่าเป็น
พุทธบริษัท คือเห็นแจ้งหรือเข้าถึงตัวพุทธศาสนาจริงๆ มิฉะนั้น
แล้วจะเป็นแต่ผู้รู้ หรือผู้เข้าใจในพุทธศาสนาเท่านั้น หาได้เป็น
ผู้เห็นแจ้งไม่. 330

ฉะนั้น ทุกคนจะต้องไปพิจารณาทุกิเลสของตัวเองให้
 เข้าใจ และพยายามได้ถอนมันออกไปเสียให้ได้ แม้ได้แต่ครึ่ง
 หนึ่ง ก็เกิดความรู้แจ้งขึ้นมาบ้าง. เมื่อกิเลสครึ่งหนึ่งมันหมด
 ไปแล้วจริง ๆ มีผลก็คือเกิดความสะดวกปราศจากความชั่ว เกิด
 ความสว่างจากความหลงผิด แล้วความสงบทางจิตใจก็เกิดขึ้น
 แทน. จึงขอแนะนำพร้อมทั้งวิงวอน ให้ท่านทั้งหลายศึกษาพระ
 พุทธศาสนากันในอาการเช่นนี้ เพื่อจะได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา
 อย่างแท้จริง ไม่เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา หรือ
 อย่างน้อยก็ทำให้เราได้ความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์. 331

คำชี้แจง

(เกี่ยวกับหนังสือคู่มือมนุษย์)

ตามที่คุณปิ่น จงประเสริฐ ผู้ก่อตั้งองค์การฟื้นฟู
พุทธศาสนา ได้ยื่นใจความและตัดทอนคำไม่จำเป็นแห่ง
คำบรรยายหลักของพระพุทธศาสนา เล่มหนึ่งแห่งชุดตุลา
การิกธรรม ของข้าพเจ้าให้เหลือรัดกุม, และเปลี่ยนแปลง
ถ้อยคำจากคำวัด ๆ มาเป็นคำบ้าน ๆ เพื่อสะดวกแก่ผู้ที่ไม่
คุ้นกับภาษาวัด โดยเฉพาะคือภาษาบาลี ดังที่ปรากฏเป็น
หนังสือเล่มนี้ เพื่อเผยแพร่ไปในหมู่คนที่หาเวลาว่างได้
ยาก แล้วจัดพิมพ์ขึ้นเผยแพร่ ในนามขององค์การฟื้นฟู
พุทธศาสนา โดยวิธีชักชวนผู้ศรัทธาบางท่าน หรือบาง
พวก บางคณะ ให้ช่วยกันออกทุนจำนวนหนึ่ง ๆ จัดพิมพ์
ขึ้นแจกจ่าย ไม่มีการจำหน่ายที่เป็นการมุ่งค้าหากำไร
เพื่อให้เป็นการช่วยกันเผยแพร่ธรรม ตามที่ข้าพเจ้าแสดง
อย่างกว้างขวางออกไปอีกทางหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าได้พิจารณา
ถึงเจตนาดี และการกระทำอันแล้ว - ขออนุโมทนาใน
การกระทำของบรรดาท่านทั้งหลายนด้วยเป็นอย่างสูง.

ข้าพเจ้า ขอแสดงความหวังอย่างยิ่งไว้ในต้นด้วย
ว่าหนังสือเล่มนี้ จะเป็นบันไดขั้นต้น หรือเป็นหนังสือ
เล่มแรกที่ศึกษาให้ละเอียดลออแล้ว จะสะดวกแก่การ
ศึกษาธรรมะในขั้นสูงเรื่องอื่นๆ ที่ข้าพเจ้าเคยแสดงไว้ใน
ที่ต่างๆ สืบไปโดยแน่นอน.

พุทธทาสภิกขุ

โมกขพลาราม ไร่ยา

๒ มกราคม ๒๕๐๑

ยาระงับสรรพทุกข์

ต้น "ไม่รัก-ไม่ชัง" นี่เอาเปลือก
ต้น "ชั่ว-ชั่วมีน" นี่เปลือก เอาแก่นแข็ง
"ดงหนามเอง" เอาแต่ราก ฤทธิมีนแรง
"โรมมัญ-ของกู" แลจง เอาแต่ใบ

"ไม่รักเอา-ทำมีน" เฟ้นเอาดอก
"ศพก่อนศพ" เลือกรอก ลูกในช่อง
นก อ่อนนี้ อ่อนละ ชั่ง ตังเกณฑ์ไว้
"ล้มไม่เหลือ" สรรพทุกข์ ไร้ไม่ลด มีน

หนักหนักยิ่ง แท้กับ ข้านั้นลา
เล็ดลอดไป เสกตก ก็อากรรม
"สพเพ ชุมหา นล อมณีเวสธ" อม
เป็นธรรมชั้น ฤทธิพิณ พุทธกาล

จิตลงมือ ไร้หัวใจ พอห์พม
เดิยวไฟกลั เนื่อได้ นิ่งในสม
หนึ่งซอสนา สามเวลา พดณ
กันเพื่อสาม นพธรรมพิริต เป็นไทอุดร

พุทธมรณัง